

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

ROMA KÜLTÜRÜNDE BİTKİLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hüseyin DOĞAN

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

ROMA KÜLTÜRÜNDE BİTKİLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hüseyin DOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Sema ORSOY

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

ROMA KÜLTÜRÜNDE BİTKİLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Hüseyin DOĞAN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 26.06.2019; 2019/18

Jüri Başkanı : Dr. Öğr. Üyesi Sema Orsoy
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ayşe Tuba Ölse
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hülya Boyana
Jüri Üyesi :
Jüri Üyesi :

KOCAELİ 2019

ÖNSÖZ

Bitkilerin tarihi, insanın çevresini anlama ve aktarma çabası ile tarihsel bir paralelliğe sahiptir. Paleolitik dönemden itibaren insanların bitkilerle ilişkisi, özellikle bitkilerin insanların çoğunlukla birincil besin kaynağı olmasının da etkisiyle oldukça yoğundur. Gerek kutsal metinlerde gerekse kültürel ya da tarihsel metinlerde bitkilere dair sayısız atfa rastlanmaktadır. Yine bitkilerin insan hayatında gıda, sağlık, barınma, ısınma, ticaret ve benzeri alanlarda kapladığı yer itibariyle bazı bitki türleri daha çok önem kazanmış, yer yer bunlar kutsal kabul edilmiş yer yer de bitkilerin korunmasına yönelik özel kanunlar çıkarılmıştır.

Bu çalışma; Roma Uygarlığı'nın miladı olarak kabul edilen yaklaşık M.Ö. 753 yılından, aynı zamanda klasik antikitenin sonu kabul edilen Batı Roma İmparatorluğu'nun resmen dünya sahnesinden çekildiği M.S. 476 yılları arasındaki dönemde, Roma toplumunun bitkilerle olan ilişkisini ele almaktadır. Bitkilerin gerek Romalılar'da, gerekse onların etkilediği ve/veya etkilendiği toplumlardaki kullanımı ve bunların zaman zaman günümüze kadar uzanan yansımaları üzerinde durulacaktır.

Gerek bu çalışmanın öncesinde, gerekse çalışma esnasında, değeri ne olursa olsun fikirlerimi dinleyen ve bana yol göstermek için vakit ayıran, Prof. Dr. İbrahim Şirin, Dr. Öğretim Üyesi Sema Orsoy ve Dr. Kurtuluş Kıymet'e teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

İÇ KAPAK.....	i
ONAY SAYFASI.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	vi
ÖZET.....	xi
ABSTRACT.....	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
TABLO LİSTESİ	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ROMA UYGARLIĞI TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	9
1.1. KRALLIK DÖNEMİ (M.Ö. 753 – M.Ö. 510) ROMA UYGARLIĞI.....	9
1.2. CUMHURİYET DÖNEMİ ROMA UYGARLIĞI (M.Ö. 509 – M.Ö. 27)	10
1.3. İMPARATORLUK DÖNEMİ ROMA UYGARLIĞI (M.Ö. 27 – M.S. 476)	18

İKİNCİ BÖLÜM

2. ROMA UYGARLIĞINDA TARİH YAZICILIĞINA GENEL BİR BAKIŞ..	21
2.1. CUMHURİYET DÖNEMİ TARİH YAZICILIĞI.....	22
2.2. İMPARATORLUK DÖNEMİ TARİH YAZICILIĞI.....	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ANTİKÇAĞDA BİTKİ BİLİM.....	27
3.1. BİTKİLER ÜZERİNE YAZAN ANTİKÇAĞ ROMA UYGARLIĞI YAZARLARI.....	28
3.1.1. Aemilius Macer.....	28
3.1.2. Aulus Cornelius Celsus.....	28
3.1.3. Cornelius Nepos.....	29
3.1.4. Cornelius Plinius Valerianus.....	29
3.1.5. Fenestella.....	29

3.1.6. Flaccus Verrius.....	29
3.1.7. Gaius Iulius Hyginus.....	30
3.1.8. Gaius Licinius Mucianus.....	30
3.1.9. Gaius Plinius Secundus.....	30
3.1.10. Lucius Aelius Stilo Praeconinus.....	32
3.1.11. Lucius Calpurnius Piso Frugi.....	32
3.1.12. Lucius Cornelius Bocchus.....	32
3.1.13. Lucius Junius Moderatus Columella.....	33
3.1.14. Marcus Porcius Cato.....	33
3.1.15. Marcus Terentius Varro.....	35
3.1.16. Papirius Fabianus.....	36
3.1.17. Pomponius Mela.....	36
3.1.18. Publius Ovidius Naso.....	36
3.1.19. Publius Vergilius Maro.....	36
3.1.20. Quintus Gargilius Martialis.....	36
3.1.21. Quintus Fabius Pictor.....	37
3.1.22. Quintus Horatius Flaccus.....	37
3.1.23. Rutilius Taurus Aemilianus Palladius.....	37
3.1.24. Sextius Niger.....	37
3.1.25. Titus Maccius Plautus.....	38
3.2. BİTKİ BİLİM ÜZERİNE YAZAN VE ROMA YAZININI ETKİLEMİŞ DİĞER ANTİKÇAĞ YAZARLARI.....	38
3.2.1. Aeschrion.....	38
3.2.2. Alexander Cornelius Polyhistor.....	38
3.2.3. Amphipolisli Pamphilus.....	39
3.2.4. Androtion.....	39
3.2.5. Antonius Castor.....	39
3.2.6. Antonius Musa.....	39
3.2.7. Aristoteles.....	40
3.2.8. Attalus III.....	40

3.2.9. Bithynialı Asclepiades.....	40
3.2.10. Claudius Galenus.....	40
3.2.11. Crateuas.....	41
3.2.12. Criton.....	41
3.2.13. Cumaeli Antigonus.....	41
3.2.14. Democritus.....	41
3.2.15. Dioscorides Pedanius.....	42
3.2.16. Euboialı Diocles.....	43
3.2.17. Erasistratus.....	43
3.2.18. Eresoslu Phaenias.....	43
3.2.19. Euphorbus.....	43
3.2.20. Herodotos.....	44
3.2.21. Hesiodos.....	44
3.2.22. Hicesius.....	44
3.2.23. Hippocrates	44
3.2.24. Nicaealı Diophanes.....	45
3.2.25. II. Iuba.....	45
3.2.26. Kallisthenes.....	45
3.2.27. Kolophonlu Nicander.....	45
3.2.28. Ksenophon.....	46
3.2.29. Lemnoslu Apollodorus.....	46
3.2.30. Mago.....	46
3.2.31. Oribasios.....	47
3.2.32. Philinus.....	47
3.2.33. Pythagoras.....	47
3.2.34. Khioslu Agathocles.....	47
3.2.35. Damascuslu Nikolaos.....	47
3.2.36. Tarentumlu Heraclides.....	47
3.2.37. Theophrastus.....	47

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. MİTOLOJİK REFERANSLAR ÇERÇEVESİNDE BİTKİLERİN İSİMLENDİRİLMESİ.....	49
4.1. ACANTHA.....	50
4.2. ADONIS.....	50
4.3. AGAVE.....	51
4.4. AIAX.....	52
4.5. ALTHEA.....	52
4.6. ANDROMEDA.....	53
4.7. ARTEMIS.....	53
4.8. AESCULAPIUS.....	53
4.9. ASTEREA.....	54
4.10. AKHILLEUS.....	54
4.11. ATROPOS.....	55
4.12. BELLIDES.....	55
4.13. CASSIOPEIA.....	55
4.14. KEKROPS.....	55
4.15. CHIRON.....	56
4.16. CHLORIS.....	56
4.17. CLYMENUS.....	57
4.18. CROCUS.....	57
4.19. CYANE.....	57
4.20. CYPARISSUS.....	57
4.21. DAPHNI.....	58
4.22. DEMETER.....	58
4.23. DIRCE.....	59
4.24. DRYAS.....	59
4.25. ENDYMION.....	59
4.26. EURYALE.....	59
4.27. EUTERPE.....	60

4.28. GAIA.....	60
4.29. HEBE.....	60
4.30. HELLEN.....	60
4.31. HERCULES.....	61
4.32. HYACINTH.....	62
4.33. IO.....	62
4.34. IKSION.....	63
4.35. IRIS.....	63
4.36. IUPPITER.....	63
4.37. KIRKE.....	64
4.38. KOLHISLI MIDIA.....	64
4.39. LAELIA.....	65
4.40. LEMNOSLU LYCASTE.....	65
4.41. LIRIOPE.....	65
4.42. MEDUSA.....	65
4.43. MELIA.....	65
4.44. MELISA.....	66
4.45. MENTHA.....	66
4.46. MERCURIALIS.....	66
4.47. NAIAS.....	67
4.48. NARKISSOS.....	67
4.49. NYMPHA.....	67
4.50. NYKS.....	68
4.51. NYSSA.....	68
4.52. ORCHIS.....	68
4.53. OREAD.....	68
4.54. ORPHEUS.....	68
4.55. PAEON.....	69
4.56. PARALISOS.....	69
4.57. PARIS.....	69

4.58. PHYLLIS.....	70
4.59. PERSEUS.....	70
4.60. PHOINIX.....	70
4.61. PLEIONE.....	70
4.62. PODALIRIUS.....	71
4.63. SERAPIS.....	71
4.64. SILENUS.....	71
4.65. SIMAETHIS.....	71
4.66. SOMNUS.....	72
4.67. TAGES.....	72
4.68. TEUCER.....	72
4.69. THALIA.....	73
4.70. URANUS.....	73

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. ROMA UYGARLIĞI YAZININDA BİTKİNİN KULLANILIŞ AMAÇLARI.....	74
5.1. BİTKİLERİN ZAFER YA DA EGEMENLİK ALAMETİ OLARAK KULLANILMASI.....	74
5.2. BİTKİLERİN DEVLET BÜYÜKLERİNE SAYGI OLARAK KULLANILMASI.....	78
5.3. BİTKİLERİN ÖDÜL AMAÇLI KULLANILMASI.....	78
5.4. BİTKİLERİN CEZA AMAÇLI KULLANILMASI.....	82
5.5. BİTKİLERİN DİNSEL AMAÇLI KULLANILMASI.....	83
5.6. BİTKİLERİN MATEM AMAÇLI KULLANILMASI.....	90
5.7. BİTKİLERİN TIBBÎ VE KOZMETİK AMAÇLI KULLANILMASI.....	92
5.8. BİTKİLERİN SAVAŞ AMAÇLI KULLANILMASI.....	94
5.9. BİTKİLERİN EKONOMİ ALANINDA KULLANILMASI.....	96
5.10. BİTKİLERİN GÜNLÜK HAYATTA KULLANILMASI.....	98
SONUÇ.....	102
DİZİN.....	104
EKLER.....	108

KAYNAKÇA.....	125
ÖZGEÇMİŞ.....	143

ÖZET

Bu çalışmada; Avrupa-Sibirya, Öksin, İran-Turan ve Akdeniz floristik bölgelerinde doğal olarak yayılış gösteren bitkilerin; antikçağda önce İtalya yarımadasında, sonra tedricen Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarının bir bölümünde etkili olmuş ve bir ölçüde Hellen Uygarlığı'ndan etkilenip bir dereceye kadar da günümüzde Batı Uygarlığı olarak bilinen Uygarlığı etkilemiş Roma Uygarlığı yazınındaki izdüşümlerini takip etmeye çalışacağız.

Bu kapsamda; bitkilerin, tıbbî, askerî ya da iktisadî anlamda kullanımlarının yanı sıra, kültürel, dinsel ya da mitsel karşılıkları da incelenmeye gayret edilmiştir.

Bitkilerin Tarihi ile bir bölgede yerleşik olan kültürler hakkında bilgi edinmek mümkün olmakla birlikte daha önce o bölgede mevcut olmuş ancak günümüzde çeşitli nedenlerle artık mevcut olmayan kültürlerin izlerini takip etmek de mümkündür. Hatta o bölgeyi doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen kültürler de kapsam dışı değildir. Bugün kullandığımız bitki isimleri arasında bulunan ladin, latince, susam Sümerce, nefvel Arapça, vb. mahreçlidir ve söz konusu kültürlerin belli dönem Anadolu coğrafyasında en azından kültürel düzeyde etkili olduklarını göstermesi açısından önemlidir.

Yukarıda ifade edildiği üzere, Roma Uygarlığı bir dereceye kadar Hellen Uygarlığı'nın ardılı olarak kabul edilir, bu nedenle yazını ve doğallıkla bitkilere dair aktardıkları da Hellen Uygarlığı'ndan bağımsız olarak düşünülemez. Bu doğrultuda, çalışma temelde Roma Uygarlığı'nı merkezine oturtmuş olmakla birlikte, özellikle mitolojik referanslar bölümünde Hellen Uygarlığına da değinecektir.

Anahtar Kelimeler: Bitki Tarihi, Roma Uygarlığı, Klasik Antikite.

ABSTRACT

In this work, we identify some of the plants which naturally reside around the Euro-Siberia, Euxine, Irano-Turanian and Mediterranean floristic regions, and we explain the reflections of these plants on the literature and the culture of the ancient Roman civilization, which is recognized as the foundation of modern western civilizations, having effects on the Italian peninsula, Europe, Africa and partially Asia.

In this context, we examine the medical, military, and economical usages, as well as the religious and mythical counterparts of these plants.

The Plant History provides to learn about the cultures that are resident in an area, it is also possible to follow the traces of the cultures that were previously present in that region but are no longer available for various reasons. Even, cultures that directly or indirectly affect that region are not excluded. Among the plant names that we use today, it is possible to see civilizations that were once (at least) culturally found in Anatolia. For example; “laden” (Latin), “susam” Sumerian, “nefel” Arabic, etc...

Since the Roman civilization is regarded as a successor of the Hellen civilization to a certain extent, the studied items and effects on both of them are mentioned together in some sections where necessary. This study mainly focuses on the effects on the Roman Civilization, but will also refer to the ones (especially mythological references) in the Hellen Civilization where applicable.

Keywords: History of Plants, Roman Civilization, Classical Antiquity.

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

Adans.	Michel Adanson'un bitki bilimdeki yazar kısaltması.
b.a.	Eserin tamamına atıf.
Berthel.	Sabin Berthelot'nun bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Comm.	Philibert Commerson'un bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Çev.	Çeviren.
D.Don.	David Don'un bitki bilimdeki yazar kısaltması
Desf.	René Louiche Desfontaines'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Dumort.	Barthélemy Charles Joseph Dumortier'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Ed./Haz.	Editör/Yayına hazırlayan.
E.Mey.	Ernst Heinrich Friedrich Meyer'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
E.Morren	Charles Jacques Édouard Morren'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
etc.	et cetera.
Gaertn.	Joseph Gaertner'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Hill	John Hill'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Juss.	Antoine Laurent de Jussieu'nun bitki bilimdeki yazar kısaltması.
J.Koenig	Johann Gerhard Koenig'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Kunth	Karl Sigismund Kunth'un bitki bilimdeki yazar kısaltması.
L.	Carl Linnaeus'un bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Lag.	Mariano Lagasca y Segura'nın bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Lam.	Jean Baptiste Antoine Pierre de Monnet de Lamarck'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Lindl.	John Lindley'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Link	Johann Heinrich Friedrich Link'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Loefl.	Pehr Loefling'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Lour.	João de Loureiro'nun bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Medik.	Friedrich Kasimir Medikus'un bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Mill.	Philip Miller'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
M.Ö.	Milattan Önce.
M.S.	Milattan Sonra
Pav.	José Antonio Pavón'un bitki bilimdeki yazar kısaltması.
P.Browne	Patrick Browne'ın bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Pers.	Christiaan Hendrik Persoon'un bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Poir.	Jean Louis Marie Poiret'nin bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Ridl.	Henry Nicholas Ridley'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Ruiz	Hipólito Ruiz López'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
s.	Sayfa.
Salisb.	Richard Anthony Salisbury'nin bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Schur	Philipp Johann Ferdinand Schur'un bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Sm.	James Edward Smith'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Stapf	Otto Stapf'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
sp.	İkili adlandırma sisteminde cinsten sonra gelen bölüm, tür adının kısaltması.
ss.	Sayfa aralığı.

subsp.	Alttür.
Sw.	Olof Swartz'ın bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Ten.	Michel Tenore'nin bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Transl.	Translated by.
Webb	Philip Barker Webb'in bitki bilimdeki yazar kısaltması.
F.H.Wigg.	Friedrich Heinrich Wiggers'ın bitki bilimdeki yazar kısaltması.
Willd.	Carl Ludwig von Willdenow'un bitki bilimdeki yazar kısaltması.
vb.	ve benzeri.
vd.	ve diğerleri.
vol.	Volume.
Yay.	Yayımları.

TABLO LİSTESİ

- Tablo 1 Asurlar ya da Sümerler tarafından ticari değeri yüksek bitkilere verilen isimlerin günümüzdeki karşılıkları. (s. 6)
- Tablo 2 Hellen ve Roma tanrılarının kutsal bitkileri. (s. 86)
- Tablo 3 Roma Uygarlığı yazınında bitki semboljisi (s. 100)

GİRİŞ

İnsanın tarihsel serüveni bir yerde, onun var olduğu yeryüzünü içindekilerle birlikte anlama ve nihayetinde adlandırma çabasıdır. Bu adlandırma doğal olarak insanın en yoğun ilişki kurduğu nesnelere daha zengin bir hal almıştır. Bitki dünyası bu bakımdan, bir önceki cümleye oldukça iyi bir örnek teşkil eder. Bitkiler; insanlığa olan faydaları, meyve biçimleri, yaprak formları, tatları, yenilebilir olmaları, zehirli olmaları, kısa ya da uzun ömürlü olmaları, yaşam alanları ve benzeri onlarca farklı nedene bağlanarak, her bir milletçe farklı farklı isimlendirilmiş ve bu isimlendirmeler oldukça iyi bir biçimde korunarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Asur ya da Sümer dilinde	İngilizce	Bilimsel adı	Türkçe
As	asafoetida	<i>assa-foetida</i>	şeytan teresi
Azupiranu	saffron	<i>Crocus sativus</i>	safran
Anbar	liquidambar	<i>Liquidambar</i>	sığla
Harubu	carob	<i>Ceratonia</i>	keçiboynuzu
Kudimeranu	cardamon	<i>E. cardamomum</i>	kakule
Karsu	cherry	<i>P. cerasus</i>	kiraz
Murru	myrrh	<i>C. myrrha</i>	mür
Nushu	nut	<i>P. dulcis</i>	badem
Papa	poppy	<i>Papaver</i>	gelincik
Samassammu	sesame	<i>Sesamum</i>	susam

Tablo 1: Asurlar ya da Sümerler tarafından ticari değeri yüksek bitkilere verilen isimlerin günümüzdeki karşılıkları. (Reed, 1942: s. 10)

Bir nesnenin var olmasından itibaren herhangi bir şekilde faydalı ya da zararlı olarak görülmesi onun tanımlanmasını zorunlu kılar. Tanımlama genellikle ya daha önce tanımlanmış bir nesneden ilham alınarak (örneğin yaprakları diş benzeyen bir

bitkinin aslandış (*Leontodon* L.¹ (Linnaeus, 1753b: s. 798)) olarak adlandırılması) ya da tanıma ihtiyaç duyan nesnenin karakteristik özelliği kullanılarak yapılır. Bu basitçe, geleneksel bilginin aktarımıdır ve bu tanımlama zamanla kültürel, daha da özel olarak mesleki birer kod haline gelmiştir. Örneğin; *Helleborus orientalis* Lam. (Lamarck, 1789: s. 96) bitkisinin Türkçe yaygın adlarından bir tanesi danabağırtan'dır; açık ormanlık alanların kenarında görölen bu bitki otçul hayvanlar için zararlıdır ve isimlendirme, hayvancılığın önemli geçim araçlarından biri olduğu bölgelerde sözel bir uyarı levhası gibidir.

Bu bakımdan, bilinen en eski dil ve hatta o dilin farklı diyalektlerinde bile bitkilerin en azından çoğul anlamda (ağaç, çalı, meyve ya da ot gibi) isimlendirilmiş olması tesadüf değildir. (Greene, 1870: s. 21) Prehistorik dönemdeki insanlar, modern dünyanın bildiği bütün önemli bitkileri isimlendirmiş ve hatta onları şıfalı ot niyetine kullanıyor, besin niyetine de ekip biçiyordu. (Reed, 1942: s. 7) Bu insanlar barınma kaygıları baş gösterdiğinde hemen yanı başlarında duran ağaçları; mağaralarını ya da evlerini tanzim etmek için kullandılar. Aynı mantık beslenme kaygısı ve zamanla sıhhat kaygısında da kendini gösterdi. Plinius, *Naturalis Historia* adlı eserinin ağaçlara ayırdığı on ikinci cildinin ilk paragrafında insan ve bitki ilişkisinin miladını şu cümlelerle açıklar: “Ağaçlar ve onların oluşturdukları ormanlar, Doğa'nın insanoğluna sunduğu en değerli lütfudur. İnsanoğlu ilk besinlerini ormandan elde etmiş, ağaçların yaprakları ile mağaralarını daha yaşanabilir hale getirmiş ve kabuklarından da giysi elde etmişlerdir. Ağaçlardan yapılan gemiler sayesinde insanlar uzak diyarları keşfedebilmişler, bina yaparken kerestesinden faydalanmışlar ve hatta tanrılarını bile ağaçlardan oymuşlardır.” (Plinius: XII.1)

Bitkilerin insan hayatında işgal ettiği yer elbette tamamen somut faydacılık üzerine kurulu değildir. Ormanların ihtişamlı görünümü, mevsim geçişlerinde aldıkları göz alıcı manzaralar, çiçeklerin görünümü, kokusu ve rengi insanoğlunu etkilemiş; hikâyelerini, şiirlerini, şarkılarını, resimlerini, heykellerini ya da

¹ Bitkilerin bilimsel adları yazılırken, bitkinin adından hemen sonra bitkiyi ilk defa literatüre dâhil eden bilim insanının standart kısaltmasına yer verilir ve bu kısaltma italik yazılmaz. Bu örnekte olduğu gibi *Leontodon* cinsi ilk defa Carl Linnaeus tarafından literatüre alınmıştır ve yazarın bitkibilim mahlası olan L. harfi ile gösterilir. Metnin tamamında bitkilerin bilimsel isimlerinden hemen sonra, onları literatüre alan bilim insanlarının kısaltmalarına da yer verilecektir.

destanlarını süslemek için bitkilere başvurmuşlardır. Denilebilir ki insan, bitkilerin doğayı süslemesini gözlemlemiş, bundan etkilenmiş ve güzel sanatlara aktarmıştır.

Elbette kültürler arası etkileşim arttıkça bu zengin isimlendirme geleneği bir takım karışıklıklara da yol açtı. Ayrıca coğrafi keşiflere bağlı olarak keşfedilen bitki sayısında yaşanan olağanüstü artış bitkilerin sınıflandırılmasını zorunlu hale getirdi. (Grafton, 2004: s. 138) Bilginin ve bilimin kendinden önceki yüzyıllara kıyasla daha farklı bir anlam kazandığı 1700’lü yıllardan itibaren, bitki isimlendirmeleri konusunda yaşanan karışıklığın giderilmesi ve dünya genelinde en azından bilim insanları nezdinde bir standart dil oluşturulabilmesi amacıyla; İsveçli hekim Carl Linnaeus, yayımladığı *Species Plantarum* (Bitkilerin Türleri) adlı eseri ile bir sistem önerdi: İkili adlandırma (*Binomial nomenclature*). (Cullen, 2006: s. 38; Mancuso ve Viola, 2019: s.22; Lis, 2007: s. 9) Bu sisteme göre her bir canlı benzersiz bir cins adına (*genus*) sahip olmalıdır. Ayrıca cins dışında benzersiz olmak şartına bağlı olmaksızın her canlı bir de tür adı (*species*) barındırmalıdır. Örneğin *Pinus* L. (Linnaeus, 1753b: s. 1000) cinsi tüm çamları ifade eden bir kavram iken, *Pinus sylvestris* L. (Linnaeus, 1753b: s. 1000), sarıçamın; *Pinus brutia* Ten. (Tenore, 1811: s. lxxii) ise kızılçamın bilimsel adıdır. İkili adlandırmada bir canlının bilimsel adı tercih edilirken daima Latince kullanılır. Eğer isimlendirme Latince haricinde bir dilden (Yunanca, Arapça, Farsça, vb.) alınacaksa bu kelime de Latince’nin dilbilgisel formuna uyarlanır. Örneğin; dünyada sadece Portekiz ve civarında görülen *Drosophyllum lusitanicum* Link (Link, 1805: s. 51-55) bitkisinin epitetindeki “lusitanicum” kelimesi, Latince “Portekiz” demektir. Aynı şekilde bamya bitkisinin bilimsel adı belirlenirken, İbn-i Sina’nın bitki için kullandığı Arapça “Misk Babası” anlamına gelen kelime kullanılmış ve bitkinin bilimsel adı Latinize edilerek *Abelmoschus* Medik. (Medikus, 1787: s. 45-46) olarak literatüre geçirilmiştir. Bu sayede bilim insanlarının, dünyanın herhangi bir yerindeki bir bitkiyi sadece bilimsel adını bilerek araştırması mümkün olmuştur. Bu sistemin ne tür bir karışıklığın önüne geçtiğine somut bir örnek verecek olursak; *Arbutus unedo* L. (Linnaeus, 1753a: s. 395) bitkisine Kocaeli genelinde “kocayemiş” denirken, Kartepe ilçesine bağlı Örnekköy’de “andrana”, Suadiye’de “kocakarıyemişi”, Pazarçayı’nda “piyadin”, Başiskele’ye bağlı Doğanatepe’de ise “ormançileği” denilmektedir. (Kızıllarslan ve Özhatay, 2009: s. 40). Bu bir bitkinin ne kadar yaygın görüldüğü ve/veya kullanıldığı ile doğrudan ilgilidir ve aslında söz konusu kültürün zenginliğinin ve çok sesliliğinin

somut bir göstergesi olarak ele alınabilir. Benzer biçimde; ülkemizde “lilpar” (*Caltha palustris* L. (Linnaeus, 1753a: s. 558)) olarak bilinen bitkinin Almanca’da 140, İngilizce’de 90 ve Fransızca’da 60 farklı yaygın adı bulunmaktadır. (Gledhill, 2002: s. 2) Tarihsel bir metinde geçen ya da mitolojik bir referansa sahip olan bir bitkinin, tam olarak hangi bitki olduğunu bugün ikili adlandırma sayesinde biliyoruz. Örneğin; “karahindiba” (*Taraxacum* F.H.Wigg. (Wiggers, 1780: s. 56)) olarak bilinen bitkinin Kocaeli’nde 10, Türkiye’de 55 ve dünyanın tamamında 2336 adet birbirinden morfolojik olarak farklı türü vardır. Dolayısıyla herhangi bir antikçağ metninde rastladığımız karahindiba türünün hangisi olduğunu ikili adlandırma sistemi olmaksızın saptamamız hayli güç, hatta neredeyse imkânsızdır. Bu her şeyden önce bilginin aktarılması ve ilerlemesini güçleştirir. Bu nedenle çalışma boyunca bitkilerin yaygın adlarının yanı sıra bilimsel adları da verilecektir.

Bitkilerin benzersiz bilimsel adlara sahip olması, sadece bitki bilimin değil, diğer bilim dallarının da gelişmesini sağlamıştır. Herhangi bir metinde geçen bitkinin gerçekte hangi bitki olduğu, bitki bilimin gelişimine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Aynı durum, tarihi coğrafya çalışmalarına da katkı sağlamıştır. Örnek olarak herhangi bir metinde, coğrafi bir bilgiye yer verilmeksizin bir bitkiden bahsediliyorsa, o bitkinin tam olarak hangi bitki olduğunun bilinmesi ile bitkinin yoğun olarak ya da bazı durumlarda endemik olarak görüldüğü coğrafi bölgelere odaklanılarak sonuçlar çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra bitkilerin tarih öncesinden itibaren dağılışının araştırılması, millet ya da kültürler arasındaki etkileşimin boyutlarına yeni bir soluk getirmiş oldu.

Linnaeus, bitkilerin bilimsel isimlerini tercih ederken, ilgili bitkinin tarihsel adları itibariyle en bilinenini tercih etmiş, bu sayede geleneksel isimle bilimsel isim arasında bir bağlantı kurmuştur. Sözelimi Türkiye’nin doğusu ve Arap ülkelerinde görülen “ışgın” bitkisinin bilimsel adı verilirken, bitkinin Arapçadaki karşılığı olan ribes tercih edilmiş ve bitkinin bilimsel adı *Rheum ribes* L. (Linnaeus, 1753a: s. 372) olmuştur. Bu durum, bitkilerin tarihini incelemek isteyen araştırmacılar için de oldukça faydalı olmuştur. Bir bitkinin özgün floral coğrafyasını belirlemek, o coğrafyanın diğer coğrafyalarla olan ilişkilerinin izini sürebilmek açısından önemlidir. Bu çerçevede kayısı bitkisi hayli öneme sahip bir bitkidir. Bitkinin bilimsel adı *Prunus armeniaca*’dır L. (Linnaeus, 1753a: s. 474) ve epitetteki armeniaca kelimesi

Ermenistan'a işaret etmektedir, ayrıca bitki antikçağda *armeniaca* olarak bilinmektedir. Bu somut olarak bitkinin ana vatanının Ermenistan coğrafyası olduğu ve diğer coğrafyalara savaş, ticaret ya da kişisel ilişkiler ile dağıldığını gösterir. Bunu doğrular biçimde Ermenistan'da yapılan arkeolojik kazılarda bulunan kayısı tohumlarının 6.000 yıl öncesine ait olduğu tespit edilmiştir ve bu kayısı bitkisi ile ilgili bilinen en erken kayıttır. (Morikian, 1983: s. 271)

Roma Uygarlığı, özellikle Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemindeki yayılcı politikası sonucu önce Balkanlar ve Anadolu'da daha sonra da Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki kültür ve milletlerle düşmanca ya da dostane ilişkiler kurmuş ve bu kültürlerden belli düzeyde etkilenmiştir ve/veya bu kültürleri etkilemiştir. Bu süreç, sadece Roma Uygarlığı'nın aktarılması ile sınırlı kalmamış, kendisini besleyen sözgelisi Hellen Uygarlığı'nın da belli düzeyde de olsa bu coğrafyalara aktarılmasını sağlamıştır. Dahası günümüzde Batı Uygarlığı olarak bilinen Avrupa ve Amerika kültürlerini de, Roma ve doğallıkla Hellen Uygarlığı bariz biçimde etkilemiştir. (Tatlock, 1917: s. xxi) Bitki tarihi; Roma'nın etkileşim kurduğu kültürleri, dinleri ve gelenekleri anlamının yollarından biridir. Sözgelimi Gnaeus Pompeius Magnus, Anadolu'daki Pontus kralı VI. Mithridates'i mağlup ettiğinde zaferini Anadolu'da yetişen *Diospyros lotus* (Kara hurma) L. (Linnaeus, 1753b: s. 1057) ağacını sergileyerek kutlamıştır. (Plinius: XII.9) Aynı şekilde Lucius Licinius Lucullus, VI. Mithridates'e karşı kazandığı zafer sonrası daha önce İtalya'da bulunmayan *Prunus avium* (Kiraz) (Linnaeus, 1755a: s. 165) bitkisini sergilemiştir. (Plinius: XV.30) Her iki bitkinin de Avrupa kıtasına giriş tarihi, bahse konu olaylardır. Adı geçen Romalı generallerin İtalya yarımadası için egzotik kabul edilecek söz konusu bitkileri bir zafer nişanı olarak görmeleri hayli ilginçtir.

Bunun ardında yatan gerekçeyi Plinius'tan okuyabiliriz: O'na göre bitkiler tanrılara ibadet etmek isteyen insanların ilk mabetleriydi. Buna göre Kayın ağacı (*Fagus* L. (Linnaeus, 1753b: s. 997)) Iuppiter'in, Defne çalısı (*Laurus nobilis* L. (Linnaeus, 1753a: s. 369)) Apollon'un, Zeytin ağacı (*Olea europaea* L. (Linnaeus, 1753a: s. 8)) Minerva'nın, Mersin çalısı (*Myrtus communis* L. (Linnaeus, 1753a: s. 471)) Venus'un ve Kavak ağacı (*Populus* L. (Linnaeus, 1753b: s. 1034)) Hercules'in tapınağıydı. (Plinius: XII.2) Bu nedenle Romalılar bitkilere özel bir önem atfede gelmişlerdir. Nasıl Phoinike anlaşması ile Anadolu ile ilk siyasi ilişkisini kuran

Roma, bir yıl sonra M.Ö. 204'de bir kehanetin gereği olarak Pessinus'taki ana tanrıça (Kibele) kültünü Pergamon kralının onayı ile Roma'ya naklederek (Tozan, 2016: s. 28) kendi panteonuna dâhil etmişse, daha önce değil İtalya'da, Avrupa'da bile varlıkları bilinmeyen iki ağaç için de aynı stratejiiyi takip etmiş olabilir.

Antikçağ dünyasında coğrafyalar daha çok yer üstü zenginlikleri ile bilinirdi. Bitkiler de bu zenginliğin bir parçasıdır. Birçok bitki doğal olarak yetiştiği bölgenin adı ile anılırdı. Günümüzde nar bitkisinin bilimsel adı *Punica granatum*'dur L. (Linnaeus, 1753a: s. 472) ve *Punica* kelimesi Latince Kartacalı anlamına gelmektedir. Yine aynı şekilde incir bitkisinin bilimsel adı *Ficus carica*'dır L. (Linnaeus, 1753b: s. 1059) ve *carica* kelimesi Latince, Karyalı (Büyük Menderes nehrinin güneyinin antikçağdaki adı) anlamına gelmektedir. Yukarıdaki örnekte görülebileceği gibi, Pontus bölgesi kiraz bitkisinin görüldüğü bir coğrafyadır ve bu bitkinin Roma'ya taşınması, Roma'nın elinin Pontus'a kadar uzandığının somut bir göstergesidir.

Roma yazını, bitkiler konusunda hayli zengin bir metin çeşitliliğine sahiptir. Koşullar ele alındığında bunun olağan bir sonuç olduğu görülebilir. Çünkü Roma'da her bir tabakanın doğrudan bitkilerle bir bağı bulunuyordu. Halk katmanları geçimlerini sağlamak için bitkileri kullanıyor, askerler zorlu seferler sırasında yenilebilecek ve/veya çeşitli yaralanmaları tedavi edecek bitkileri öğreniyor ve Senato ile Bürokrasi sınıfı da hortikültürel bağlamda bitkilerle ilgileniyordu. Diakov ve Kovalev, İlkçağ Tarihi'nde bu durumu şu çarpıcı ifadelerle betimlemiştir: “Romalılar, büyük bir çaba harcayarak bataklık toprakları kurutmayı başardılar ve bütün Latium'u ortaçağın başlarına kadar devam eden bir çiçek bahçesine dönüştürdüler. Geleniğin aktardığına göre, “baba senatörler” bile topraklarını bizzat işlemeyi ve drenaj kanalı açmayı hor görmüyorlardı.” (Diakov ve Kovalev, 2008: s. 48) Roma aristokrasisi içinde bahçıvanlık çok onurlu bir iş olarak görülürdü, hatta birçok Roma soylusu *cognomen* olarak bitki adını tercih etmiştir. (Phillips, 1829a: s. xxiii) Günümüzde de benzer bir uygulama olarak, yeni keşfedilen bitkilerin epiteti olarak soyluların ya da bilim insanlarının soy isimleri tercih edilmektedir.

Bitki bilim konusunda ilk eserleri kaleme alanları, bu uğraşa iten nedenler arasında ilk sırada iktisadi kaygıların var olduğunu görüyoruz. Genelde tarımcılık, bahçecilik ve tıp ekseninde etrafında yazılmış olan bu eserler, (Greene, 1870: s. 9)

günümüz bitki bilim disiplininin neredeyse multidisipliner birer örnekleridir. Çünkü salt bitkilerin bilimsel tanımlarını yapmamışlar; yeri geldiğinde tarih, coğrafya, farmakoloji ya hortikültür gibi birçok disiplinle iç içe geçecek şekilde yazmışlardır. Doğallıkla bu durum, bu eserlerin –genel anlamda- sadece bitki bilimin antikçağa dair kaynak eserleri olmaları niteliklerinin yanında, mezkûr disiplinlerin de başvuru kaynakları arasına girmesini sağlamıştır.

Bu çalışmada; Roma Kültüründe bitkilerin mitoloji, savaş, ekonomi, sosyal hayat ve/veya politikada kazandıkları sembolik anlamlarını incelemeye çalışacağız. Çalışma boyunca bitkilerin bilimsel adları, L.'nin önerdiği ikili adlandırma sisteminin taksonomi kuralları gereği daima italik olarak yazılacaktır.

Roma Kültüründe Bitkiler olarak belirlenen bu çalışmanın **kapsamı** Roma Krallığının kuruluşundan, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına kadar olan süreyi kapsamakta olup; ilk bölümünde Roma Uygarlığı'nın kuruluş ve gelişim aşamaları tarihsel bir bakış açısıyla ele alınacak, daha sonra tarih yazıcılığının gelişim evrelerine değinilecektir. Sonraki bölümlerde ise önce, doğrudan ya da dolaylı olarak bitkiler üzerine eser kaleme almış önemli Roma Uygarlığı yazarları tanıtılacak ve dinden sosyal yaşama, edebiyattan ekonomiye birçok alanda Romalılar'ın bitkilerle olan etkileşimi üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın amacı; bitkilerin Roma Uygarlığı'nda çeşitli alanlarda kullanımları, onlara yüklenen anlamların ortaya konması; bunun yanı sıra Uygarlığın, diğer uygarlıklarla etkileşimi sürecinde bitkilerin rolünün açıklanarak Roma Uygarlığı araştırmalarına katkı sağlamaktır. Ayrıca Roma Uygarlığı'nın bitki bilim disiplini üzerindeki etkileri de bu çalışmayla birlikte toplu olarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmanın gerek antikçağ tarihi ve/veya arkeolojisi gerekse botanik ile ilgilenen her yaştan ve eğitim düzeyinden bireylere katkı sağlayacağı düşünülmekte, söz konusu bireylere yeni bir bakış açısı kazandırması hedeflenmektedir.

Çalışmada yer verilen, bitkilerin tıbbi alanlarda kullanımı bölümündeki bilgilerin günümüzde uygulanabilirliği ayrıca araştırılmamış olup, bitkilerin uzman gözetiminde kullanılması önerilmektedir.

Araştırmanın temel kaynakları; doğrudan ya da dolaylı olarak bitkiler üzerine eser kaleme almış klasik antikite yazarlarının eserleridir. Bu kaynaklar, çalışmanın amacına uygun olarak Romalı antikçağ yazarlarının eserleri ile bu yazarları etkileyen komşu uygarlıkların yazarlarının eserleri ile **sınırlandırılmıştır**. Yardımcı kaynaklar olarak ise, on yedinci yüzyıldan sonra kaleme alınmış ve çalışmanın konusu ile doğrudan ilgili olan eserlere başvurulmuştur. Çalışma boyunca Yunanca ve Latince isimlerin, orijinal halleri kullanılmıştır. Çalışmada tarihlerin önünde herhangi bir kısaltma yoksa bu tarihler daima Milattan Sonra'yı işaret etmektedir.

Bir ya da birden fazla editör tarafından derlenen ve her bir maddenin farklı bir yazar tarafından kaleme alındığı ansiklopedik eserlerde atıf yapılırken, daima madde ile birlikte maddeyi kaleme alan yazara atıfta bulunulmuştur.

Bitkilerin literatüre ilk defa dâhil edildiği eserler, tamamıyla bitki bilim terimleri ile yazılmış olduğundan bu eserler farklı dillere tercüme edilmemektedir. Bu nedenle Latince, Fransızca ya da Almanca yazılmış bu eserlerin tercümesi için Google Sınır Makine Tercümesi'nden faydalanılmıştır.

Çalışmada adı geçen bitkilerin bir bölümünün, çalışma sahibi tarafından doğal ortamlarında çekilmiş fotoğraflarına, ayrıca çalışmanın konusu ile doğrudan ilgili sikke ve duvar kabartması gibi örneklerin yer aldığı fotoğraflara da çalışmanın **Ekler** bölümünde yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ROMA UYGARLIĞI TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Tarihçiler Roma'nın Akdeniz'e egemen olma sürecini "Roma mucizesi" olarak nitelendirir. (Tekin, 2016: s. 189) Bu kavram, küçük ve önemsiz bir şehir devleti iken, kuruluşundan itibaren birçok sarsıcı badireyi atlatarak ve birçok düşmanla yüzleşerek o dönemde bilinen dünyanın önemli bir bölümünde hegemonya kurmuş bir medeniyete işaret eder. (Breisach, 2018: s. 62) Beri taraftan Roma Uygarlığı modern dünyaya salt askeri ya da siyasal başarısı ile mal olmamıştır. Modern uygarlıkta; mimariden sanata, yazından hukuka, kültürden inanç sistemine ve hatta kozmopolit yapıya kadar birçok alanda Roma Uygarlığı'nın izlerini görmek mümkündür. Her ne kadar erk aygıtında köklü değişiklikler yaşamış, krallıktan cumhuriyete, cumhuriyeten de imparatorluğa evrilmiş olsa da, bu rejim değişiklikleri uygarlık özelinde herhangi bir inkitaya sebep olmamıştır. Bu nedenle Roma Uygarlığı'nın; Aenas'ın İtalya'ya ayak basmasından Hristiyanlığın yayılmaya başlamasına kadar olan evresi, birbirinden bağımsız olarak değerlendirilemez.

1.1. KRALLIK DÖNEMİ (M.Ö. 753 – M.Ö. 510) ROMA UYGARLIĞI

Roma Uygarlığı'nın doğuşu, birçok Romalı tarihçinin de ittifakı ile birlikte M.Ö. 753 yılına tarihlenmektedir. (Vergilius: Aenid.5; Appianus I.1:1; Dio I.s.5) Roma şehrinin efsanevi kurucusu Romulus ile başlayan bu süreç (Dio I.s.15) M.Ö. 509 yılına kadar krallık olarak devam etmiş, son Etrüsk kralı Tarquinius Superbus'un kovulması ile Cumhuriyet dönemine geçilmiştir. Cumhuriyet evresinde Roma baş döndürücü bir hızla yerel bir krallık kimliğinden sıyrılarak önce bölgesel daha sonra ise küresel bir güç haline gelmiş, Avrupa kıtasının tamamının, Asya kıtasının batı ve Afrika kıtasının kuzey bölümünün tek hâkimi haline gelmiştir.

Roma'nın ilk dönemleri; İtalya'daki Etrüsk, Sabin, Volsc, Aequ gibi komşularıyla sürekli savaşarak geçirdiği bir beka dönemidir. Roma'nın beka stratejisinin ilk ayağı, "düşmanımın düşmanı dostumdur" olarak özetlenebilir. Kültürel yakınlıkları da bulunan Aricia, Hernic ve Latinlerle ittifak kurulması, özellikle Roma'yı Etrüsk baskısından korumuştur. Ancak bu defa da kuzeyden inen Keltler, İtalya topraklarını kasıp kavurmaya başlamıştır. Roma'ya kadar gelen

istilacılar burada da durdurulamamışlar ve Roma işgal edilmiş, Roma orduları büyük oranda yok edilmiştir.

Roma bu tarihten ancak 50 yıl kadar sonra yeniden toparlanabilmiş, Keltlerin geri çekilmesi ile birlikte Roma tekrar eski gücüne kavuşmuş ve güç toparlamada onun kadar hızlı davranamayan Aequ ve Volscları bozguna uğratmış, Etrüskler karşısında inisiyatif elde etmiştir. Bu dönemden itibaren Romalılar yeni ve hayli karışık bir piyade sistemi oluşturmuş ve bu düzen önce İtalik kavimler sonra da Kartaca ve Hellen orduları karşısında müthiş başarılar kazanmıştır. (Diakov ve Kovalev, 2008: s. 49)

1.2. CUMHURİYET DÖNEMİ (M.Ö. 509 – M.Ö. 27) ROMA UYGARLIĞI

Roma, askeri alandaki reformlarına ek olarak toplumsal ve siyasî teşkilatlanma konularında da başarılıydı. Bu özellikleri onları, önemsiz bir şehir devleti iken kısa sürede İtalya'nın en güçlü devleti haline getirdi. Bu da diğer şehirlerin Roma'ya karşı birleşmesine neden oldu, uzun ve yorucu bir dizi savaşın ardından Roma M.Ö. 290 yılında Orta İtalya'ya egemen oldu. Zengin Güney İtalya'ya yönelen Roma, bu defa karşı kıyıdan bir düşman edindi: Pirus, İtalya'ya girdi, görece zaferler kazandı ancak ordusunu büyük oranda yitirerek geri çekildi. Nihayet M.Ö. 275 yılında Pirus tamamen mağlup edildi. Önlerinde hiçbir engel kalmamış olan Romalılar M.Ö. 272 yılında İtalya'nın tamamını ele geçirdiler. Roma, ele geçirdiği şehirleri içişlerinde özerk bıraktı, ancak dışişleri tamamen Roma'nın tercihlerine göre şekillenecekti. Roma'nın İtalya'daki egemenlik politikasının ana unsurunun kurduğu bu federatif yapı olduğu görülür. Hiçbir şehrin gelenek ve kültürüne doğrudan müdahale edilmedi, ayrıca kanun yapma yetkisi de onlarda bırakıldı. Savaşlar esnasında Roma'nın karşısında olanların şehirlerine ise tamamen el konuldu ve buralarda ya iskân politikası uygulandı ya da müttefiklere hediye edildi. (Diakov ve Kovalev, 2008: s. 65)

Roma'nın İtalya'daki başarıları dış dünyada da karşılık buldu ve çeşitli ticari ve siyasi müttefikler edindi. M.Ö. 273 yılında Mısır hükümdarı Ptolemaios Roma'yı Akdeniz'de bir güç olarak tanımış, yine Mısırlı tarihçi Lykophoron Roma'nın Akdeniz'de giderek büyüyen hegamonik bir güç olma eğiliminde olduğunun altını çizmişti. (Breisach, 2018: s. 66) Dış dünyadaki etkilere ek olarak İtalya'daki

şehirlerin dışışlerinde bağımsız olmamaları nedeniyle Roma ticari anlamda İtalya yarımadasında bir tekel haline geldi. Bu süreç tüccar sınıfının oldukça güçlenmesine neden oldu ve bu sınıf Roma'nın siyasetinde söz sahibi haline geldi. Bu da Roma'yı kısa vadede militarist bir devlet haline getirdi.

Batı Akdeniz ticaretinin hâkimi Kartaca'da da Roma'ya benzer bir yapı mevcuttu ve güçlü bir tüccar sınıfını barındırıyordu. Ticari menfaatlerinin zarar görmesinden endişe eden her iki yakadaki tüccar sınıfının etkisi, iki gücün karşı karşıya gelmesinin ana nedenidir. Sicilya adasının İtalya kökenli kabilelerinin Roma Senatosundan yardım talebi Roma'nın aradığı savaş için bahane oldu ve M.Ö. 264 yılında Sicilya'ya düzenlenen askerî sefer ile Pön Savaşları başlamış oldu. (Diakov ve Kovalev, 2008: s. 70)

Kara ordusu bakımından Kartaca'dan üstün olan Roma, deniz gücünü de savaşlar boyunca sürekli geliştirdi ve birinci Pön Savaşı'nın kaderini de Roma'nın donanma gücü bakımından güçlenmesi belirledi. Bu savaş esnasında Romalılar Afrika'ya çıkarma yapacak kadar etkili oldular. İkinci Pön Savaşı'nın ana hatları ise Kartaca generali Hannibal ve onun eylemleri etrafında gelişti. Alpleri geçerek İtalya topraklarına giren Hannibal, üzerine gönderilen Roma orduları defalarca mağlup etti. M.Ö. 216 yılında ise Cannae'de Roma ordusu *consul* ve *senator*ler dâhil imha edildi. Hannibal kendini, tıpkı Roma'nın daha sonra kendini Hellen halklarının koruyucusu olarak ilan etmesi gibi İtalic halkların koruyucusu ilan etti. Roma'nın İtalya'da kurduğu birlik kısa sürede dağıldı ve hemen hemen hepsi Roma'nın karşısında yer aldı. Bu arada kuzeydeki Galyalıları ayaklandı, doğuda Macedonia kralı V. Fillippos da Illyria'daki Roma topraklarını vurmaya başladı ve başka bir Kartaca ordusu güneyden İtalya topraklarına girdi. Eşzamanlı olarak Roma'nın İspanya'daki lejyonları Hasdrubal tarafından imha edildi. (Diakov ve Kovalev, 2008: s. 76)

Her taraftan kuşatılan ve yok olma tehlikesi ile karşılaşan Roma seferberlik ilan etti ve kuruluşundan itibaren siyasal ve toplumsal teşkilatlanmadaki başarısının faydasını bir kere daha gördü. Hannibal'in beklediği lojistik destek gelmedi ve olağanüstü yetkilerle *dictator* ilan edilen Quintus Fabius Maximus Verrucosus'un, *Fabian stratejisi* olarak bilinen gayrı nizami harp taktiği neticesinde ordusu oldukça yıprandı. Roma, Hannibal'in tarafına geçen İtalya'daki şehirleri teker teker ele geçirdi ve acımasızca cezalandırdı. Balkanlara geçen bir Roma ordusu Macedonia

ordusunu bozguna uğrattı, Sicilya'daki şehirler yerle bir edildi ve Kartaca'nın İspanya'daki askeri varlığı Publius Cornelius Scipio tarafından yok edildi. Daha sonra Afrika'ya çıkan Roma ordusu, M.Ö. 202 yılında Zama'da Kartaca'yı hezimete uğrattı. İkinci Pön Savaşı bittiğinde, Roma'nın 'ihanet eden' şehirlere karşı uyguladığı soykırım politikası nedeniyle İtalya nüfusunun neredeyse yarısı yok olmuştu. Kartaca bir daha belini doğrultamamış, Batı Akdeniz'deki ticari yolların tamamını yitirmiş ve Roma'da aşırı zengin bir üst sınıf oluşmuştu. (Diakov ve Kovalev, 2008: s. 79)

Roma'nın İtalya topraklarını aşarak kısa bir zaman içinde bölgesel bir güç haline gelmesinin önünü açan olayların başında Kartaca ile verdikleri yıpratıcı Pön Savaşları gelir. Bu savaşlar sırasında ilk defa kullanılan eyalet sistemi, zamanla Roma'nın ilhak politikasının en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Eyalet sisteminin bu amaçla kullanılmasının en açık göstergesi, Roma'nın ilk eyaletini İtalya'da değil, Sicilya'da kurmuş olmasıdır. (Kaya, 2005: s. 11). Eyaletler bazı yönetsel özerkliklere sahipti ancak çoğunlukla Romalı yüksek seviyedeki bürokratların faaliyet alanı olarak değerlendirilmiştir. Cumhuriyet dönemi boyunca eyalet yöneticileri daima Roma Senatosu tarafından görevlendirilmiş ve eyalet, Senato eyaleti olarak kabul edilmiştir. Herhangi bir standardı olmayan bu politika Roma'nın etki alanı genişlemesine paralel olarak konjonktürel unsurlara göre her defasından yeniden belirlenmiştir. Bu kapsamda bazı eyaletlere, o eyaletlere has imtiyazlar verilmiş, yine bu kabilden eyaletler arasında alınan vergiler ya da devlet toprağı olarak ilan edilen toprak yüzdesi açısından farklılıklar görülmüştür. (Demircioğlu, 1967: s. 444)

Eyalet Sistemi, tamamen ekonomik çıkarlarla ilgiliydi. Roma kurduğu her eyaleti bir savaş ganimeti olarak telakki ediyor ve bu çerçevede eyaletin yeraltı ve yerüstü zenginlikleri Roma'nın tasarrufuna bırakılıyordu. Ayrıca eyalet halkından da belli bir oranda vergi alınıyordu. (Freeman, 2003: s. 374) Her ne kadar Hellen devletleri başlangıçta vergiden muaf tutulsalar da, Roma'nın bölgeye yerleşmesine müteakip vergi vermek mecburiyetinde bırakıldılar. Bu bakımdan her yeni savaş yeni eyaletler, her yeni eyalet de zenginleşme anlamına geliyordu. Roma'nın agresif yayılcı siyasetinin, aslında yönetimde söz sahibi olan zengin ailelerin siyaseti olduğu açıkça görülmektedir.

Savaşlar ayrıca üretim ve hizmet sektöründe kullanılacak olan köleler için de yeni pazarlar anlamına geliyordu. Köle ticareti oldukça kârlı bir ticaretti ve Roma'nın güçlü yöneticileri de bu pazara kayıtsız değillerdi.

Eyalet sistemi ile kısa sürede Roma, bütün bir Akdeniz'in insan ve maddi gücüne egemen emperyal bir devlet haline geldi. Bunu da Anadolu'nun da dâhil olduğu pek çok bölgede görülen ayaklanmalar takip etti. (Diakov ve Kovalev, 2008: s. 103)

Kartaca'dan sonra dikkatini doğuya çeviren Roma, kendini Hellen dünyasının koruyucusu olarak ilân eder ve bütün Hellen devletlerinin bağımsız olması gerektiğini savunur. Temelde Adriyatik kıyısındaki küçük askeri üslerini korumayı amaçlayan Roma'nın kendini böyle tanıtmaması, politik olarak Macedonia yayılmacılığına karşı bir koz olarak görülmüştü. Güçlenen Macedonia tehdidi nedeniyle endişelenen küçük şehir devletleri de bir koruyucuya muhtaç oldukları fikrini kısa sürede benimsediler. Böylece Roma, bölgede Roma dostu olarak nitelenen birçok irili ufaklı müttefik elde etti. Batıdaki güçlü ve üniter Kartaca'nın aksine doğuda irili ufaklı ve aralarında zaten çatışan birçok devlet vardı. Bu da Roma'nın işlerini kolaylaştırdı. (Diakov ve Kovalev, 2008: s. 80)

Kısa süre sonra da Roma ile Macedonia arasında on yıl sürecek olan I. Macedonia Savaşı başladı. Savaş esnasında Anadolu'daki Bithyinia Krallığı Macedonia, Pergamon Krallığı ise Roma yanında savaşa dâhil oldu. Roma'nın Hellen dünyası ile ilk ana çarpışması her iki güç için de belirgin bir fayda sağlamadı ancak M.Ö. 205 yılındaki Phoinike anlaşmasında Anadolu devletleri de taraf olarak yer aldı. Anlaşma sonunda Roma, Hellen dünyasını birbirine düşman iki parça haline getirecek düzenlemeler yaptı. (Mansel, 1999: s. 480)

Resmi tarihi itibarıyla Roma kendini Troia kökenli olarak kabul ediyordu, bu nedenle Phoinike anlaşması ile başka bir Anadolu şehrine, İlion'a da belirgin imtiyazlar tanınmıştır. (Schwerthheim, 2009: s. 71)

Roma'nın Macedonia ile savaşa tutuşmasının nedenleri arasında ilk sırada Pön Savaşları esnasında Kartaca'ya yardım etmeleri gösterilebilir. Buna ek olarak Roma'nın yüksek bürokratları savaşı ve doğallıkla savaşın sağladığı kazanımları sürdürme niyetinde idiler. Son olarak Flamininus gibi *legatus*lar Hellen kültürü

hayranı idiler ve onları Macedonia boyunduruğundan kurtarmak istiyorlardı. Özellikle son neden, birçok Hellen şehir devletinin doğrudan Roma müttefiki olarak savaşa katılmasını sağladı. Düzenli ve disiplinli, ayrıca Pön Savaşları ile eşsiz tecrübeler edinmiş Roma orduları, meşhur falanks düzenine sahip Hellen ordularını, Macedonia savaşları boyunca ezip geçti. Macedonia kısa sürede diz çöktü ve Roma bütün Hellen devletlerinin vergiden bağımsız olduğunu ve kendi kanunları ile yönetileceğini ilan etti. (Bauer, 2015: s. 665; Tozan, 2016: s. 31)

Roma'nın Balkan şehir devletleri üzerindeki egemenlik politikası oldukça kışkırtıcı biçimdeydi. Bu şehirlerde Roma, yanlılarının iktidara gelmesi için uğraştı, gerektiğinde içişlerine karıştı ve hatta gerektiğinde askerî harekât bile düzenledi. Macedonia nüfuzundan kurtulan Hellen şehirleri aslında doğrudan Roma nüfuzu altına girmişlerdi. Tam bu esnada doğudaki bir başka Hellen devleti, Seleukoslar da "Hellen dünyasına özgürlük" sloganı ile ilgisini Balkanlara çevirdi. Roma, yukarıda anılan faaliyetleri nedeniyle de Hellen devletleri arasındaki koşulsuz desteğini yitirmişti.

Her şeye rağmen Antiokhos, Hellen dünyasının tamamının desteğini alamadı. Küçük bir Roma ordusu, Hellas'a girmiş olan Antiokhos'u Termopylae'de mağlup etti ve Balkanlar'dan attı. Hemen ardından Ege'deki Seleukos donanması da yok edildi.

Phoinike anlaşması ile Anadolu ile ilk siyasi ilişkisini kuran Roma, bir yıl sonra M.Ö. 204'te bir kehanetin gereği olarak Pessinus'taki ana tanrıça kültünün Pergamon kralının onayı ile Roma'ya nakledilmesini sağladı. (Tozan, 2016: s. 28) Roma'nın kendini Hellen şehirlerinin hamisi olarak ilan etmesinin somut bir karşılığı olarak da, Smyrna şehri M. Ö. 195 yılında Roma şehrini koruyucu ilan ederek Roma şehri adına bir tapınak inşa etti. (Kaya, 2005: s. 212; Tozan, 2016: s. 34)

Phoinike'den sadece dört yıl sonra İkinci Macedonia Savaşı başladı. Macedonia – Seleukos ittifakı Anadolu'daki şehir devletleri üzerinde baskı oluşturmaya başlamış, Roma dostu olan Pergamon gibi şehirler de Roma Senatosundan yardım talebinde bulunmuşlardır. Yardım talebini karşılıksız bırakmayan Roma, Macedonia kralı V. Philippos'u mağlup etti. Roma artık hem Kartaca hem de Macedonia gibi iki bölgesel güçle aynı dönemde savaşma ve başarılı

sonuçlar alma kudretine ulaşmıştı. Bu arada ittifakın diğer kanadı Seleukoslar Anadolu'ya girmiş ve bazı şehirleri ilhak etmişti. (Mansel, 1999: s. 505)

Roma, M.Ö. 189 yılında Anadolu'ya girdi ve Manisa Savaşı'nda Romalıların üç katı büyüklükte orduya sahip olan Seleukos kralı Antiokhos mağlup edildi. Bu savaş Roma'nın Anadolu'da ilk askerî faaliyetidir

Roma'nın ezici askerî gücü, diplomaside de kendini gösterdi ve M.Ö. 188 yılında Apameia barışı yapıldı. Bu anlaşma ile Seleukoslar Anadolu'dan atıldı ve herhangi bir şekilde Toroslar'dan içeri sefer düzenlememeleri madde olarak anlaşmada yer buldu. Seleukoslar'ın işgal ettiği şehirler yeniden Yunanlar'a verildi ve bağımsızlıkları tanındı. Savaş boyunca Roma'nın sadık müttefiki olan Pergamon krallığı ise anlaşma ile büyük oranda toprak kazandı ve güçlü bir krallık haline geldi.

Roma, tıpkı Macedonia savaşından sonra olduğu gibi Anadolu'daki tüm askeri varlığını geri çekti. Bundan sonra Hellen şehirleri arasında meydana gelen tüm anlaşmazlıkları diplomasi yoluyla çözmeyi tercih etti. Bu dönem Roma politikası, bölgedeki dost ülkeler aracılığıyla toprak işgal etmeden ve kışla kurmadan bölgeyi yönetmek olarak özetlenebilir. Her ne kadar şehir devletleri bağımsız olsalar da daima Roma'yı koruyucuları olarak addettiler ve böylece Roma bölgedeki çıkarlarını diplomasi yolu ile korudu. (Schwerthheim, 2009: s. 73) Roma Balkanlar'daki politikasını devam ettirdi, Balkanlar'dakiler Macedonialar'dan kurtardığı gibi Anadolu'dakileri de Seleukoslar'dan kurtarmıştı. Savaşta Roma'yı destekleyen Anadolu şehirlerinin bağımsız olduğu ilan edildi. Karşı tarafta bulunan şehirler ise cezalandırıldı. Anadolu'daki devletler için yeni konjonktür, eğer bir devlet bağımsız kalmak istiyorsa kayıtsız şartsız Roma yanlısı olmak zorundaydı.

Roma'nın doğrudan müdahale yerine uzaktan gözleyerek bir nevi denge siyaseti izlediği politikası, köklü Hellen krallığı Macedonia ile son mücadelesinden sonra değişir. M.Ö. 168 yılında Pydna'da devasa Macedonia ordusunu bir saat içinde ezerler ve Roma doğu politikası için daima sorun teşkil eden bu köklü krallığı tarih sahnesinden siler. Bu Roma'nın doğuda izlediği strateji bakımından yeni bir evredir ve Roma açıkça bölgedeki askeri varlığını yönetsel tasarruflarla da güçlendiriyor ve Kartaca'nın Afrika'ya, Seleukosların Torosların ardına mahkûm edilmesi ve Macedonia'nın yıkılması ile bölgedeki yegâne egemen güç haline geliyordu.

Macedonia'ya destek veren tüm Hellen şehirleri ağır biçimde cezalandırıldı, Macedonia'nın tüm mal varlığına el konuldu. M.Ö. 148 yılında Hellas ve Macedonia ilhak edildi ve Roma, Anadolu ile komşu haline geldi.

Pydna'dan sonra, Anadolu'da güçlerini arttıran Pergamon ve Rodos'un zayıflatılması amacıyla, örneğin Delos limanı kurularak, gücünü önemli ölçüde deniz ticaretinden alan Rodos'un etkisi azaltıldı. Ayrıca Anadolu'daki toprakları da elinden alındı. (Tozan, 2016: s. 53)

Her ne kadar Publius Cornelius Scipio Aemilianus'un, M.Ö. 190 yılında Seleukoslara ve Gnaeus Manlius Vulso'nun M.Ö. 189 yılındaki Galatlara karşı kazandığı zaferler gibi askeri başarılar alınmış olsa da Roma uzun bir süre Anadolu'da herhangi bir toprak parçası üzerinde hak iddia etmedi. Ancak M.Ö. 188 yılından itibaren Roma ve Pergamon arasında süregelen ittifakın bir getirisi olarak, M.Ö. 133 yılına gelindiğinde Anadolu'daki ilk topraklarını herhangi bir savaşa bağlı olmayarak kazandı. Son Pergamon kralı vasiyet ile krallığına Roma'yı mirasçı olarak ilan etti. Senato mirası kabul etti ve vasiyet nedeniyle ayaklanan taht iddiasındaki Aristonikos'un isyanın bastırmak için Anadolu'ya ordu gönderdi. İsyân bastırıldı ve Roma M.Ö. 129 yılında kurduğu Asia eyaleti (Kaya, 2003: s. 84) ile Anadolu'ya resmen girdi.

Temelde Roma'nın askerî başarısı üç sacayağına oturuyordu: Paternal sistemde yetişen erkek nüfusun önemli bir bölümünün daimi asker olarak tutulabilmesi, savaş boyunca düşmanlarına karşı gösterdiği acımasız cezalandırmalar ve kazanılan zaferlerden sonra gösterilen görece alicenaplık... Ancak bu cömertlik de göstermelikti. Örneğin Asia eyaleti kurulduktan sonra, bölgenin iktisadi açıdan önemli ve idari açıdan yönetimi kolay olan bölgeleri Roma'da kalmış, iktisadi değeri olmayan ve ileride sorun çıkaracağı düşünülen bölgeler ise isyanın bastırılmasında yardımcı olan bölgesel devletlere verilmiştir.

Roma'nın bir diğer önem verdiği stratejisi ise her bölgeden bol miktarda müttefik kazanmaktı. Öyle ki, daha M.Ö. 250 yılında Roma'nın İtalya'da irili ufaklı 150 müttefik vardı. (Freeman, 2003: s. 366) Devletler; çeşitli imtiyazlar, bağımsızlık, Roma vatandaşlığı verme, maddi yardımlar ve himaye etmeler ile Roma'ya bağlanıyordu. Bu ittifak siyaseti Roma doğu ve batı ekseninde yayılmaya

başlayınca da sürdürülmüştür. Bu siyaset, örneğin denizaşırı ülkelere yapılan askerî seferlerde Roma'ya yardımcı kuvvet ve lojistik destek olarak geri dönmüştür.

Roma, zaman zaman çeşitli tavizler vererek genişlettiği egemenlik alanında, gerektiğinde toptan cezalandırma yöntemine de başvurmuştur ki aslında bu da hâkimiyet sağlama stratejisidir. Sözgelimi Kartaca şehri halkı ile birlikte tamamen yok edilmiş ve Roma bölgede Afrika eyaletini kurmuştur. Yine buna benzer şekilde Korinthos şehri yerle bir edilmiş ve Hellas tamamen ilhak edilmiştir. (Bauer, 2015: s. 688; Freeman, 2003: s. 382)

Özellikle Macedonia ve Seleukoslar ile yapılan savaşlarda, Romalılar savaşları kazanmış olmalarına rağmen bir döneme kadar hem Balkanlar'da hem de Anadolu'da toprak işgal etmediler. Her defasında bütün askerî varlıklarını alarak geri çekildiler. (Mansel, 1999: s. 485) Ancak geri çekilirken güç dengelerini gözetmişler, bölgedeki güçlerin kendi aralarında çatışmalarına müdahale etmemiş ve hatta zaman zaman da kışkırtmışlardır. Böyle olunca da insan gücü ya da maddi kayba uğramadan nüfuzlarını korumuşlardır.

Üçüncü Macedonia Savaşı'ndan sonraki strateji daha belirgindir. Hem Macedonia hem de Illyria birbirleri ile herhangi bir bağ kurmalarına izin verilmeyen devletçiklere bölünmüş ve yeniden toparlanmaları imkânsız hale getirilmiştir. Takip eden yıllarda ise bölge ilhak edilerek Roma eyaletine dönüştürülmüştür.

Bünyesinde birçok etnik grubu ve farklı kültürü barındıran Anadolu coğrafyasının Balkanlar'daki gibi hamilik politikası ile yönetilebilmesi mümkün görünmüyordu, karışıklığa müsait bir coğrafyayı doğrudan hâkim olmadan yönetmeye çalışmak zor ve çok enerji harcayan bir politikaydı. Roma, bu tarihten itibaren 'böl ve yönet' (*divide et impera*) politikasını işlerliğe soktu. Birbirleri ile çatıştırılan ve çatışmalar sonunda zayıflayan devletlerin ele geçirilmesi daha kolaydı. (Tozan, 2016: s. 53) En azından bu istikrarsızlık Roma'ya tehdit oluşturabilecek güçlü ve üniter bir devletin çıkmasını engelliyordu. M.Ö. 188 yılındaki Apameia anlaşmasının sonuçlarına bakıldığında, Roma'nın herhangi bir askerî ya da idari yapı oluşturmaksızın Anadolu'daki tüm unsurlar için hâkim güç olarak kabul edildiği görülür.

Roma, Anadolu'da kalıcı olmak niyetindeydi ancak bunu yerel devletleri kızdırarak yapmak istemiyordu. Bu kapsamda onlara, ilk Roma eyaleti Asia'nın kurulmasından itibaren, bir bağımsızlık işareti olarak görülen para basma yetkisi, sınırlandırılmış olsa da tanınmıştır. (Franke, 2007: s. 11) Yukarıda da değinildiği gibi dinsel ve kültürel unsurlara saygı gösterilmiş, kendi kanunlarını yapmalarına izin verilmiştir. (Bauer, 2015: s. 674)

Yol inşası Roma'nın egemenlik göstergelerinden biridir. Her kurulan eyalette yol yapımına ayrıca önem verilmiş ve böylece komşu eyaletler, ticaret yolları ya da limanlarla bağlantı kurulmuştur. Bu aynı zamanda, Roma medeniyetinin ya da Roma teknolojisinin eyaletlere yansıtılmasıdır.

Resmi dil Latince olmasına rağmen günlük hayatta Yunanca konuşulmasına müsaade edilmiştir.

1.3. İMPARATORLUK DÖNEMİ (M.Ö. 27 – M.S. 476) ROMA UYGARLIĞI

Roma'nın Cumhuriyet döneminden İmparatorluk dönemine geçmesi oldukça sıkıntılı ve kanlı olmuş, başkent Roma defalarca kudretli generaller tarafından işgal edilerek şehirde terör dalgası oluşturulmuş, otorite boşluğu nedeniyle birçok bölgede isyanlar çıkmış ve uzun yıllar süren iç savaşlar baş göstermiştir. Her ne kadar başlangıç tarihi olarak M.Ö. 27 yılı kabul edilmiş olsa da Roma İmparatorluğu'nun ayak sesleri *dictator* Sulla'nın ölümünden sonra patlak veren sosyal bunalım dönemi ile duyulmaya başlanmıştır. Bu dönem Roma'da aşırı güçlenerek politik olarak sivrilen generallerin, bir yerde 'tek adam'ların dönemidir.

M.Ö. 79 yılında Hispania valisi Quintus Sertorius, İspanya'da bağımsız bir Roma Cumhuriyeti kurma amacıyla ayaklandı. Sekiz yıl süren bu ayaklanma Pompeius'un inisiyatifiyle bastırıldı. (Appianus III.I:13) Sulla'nın subaylarından olan ve *Equites* sınıfından gelen Gnaeus Pompeius Magnus, bu dönemin sivrilen isimlerindedir. Anadolu, İtalya, İspanya ve Afrika'da karışıklıkların bastırılmasında önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Akdeniz'i korsanlardan temizlemiş, Suriye ve Filistin'i Roma topraklarına dâhil etmiştir. Pompeius'un aşırı güçlenmesi üzerine, Gaius Iulius Caesar ve Marcus Licinius Crassus, Catilina Komplosu olarak bilinen olayda Lucius Sergius Catilina'nın, Pompeius'un öldürülmesi planına destek vermişlerdir. Ancak suikast gerçekleşmeden Catilina öldürülmüştür.

M.Ö. 60 yılında dönemin üç güçlü ismi; Caesar, Crassus ve Pompeius Senato'ya karşı güç birliğine gittiler ve Birinci Triumvirlik'i meydana getirdiler. Triumvirlik aynı zamanda Senato organının da bypass edilmesi anlamına geliyordu. Bu güçbirliği ile Caesar *proconsul* seçildi ve o da Galya'yı Roma topraklarına kattı. Crassus'un M.Ö. 53 yılında Anadolu'da Partlara karşı yürüttüğü sefer sırasında öldürülmesi Triumvirlik'in sonu oldu. Senato, Caesar'ı Galya'dan çağırdı, Caesar ordu ile geçilmesi yasak olan Rubicon nehrini geçti ve M.Ö. 49 yılında Roma'ya girerek yeni bir iç savaşı (*Bellum civile*) başlattı. Caesar savaş sonunda Pompeius'u mağlup etti ve hayat boyu *dictator* ilan edildi. Ancak kısa süre sonra Caesar, M.Ö. 44 yılında Senato içindeki muhalifler tarafından öldürüldü.

Gaius Octavius Thurinus (daha sonra Caesar Divi Filius Augustus), evlatlığı olduğu Gaius Iulius Caesar'ın Senato'da suikasta kurban gitmesiyle birlikte girilen iç karışıklık döneminde kısa sürede önemli bir politik figür haline gelmiş, bunun neticesinde de Marcus Antonius ve Marcus Aemilius Lepidus ile birlikte tıpkı üvey babasının da zamanında yaptığı gibi İkinci Triumvirlik'i kurmuştur. Bu üçlüden daha baskın olan Marcus Antonius ve Octavius arasında yaşanan Actium deniz savaşını Octavius kazanmış, savaştan sonra Marcus Antonius'un intihar etmesiyle de Roma'da yegâne politik ve askeri güç olarak kalmıştır.

M.Ö. 27 yılında Caesar Divi Filius Augustus'un Senato tarafından *princeps* ve *augustus* olarak tanımlanması ile İmparatorluk olarak tanımlanan dönem başlamış ve bu dönem de 476 yılında Batı Roma'nın çöküşüne kadar sürmüştür.

Göreceli olarak Cumhuriyetin yasal sınırları içinde kalmaya çalışan Octavius bir dizi sosyal ve yönetsel reform hareketi başlattı. Octavius miras yoluyla kendine kalan varlıklar nedeniyle oldukça zengindi. Bu zenginlik sayesinde Roma'nın birçok bölgesinde ilişkiler ağına sahipti. Son olarak gerek Senato gerekse halk tarafından birçok yönetsel imtiyazla ödüllendirilmişti. (Eck, 2007: s. 113) Geriye sadece monarşik bir yönetimin en tepesinde olan kişi olarak ilan edilmesi kalıyordu. Her ne kadar kendini *princeps civitatis* (devletin ilk vatandaşı) olarak tanımlasa da Octavius'un yönetimi tam anlamıyla bir monarşiydi ve uzun yıllar boyu süren iç çatışma ve terör dalgaları nedeniyle siyasal istikrarı birincil önemsemesi haline getiren halk için artık bunun pek bir önemi yoktu. (Breisach, 2018: s. 87)

Octavius'un 14 yılındaki ölümünden sonra yönetsel olarak herhangi bir değişiklik yaşanmadı ve Iulius-Claudius Hanedanı olarak bilinen dört imparatorlar dönemi başladı. Sırasıyla Tiberius, Caligula, Claudius ve Nero'nun imparator olduğu bu dönemi Vespasianus, Titus ve Domitianus'un hükmettikleri Flavianus Hanedanı izledi. İlk yüzyıl daha çok siyasi entrikalar ve imparatorların bu entrikalara bağlı olarak öldürülmeleriyle anılır.

İmparatorluğun ilk yüzyılında, Cumhuriyet döneminin son zamanlarında görülen ve Roma'yı kasıp kavuran iç savaşlar ve bölgesel isyanlar sona erdi. İmparatorluk en geniş sınırlarına ulaştı. Bu durum genel itibariyle 180 yılına kadar devam etti ve bu nedenle dönem tarihçiler tarafından *Pax Romana* (Roma Barışı) ya da *Pax Augusta* (Augustus Barışı) olarak isimlendirildi.

Nerva-Antoninus Hanedanı olarak da bilinen dönem, Roma'nın refah seviyesinin arttığı ve görece barışçıl bir evredir. Başa geçince genel bir af çıkaran Nerva, Traianus'u kendinden sonraki imparator olarak ilan etti. Bu âdet dönem boyu uygulandı. Traianus döneminde imparatorluk en büyük sınırlarına ulaştı. Hem Avrupa hem de Asya'daki sınırlar güvence altına alındı. Hadrianus dönemi Yahudi isyanı hariç barış anlaşmaları ile geçti. Dönem Commodus'un 192'de öldürülmesi ile sona erdi, bunu kısa süreli bir karışıklık dönemi ve sonrasında Severus Hanedanı izledi.

Alexander Severus'un öldürülmesinden sonra Roma oldukça uzun süren bir dizi karışıklığın esiri haline geldi. Bu dönem Avrupa kıtasına kalabalık gruplar halinde gelen kavimler imparatorluğunun sınırlarını dengesizleştirdi. 251 yılındaki veba salgını ile ekonomik düzen altüst oldu. Dönem boyunca ortalama her iki yılda bir imparator hüküm sürmüştür. 286 yılında Diocletianus'un tahta geçmesiyle kriz dönemi sona erdi ve iki asil imparator ile iki yedek imparatorlardan oluşan *tetrakhia* adı verilen yönetim sistemine geçildi.

Hristiyanlık devletin resmî dini olduktan sonra Roma İmparatorluğu doğu ve batı olmak üzere ikiye bölünmüştür. Avrupa'ya gelen kavimler kısa süre içinde imparatorluğun batı tarafını zayıflattı. 476 yılında son imparator Romulus Augustulus'un hakkından feragat etmesiyle Batı Roma yıkıldı.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ROMA UYGARLIĞINDA TARİH YAZICILIĞINA GENEL BİR BAKIŞ

“Latin edebiyatı, Roma tarihini anlamak için; Yunan tarihi ise Yunan edebiyatını anlamak için incelenir.”

- Reginald H. Barrow

Tarih yazıcılığı (historiyografi) kavramı, muayyen bir döneme (Cumhuriyet Dönemi Roma Tarih Yazıcılığı) ya da muayyen bir olguya (Botanik Tarihi) dair metinlerin, metnin sahibi ile birlikte ele alınarak değerlendirildiği bilimsel bir disiplindir. Geçmişin kaydedilmesi olarak ifade edilebilen (Alparslan, 2013: s. 48) bu disiplin, yazıcılık yönüyle edebiyata da bağlanması nedeniyle tarihçilik disiplininden ayrılır.

Tarihin yazı ile aktarımının bilinen ilk örneklerinden biri Hititlerin kullandığı *anal* denilen yıllıklardır. (Alparslan, 2013: s. 50) Bu kayıtların tutulmasındaki ana gaye tarihin sonraki nesillere aktarımı değil, bir nevi tanrı korkusudur. Hitit kralları yaptıkları eylemlerden dolayı tanrılara karşı sorumlu olduklarını düşünerek tanrılara hesap verme amacıyla bu yıllıkların tutulmasını sağlamışlardır. Bu bakımdan bu yıllıklar güvenilir kaynaklar olarak kabul görür. Bu durum aynı zamanda nesnel tarih yazımının da Hititlerle başladığı anlamına gelir. Bununla birlikte tarih yazıcılığının ilk evresi olayların doğrudan aktarıldığı hikâyeci tarih evresidir. Bu evrede olaylar arasında herhangi bir neden-sonuç ilişkisi görülmez, ayrıca birden fazla kaynaktan ve belgesiz olarak aktarıldığı için güvenilir olarak kabul edilmez. Tarih yazıcılığının ikinci evresi, yukarıda verilen Hitit yıllıklarının örnek olarak verilebileceği kronolojik tarih evresidir. Cato ile birlikte başlayan ve daha çok milliyetçi kaygıların ön plana çıktığı dönem tarih yazıcılığının üçüncü aşamasıdır ve öğretici tarih olarak adlandırılır. Son iki aşamadan; tarihi olayların sosyal ve kültürel açılardan ele alınarak aktarıldığı yazın biçimine sosyal tarih, neden-sonuç ilişkisi ile ele alınarak aktarılan biçimine de bilimsel tarih denir.

2.1. CUMHURİYET DÖNEMİ TARİH YAZICILIĞI

Roma Cumhuriyeti'nin tarih yazıcılığı serüveninde ilk aşama görülmez, ancak kronolojik ve öğretici tarih aşamaları yoğun olarak görülür. Söz konusu iki aşama Roma'nın siyasi, kültürel ve sosyal gelişim evrelerinden bağımsız olarak düşünülemez.

Baş döndürücü bir tekâmül sürecine sahip olan Roma Uygarlığı'nın, tarih yazıcılığı süreci de zamanla olgunlaşmıştır. Özellikle ilk dönem tarih yazıcılığında, diğer belli başlı yazın türlerinde de olduğu gibi açık bir Hellen etkisi görülür ve bu döneme ait tarih eserleri de Marcus Porcius Cato'ya kadar Yunanca yazılmıştır. Dil tercihinin en önemli nedeni Yunanca'nın söz konusu dönem itibarıyla günümüz İngilizcesine benzer bir biçimde evrensel bir niteliği olmasıdır. Aynı zamanda birçok yazın disiplininin doğup geliştiği bölgede konuşulan dildir. Beri taraftan tarihsel metinlerin Yunanca yazılmasının ardında yatan nedenlerin arasında, Roma'nın, köklü Hellen dünyasında sempati kazanma amacı da sayılabilir. (Breisach, 2018: s. 68) Bu dönem efsane ve tarih iç içedir ve açıkça Homeros taklit edilmektedir. Bu nedenle tarih nesnellikten çıkmakta ve herhangi bir tarihi olayın neden ve sonuçları ölçülebilir verilerden daha çok mitolojik unsurlara dayandırılmaktadır. Sözelimi Troia Savaşı'nın on yıl sürmesi Homeros'a göre tanrıların işe karışması iken, Thukydides'e göre gemilerin yetersizliği nedeniyle yeteri kadar lojistik destek sağlanamamasıdır. (Ortaylı, 2011: s. 28) Doğallıkla bu döneme ait metinlerden özellikle Andronicus ve Naevius'un çalışmaları kimi otoriteler tarafından tarihî eser olarak kabul görmez. Tarihçi ile tarihçi olmayan ayrımının, olayların ardında yatan nedenlerin araştırılması ile ilişkili olduğu, bir nevi nesnellik önkoşulu arandığı görülebilir. Bu yüzden Titus Livius'a kadar Resmî Roma tarihi olarak telakki edilen Aeneis'in yazarı Publius Vergilius Maro, tarihçi değil destan yazarıdır. Tıpkı Herodot'un tarihçi, Homeros'un şair olması gibi...

Atina ve Roma şehir devletleri yaklaşık olarak aynı zaman diliminde tarih sahnesine çıkmış olmalarına rağmen, Roma yazın konusunda daima Yunanların peşinden gelmiştir. M.Ö. altıncı yüzyılda Yunanlar, kanunlar, destanlar, şiirler gibi birçok türden mürekkep bir yazına sahiptiler; oysa Roma'da M.Ö. üçüncü yüzyıl öncesine kadar oturmuş bir yazın söz konusu değildir. (Wiseman, 2007: s. 67)

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde tarih yazarları geleneksel olarak eserlerinde, şehrin kuruluşundan kendi zamanlarına kadar olan dönemi anlatmışlardır. Bu dönemde tarih yazımında Hellen etkisinin yanı sıra dil olarak da Yunanca kullanılmaktadır. Yine bu dönem tarihçilerinin en belirgin özelliği, neredeyse tamamına yakınının üst düzey devlet yöneticisi olmasıdır.

Roma Uygarlığı'nın Krallık dönemine ait –var oldukları bilimsel olarak kanıtlanmış olmakla birlikte- günümüze ulaşan herhangi bir tarihsel kayıt mevcut değildir. Bununla birlikte Roma'da tarih yazma faaliyeti Yunanların aksine sözlü gelenek ile değil, doğrudan yazı ile başlamıştır. Tarih yazımına ilişkin bilinen ilk örnekler, *pontifexler* tarafından tutulan, cari yıla ait kamu işlerinin, *consul* bilgisinin, savaş gibi hadiselerin, ticarî faaliyetlerin ve Senato kararlarının kronolojik olarak kayıtları *fasti* olarak adlandırılan bir nevi devlet kayıt defteri formundaydı. Bu kayıtlar daha sonra Roma tarih yazıcılığının gelişim evrelerinden biri olan yıllıkların (*Annales*) yazılmasına kaynaklık etmiştir. (Momigliano, 2011: s. 102)

Roma'da yöneticiler her ne kadar idareleri süresince dokunulmaz olsalar da, görevleri bittikten sonra gerekirse hesap vermek zorunda idiler. Bu nedenle yöneticiler yaptıkları işleri kaydettikleri *commentarii* olarak bilinen kayıtları tutuyorlardı. Bu kayıtlar Roma tarih yazıcılığında bir diğer önemli ve ilk elden kaynaktır. (Demiriş, 2006: s. 19)

Ayrıca dinî kayıtları yansıtan *libri pontificum*, *genslerin* gelenek ve soylarına ilişkin tuttukları *stemma* kayıtları, cenaze törenlerine ait *elogia*, *laudationes funebres*, *naenia* belgeleri, erken dönem Roma tarih yazıcılığının diğer ilk başvuru kaynaklarıdır. (Demiriş, 1999: s. 432)

M.Ö. 320 yılına gelindiğinde, yıllık olayların kayda alınması işi resmi bir hâl aldı ve Senato kararı ile *Pontifex maximus* tarafından bu yıllıkların özeti *Tabulae albatae* adıyla yayımlanmaya başladı. M.Ö. 130 yılında devlet adamı ve hukukçu kimliğinin yanı sıra o yılın *Pontifex maximus*'u olan Publius Mucius Scaevola, bu yıllıkları derleyerek *Annales maximi* adıyla yayımladı. Günümüze ulaşmamış olan bu derleme ilk dönem Roma yıllık (*Annales*) yazarlarının hem içerik hem de biçimsel olarak birincil kaynağıdır. (Cicero II.7) *Annales Maximi*, Roma'nın kuruluşundan itibaren Gracchus kardeşlerin reform hareketlerine kadar olan dönemi kapsamaktadır.

M. Ö. 264 yılı Roma tarih yazıcılığı için bir dönüm noktasıdır. Bu yıla gelindiğinde Roma, kendisini şehri devletinden bölgesel güç haline getirecek bir düşmanla yüzleşmek zorunda kaldı: Batı Akdeniz ticaret yolları hâkimi olan Kartaca. Roma, yirmi yıldan fazla süren bu savaş boyunca birden fazla cephede mücadele etti ve topraklarını, daha da önemlisi etki alanını genişletti. Quintus Fabius Pictor da hem bu etkinin diğer uluslara anlatılması hem de Kartaca tecrübesinin sonraki kuşaklara aktarılması için klâsik anlamda ilk tarihî eseri kaleme aldı. Bu aynı zamanda Roma'da tarih yazıcılığının miladıdır. (Naude, 1961: s. 53; Breisach, 2018: s. 67) Her ne kadar Roma yanlısı bir metin olsa da Pictor eserini Yunanca kaleme almıştır. Yunanca yazma geleneği Marcus Porcius Cato'ya kadar devam etmiş, ancak Cato Romalıların her alanda Yunanlardan üstün olduklarını iddia ederek Yunanca yazılmasını şiddetle eleştirmiş ve metinlerini Latince kaleme almıştır.

Roma tarih yazıcılığını diğerlerinden ayıran en önemli etmen, Roma tarihinin bir tür propaganda niteliği taşıyor olmasıdır. Tarihi yazarlar, özellikle ilk dönemlerde üst düzey devlet yetkilileridir ve bunlar Roma'nın resmi tarihini yazmışlardır. Bu metinlerde Roma devlet aygıtının ve Roma medeniyetinin özellikle yüceltilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda yer yer öznel yorumlar ve tarihsel olayların çarpıtılması görülür. Kuruluşundan itibaren, hatta Troia kökenlerinden itibaren Roma tarihi çatışmaların tarihidir. Bir varlık kavgasıdır. Bu açıdan hayli militarist bir yapıya bürünmüştür. (Ortaylı, 2011: s. 35) Aynı zamanda Roma tarih yazıcılığı milli bir tarihtir ve bu bakımdan etkilendiği Hellen tarih yazıcılığından ayrılır. Hellen tarihçilerin aksine, Romalı tarihçiler doğrudan Roma'nın (Roma devletinin, Roma kültürünün, Roma halkının) tarihini yazmışlardır. Bu nedenle modern milli tarih kavramının modeli özelde Livius'un Roma Tarihi adlı eseri, genelde ise Roma tarih yazınının tamamıdır. (Momigliano, 2011: s. 91)

Roma yazınına öznelliğe iten bir diğer etken ise, tarihin bizzat Romalı yöneticiler tarafından yazılmış olmasıdır. Bu yöneticilerin, görev süreleri sona erdikten sonra eylemleri nedeniyle kanun önünde hesap vermeleri istenebilirdi. Bu nedenle eylemlerini kayda alırken tamamen nesnel olmaları beklenemezdi. Bu noktada en bilinen örnek Gaius Iulius Caesar'ın *Commentarii de Bello Gallico* (Galya Seferi Üzerine Notlar) adlı eseridir. Caesar, Galya'daki eylemlerini Senato

önünde savunabilmek için bu eseri kaleme almıştır ve kitapta kendisinden üçüncü tekil şahıs olarak bahseder.

Roma, tarihini yazarken, aslında Roma'yı diğer kültürlerle tanıtmak gibi bir misyonu da yüklenmiştir. Bununla birlikte diğer kültürleri de Roma'ya tanıtmak gibi bir vazifesi de vardır. Sözelimi Germanleri, her şeyden önce Gaius Cornelius Tacitus'un *De origine et situ Germanorum* (Germania Halklarının Kökeni ve Yerleşim Yeri) adlı eserinden tanımak mümkündür. Bu açıdan Roma tarih yazıcılığı pragmatist ve araştırmacı özellikler taşır. Örneğin Romalılar her ne kadar savaş meydanlarında Yunanları mağlup etmiş olsalar da medeniyet ve kültür olarak onlardan geride olduklarını kabul ediyorlardı. İlk Roma tarihini yazan Quintus Fabius Pictor'un tarih yazma amaçlarında biri de Roma'nın Hellenlere üstün olduğunu kanıtlamaktı. (Diakov ve Kovalev, 2008: s. 106)

Tarih yazımında görülen bir diğer amaç ise, sonraki nesillerden gelecek yöneticilere başucu kılavuzu oluşturmaktır. Özellikle Marcus Porcius Cato'nun metinlerinde 'bir Romalı yönetici nasıl olmalıdır?' cevapları verilmeye çalışılıyordu.

Roma medeniyetinin başlangıç evrelerinden tekâmülüne kadarki süreçte açık bir Hellen etkisi görüldüğüne, bu etkinin doğallıkla yazın alanında da kendini gösterdiğine değinmiştik. Ancak Roma, tarih yazıcılığında Hellen etkisini sadece biçimsel etki ile sınırlamayı bilmiş ve zamanla kendine özgü bir yazın ortaya koymuştur. Christopher Pelling, *The Greek Historians of Rome* (Roma Uygarlığı'nın Hellen Tarihçileri) adlı makalesine bu nedenle şu cümle ile başlamayı uygun görmüştür: "*Roma, tarih yazıcılığı dâhil olmak üzere her şeyi değiştirmiştir.*" (Pelling, 2007: s. 244) Bu yazının, Hellen yazını kadar nesnel olduğunu iddia etmek mümkün görünmese de Roma medeniyetinin aktarılmasında oynadığı rol oldukça önemlidir.

2.2. İMPARATORLUK DÖNEMİ TARİH YAZICILIĞI

İmparatorluk dönemi Roma Uygarlığı'nda tarih yazıcılığı, kendinden önceki dönemlerden belirgin bir biçimde ayrılır. Her şeyden önce, Cumhuriyet döneminde kendini gösteren "kendini diğer milletlere ispatlama" temayülü artık yoktur. Bunun yanında hem devlet adamı ya da ordu lideri olup hem de tarih yazarların sayısı oldukça azdır. Yukarıda da değinildiği gibi Cumhuriyet döneminde Romalı üst düzey

yöneticiler eylemleri nedeniyle, görev süreleri sona erdikten sonra halka karşı sorumluydular ve gerektiğinde yargı önüne çıkarılabilirlerdi. Bu nedenle birçok Romalı bürokrat, görev süresi bittikten sonra gelecek muhtemel suçlamalara karşı kendilerini savunabilmek için işledikleri fiilleri kaleme almışlardır. İmparatorluk döneminde yönetim biçimi radikal bir şekilde değişmiş olduğundan ve bürokratların temel anlamda sadece imparatora karşı sorumlu olmaları nedeniyle tarih yazma ‘zorunluluğu’ ortadan kalkmıştır.

İmparatorluk dönemi tarih yazıcılığında bir diğer öne çıkan ayırım ise, bu dönem tarih yazıcılığında belagatin öncelenmiş olmasıdır.

Dönemin idari yapısı nedeniyle tarihçiler yeteri kadar özgür olamamışlar, en azından kendi dönemlerini kaleme alırken baştaki imparatorun durumunu da hesaba katmışlardır. (Breisach, 2018: s. 94)

Özellikle üçüncü ve dördüncü yüzyılda yazılan tarih eserlerinde, çoğunlukla kendilerinden önce yazılmış olan büyük hacimli tarih eserlerinin özetlenmesi ya da derlenmesi yoluna gidildiği görülür.

Hristiyanlığın imparatorluk içinde güç kazanması ve nihayetinde yegâne din haline gelmesinden sonra ise, Roma Uygarlığı’nın tarihini yazmak yerine Hristiyanlığın ya da kilisenin tarihini yazmak daha önemli hale gelmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ANTİKÇAĞDA BİTKİ BİLİM

Antikçağ insanı, mesleği ya da konumu ne olursa olsun bitkilerle içli dışlıydı. Bunun yanı sıra yabancı oldukları hayvanlara olduğu kadar bitkilere de oldukça meraklıydılar. İster dinsel gerekçelerle olsun, isterse de dünyevi nedenlere dayansın bitkilerin antikçağ insanının hayatında, modern insana oranla daha fazla yer işgal ettiği açık bir gerçektir. Önce besin amaçla kullanılan bitkilerin zamanla iyileştirici özellikleri de keşfedilmiş, bu keşifler zamanla üst üste binerek bir şifalı bitkileri kullanma kültürü halinde gelişmiştir.

Önce aile içinde nesilden nesile aktarılan şifalı bitkiler bilgisi, daha sonra kabile içinde bu konuda uzmanlaşmış kişileri ortaya çıkardı. Bu kişiler çobanlardan ya da çiftçilerden farklı olarak sadece bitkileri teşhis etmekle kalmıyor, onların fayda ve zararlarını da biliyorlardı. (Reed, 1942: s. 8) Herbalistler, bir ilacın yapılması için gerekli bitki parçalarını topluyor ve bunlar *pharmacopoi* ve *rhizotomoi* adı verilen yerlerde satılıyordu. Hercules'in, tıp tanrısı Aesculapius için "*bitki kökü arayan bir kaçık*" tabirini kullanması bu açıdan hayli önemlidir. (Gibson, 1919: s. 4)

Etnobotanik evre yerini, özellikle Hellen ve Roma uygarlıklarında yükselen doğa bilimlerine bıraktığında, antikçağın doğa bilimlerine meraklı gezgin yazarları; bu bilgileri derleyerek yazılı hale getirdiler. Yazılı hale gelen bu bilgiler de ulusların kültürel etkileşiminin bir sonucu olarak bilinen tüm dünyaya yayıldı.

Bitkilerin sağladığı faydalar nedeniyle bir iktisadi güç olarak değerlendirilmesi, bununla beraber çok tanrılı antikçağ dünyasındaki yoğun sembolojileri nedeniyle önem atfedilmeleri, konu ile ilgili sayısız eserin kaleme alınmasına neden olmuştur. Söz konusu eserlerin Latince ya da Yunanca gibi dönemin önemli dillerine tercüme edilmesi bitki bilimle ilgili her bir yeni sonucun bütün Antikçağ coğrafyasına aktarılmasını sağlamış, bu eserler bazı bitkilerin iktisadi olarak değerlendirilmesini sağlarken, aynı zamanda dinsel ya da tıbbi önemlerinin bir kültürden diğer kültüre aktarılmasına neden olmuşlardır. Bu bitkilere çalışmamızın devamında çeşitli örnekler verilecektir.

Bitki bilim ile ilgili yazılan eserler temelde bilginin sonraki kuşaklara aktarılması gibi bir amaca da sahiptiler. Her ne kadar bitkilerin tıbbi karşılıkları ile

ilgili yazılanlar günümüzde çoğunlukla karşılık bulmuyor olsa da, tarih ya da coğrafya disiplinlerini ilgilendiren bölümleri güvenilir kabul edilmektedir ve bu özellikleri nedeniyle günümüz bitki bilim disiplininin temelini oluşturmuşlardır.

Plinius'un *Naturalis Historia* adlı eserinin önemli bir bölümü bitki bilime ayrılmıştır ve bu eser bizim çalışmamızın da ana kaynaklarından biridir. Plinius, eserinde yer alan bilgilerin zahmetli araştırmalar, yıllar süren çabalar ve çeşitli deneylerden elde edilen sonuçlara dayandığını söyler. (Plinius: XXV.1)

Çalışma boyunca bitki isimleri, ikili adlandırma sisteminin kurallarına uygun olarak verilmiş, bitkinin bilimsel adı ile birlikte yazar kısaltması da kullanılmıştır.

Bu bölümün ilk kısmında bitki bilim ile ilgili yazan Roma Uygarlığı yazarlarını, ikinci kısmında ise bu yazarları etkileyen ya da bu yazarların yararlandığı diğer antikçağ yazarlarını tanımaya çalışacağız. Yazarlar alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

3.1. BİTKİLER ÜZERİNE YAZAN ANTİKÇAĞ ROMA UYGARLIĞI YAZARLARI

3.1.1. Aemilius Macer

M.Ö. 16 yılında ölen Romalı şair ve bitki bilim yazarıdır. Özellikle Kolophonlu Nicander'den yaptığı çevirileri ile bilinir. *Herbarum Virtutibus* (Bitkilerin Özellikleri) adındaki eseri, günümüze ulaşmıştır. (Ramsay, 1870c: s. 882)

3.1.2. Aulus Cornelius Celsus

M.Ö. 25 – M.S. 50 yılları arasında yaşadığı varsayılan Romalı yazardır. Latince'nin Altın Çağı olarak kabul edilen dönemde, Augustus ve Tiberius'un hükümdarlığı sırasında yaşadığı kabul edilmektedir. En önemli eseri *De Medicina*'dır (Tıp Üzerine) ve günümüze sadece parçalar halinde ulaşabilmiştir. *De Medicina*'nın, Celsus tarafından yazılan büyük hacimli bir ansiklopedinin bölümlerinden biri olduğu düşünülmektedir. Hayatı hakkında kesin olarak bilinen herhangi bir bilgi mevcut değildir.

De Medicina, ansiklopedik bir düzende tasnif edilmiştir ve sekiz kitaptan oluşmaktadır. Bu kitaplarda eczacılığın tarihi, hastalık bilimi, anatomi, farmakoloji, çeşitli ameliyatlara ve ortopedi hakkında bilgiler yer almaktadır.

De Medicina'ya, Celsus'tan sonra gelen yazarlar tarafından defalarca atıfta bulunulmuştur. Bunların arasında Columella'nın *De Re Rustica* (Tarım Üzerine) adlı eserinin birçok yerinde Celsus'un bilgilerinden faydalandığını görmekteyiz. (Greive, 1814: s. viii)

3.1.3. Cornelius Nepos

M.Ö. 110-25 yılları arasında yaşamış biyografi yazarıdır. Günümüze tam olarak ulaşan eseri yoktur, sadece diğer yazarlar tarafından alıntılanan parçaları bilinmektedir. Özellikle Cato'nun hayatını yazdığı biyografisi önemlidir. (Cruttwell, 1877: s. 199) İmparator Augustus döneminde yaşayan Nepos; Cicero, Atticus ve Catullus'un çağdaşıdır. Hayatı hakkında başka bilgi bulunmamaktadır. Günümüze tamamı ulaşan eseri yoktur. (Ramsay, 1870e: s. 1156) Plinius, *Naturalis Historia*'da Nepos'un kısa bir biyografisini verir ve zaman zaman Nepos'un bitki isimlendirmelerinden faydalanır. (Longman, 1816: s. 83)

3.1.4. Cornelius Plinius Valerianus

Hayatı hakkında, yirmi iki yaşında ölmüş olması dışında hiçbir bilgi yoktur. *Medicinae Pliniana Libri Quinque* (Plinius Tıbbının Beş Kitabı) adlı eser ona atfedilmektedir. Geleneksel tıp üzerine kaleme alınan eser; Plinius, Dioscorides, Galenus ve Trallianus gibi yazarların eserlerinden derlenmiştir. Eserin özellikle dördüncü cildi bitkilerin özelliklerini ele almaktadır ve bu eserdeki bilgiler büyük ölçüde Galenus'tan aktarılmıştır. (Greenhill, 1870o: s. 1217)

3.1.5. Fenestella

M.Ö. 52 ile M.S. 21 yılları arasında yaşamış tarihçi ve ansiklopedisttir. Eserleri sadece fragmanlar halinde günümüze ulaşmıştır. En az 22 kitaptan oluşan *Annales* adlı eseri; Asconius, Plinius ve Gellius tarafından alıntılanmıştır. (Ramsay, 1870a: s. 145) Plinius, *Naturalis Historia*'da, Fenestella'nın özellikle zeytin ağaçları hakkındaki metinlerinden faydalanmıştır. (Hardy ve Totelin, 2015: s. 53)

3.1.6. Flaccus Verrius

M.Ö. 55 ile M.S. 20 yılları arasında yaşamış dilbilimcidir. Latince'nin ilk büyük alfabeti olan *De verborum significatu*'mu (Kelimelerin Anlamları) kaleme almış ancak bu eser günümüze ulaşmamıştır. Cato'nun metinlerini açıkladığı *De Orthographia* (İmlâ Kuralları), Roma'daki ritüelleri ele aldığı *Saturnus*, kehanetlere dair *Res Etruscae* (Etrüskler Hakkında) ve ansiklopedik çalışması *Rerum Memoria Dignarum Libri* (Hatırlanan Şeyler) diğer eserleridir. (Donne, 1870b: ss. 160-161) Plinius, *Naturalis Historia*'sının; mersin ve defne gibi Roma Uygarlığı açısından hayli önemli bir yere sahip olan çalılar hakkında detaylı bilgilere yer verdiği on beşinci cildinde Flaccus Verrius'a atıfta bulunmaktadır. (Plinius: XV)

3.1.7. Gaius Iulius Hyginus

M.Ö. 64 ile M.S. 17 yılları arasında yaşamış oyun yazarıdır. Hellen yazarlardan yararlanarak kaleme aldığı *Fabularum Liber* (Öyküler Kitabı), en önemli eseridir. Eserin günümüze ulaşmamış Hellen yazarların eserlerine atıfta bulunması, ilgili eserlerin parçalar halinde de olsa günümüze aktarılmasını sağlamıştır. Beri taraftan mitolojik unsurların hâkim olduğu bir eser olması hasebiyle de bitkiler ve mitoloji ilişkisi açısından önemlidir. Eserleri; Plinius, Gellius, Servius ve Macrobius tarafından atıf almıştır. (Ramsay, 1870b: ss. 534-535)

3.1.8. Gaius Licinius Mucianus

Birinci yüzyılda yaşamış ve özellikle Vespasianus döneminde politik olarak etkili olmuş doğa tarihçisidir. Bir dönem Suriye valisi olarak görev yapmış olan Mucianus'un, bu bölgenin coğrafyasına ve bitki örtüsüne dair yazdıkları önemlidir. (Long, 1870a: s. 1118)

3.1.9. Gaius Plinius Secundus

23 – 79 yılları arasında yaşamış Equites sınıfından Romalı tarihçi ve doğa bilimcidir. 62 – 115 yılları arasında yaşamış ve bir ara Roma'nın Bithynia valisi olarak görev yapmış yeğeni Gaius Plinius Caecilius Secundus'tan ayırt edilebilmesi için *Plinius maior* (Yaşlı Plinius) olarak anılır. En önemli eseri, yüz farklı yazar tarafından kaleme alınmış yaklaşık iki bin ciltlik bir külliyatı derlediği otuz yedi ciltten oluşan *Naturalis Historia* (Doğa Tarihi) adlı eseridir. Eser; Plinius'un en son

yayımladığı ve günümüze erişen tek eseri olma özelliği taşır. Eserin ilk iki cildi hariç geri kalan ciltleri dilimize tercüme edilmemiştir. Eser on sekizinci yüzyılda modern ansiklopedilerin yazılıp yayımlanmaya başlamasına kadar olan süreç boyunca en önemli genel bilgi kaynağı olarak kabul görmüş ve okutulmuştur. (Pastırmacı, 2017: s. 1) 12 ila 27 arasındaki ciltleri bitki tarihine ayrılan Doğa Tarihi, ayrıca tarım ve bahçecilik hakkında da bilgiler vermektedir.

Plinus eserinde, modern sistematikte görülen bitkilerin üreme organlarına dayalı olarak sınıflandırılması yerine, bitkileri önce fiziksel özelliklerine (ağaçlar, çalılar ve otlar), takiben de yararlılık derecelerine göre tasnif etmeyi tercih etmiştir. Bu nedenle, gerek Roma Uygarlığı'nda gerekse diğer antikçağ Uygarlığı'nda önemli yere sahip olan bitkilere (örneğin şarap yapımında kullanılan üzüm bitkisine (*Vitis L.* (Linnaeus, 1753a: s. 202)) nispeten daha geniş yer ayırmıştır.

Doğa Tarihi birçok açıdan sistematik bir eser olarak kabul görmez. Bunun en önemli gerekçesi, eserin belirli bir metodolojiye sahip olmamasıdır. Bunun yanı sıra uygulamada da güçlüklerle karşılaşılması muhtemel birçok hatayı da barındırır. Örneğin Hellen yazarlardan derlediği bölümlerde sıklıkla bitkilerin adlarının karıştığı görülmekte, ya da aynı bitkinin birden fazla isimle zikredildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra eserde yer alan bazı bitki isimlerinden tam olarak hangi bitkinin kastedildiği de anlaşılmamaktadır.

Yine de Doğa Tarihi'nin dönemin diğer eserlerinin önüne çıkaran özelliği, elbette konusu itibariyle, herhangi bir sansür kaygısı duyulmadan yazılmış olmasıdır. Ayrıca ansiklopedik kimliği nedeniyle de hem modern bitki biliminin temeli atılırken kaynak eserlerin ilk sırasında yer almış hem de yüzyıllar boyu botanikten farmakolojiye, tarımdan ekonomiye, kozmetikten savaş sanatına kadar birçok farklı alanda bir birleştirici unsur olarak başucu eseri olarak kalmıştır.

Doğa Tarihi, tarihsel bir metin olmamasına rağmen herhangi bir tarihsel metin kadar önemlidir. Her şeyden önce eser imparator Titus Flavius Vespasianus döneminde yazılmış ve ona ithaf edilmiştir. Bu dönem Roma İmparatorluğunun özellikle doğuda topraklarını genişlettiği bir dönemdir ve *legatus*lar, fethettikleri bölgelerden getirdikleri, daha önce hem İtalya hem de Avrupa'da tanınmayan birçok canlı türünü bir zafer alameti olarak başkentte sergilemektedir. Bu yeni şeyler

Plinius'un eserinde detaylı olarak tanımlanmış ve çalışmamızın konusu itibariyle örneğin birçok bitki ilk defa bu yolla bilimsel olarak tanımlanmıştır. Elbette bu tanımlar birçok tarihsel bağlamda değeri olan bilgiyi de ihtiva etmekte ve bu özelliği ile de diğer dönem tarihsel metinlerindeki hadiselerle mukayese edilmesine ve ikinci bir kaynaktan hadisenin doğrulanmasına fayda sağlamaktadır.

Ayrıca eser, birçok kültürel mirası da beraberinde taşımaktadır. Örneğin bugün Türkiye'de mezarlıklara sıklıkla dikilen Akdeniz servisinin (*Cupressus sempervirens*) neden özellikle mezarların başucuna dikildiğine, ya da Batı Uygarlığı'nda yılbaşı kutlamalarında Ökseotu'nun (*Viscum album* L. (Linnaeus, 1753b: s. 1023) neden önemli bir yer tuttuğuna dair cevapları Doğa Tarihi'nden okumak mümkündür.

1753 yılında literatüre alınan *Plinia* L. (Linnaeus, 1753a: s. 516) cinsi onun adını taşımaktadır.

3.1.10. Lucius Aelius Stilo Praeconinus

M.Ö. 144-70 yılları arasında yaşamış Romalı dilbilimcidir. Varro ve Cicero gibi önemli isimlerin hocası olan Aelius aynı zamanda tarihçi Antipater'in de arkadaşıydı. (Cruttwell, 1877: s. 133) Eserlerinden günümüze sadece fragmanlar kalan Stilo, hem Varro hem de Plinius tarafından kaynak olarak gösterilmiştir.

3.1.11. Lucius Calpurnius Piso Frugi

M.Ö. 180 yılında doğduğu tahmin edilen, ölüm tarihi bilinmeyen ve M.Ö. 133 yılında *consul* olan tarihçidir. Cicero ve Livius tarafından güvenilir olarak kabul edilmeyen Frugi, Aulus Gellius tarafından güvenilir kabul edilmiştir. Beri taraftan Frugi, Roma tarih yazıcılığında ilk sistematik biçimde gerçek olmayan olayları aktaran tarihçi olarak bilinir. (Cruttwell, 1877: s. 99) Plinius, *Naturalis Historia*'da, Frugi'nin çiftçilikle ilgili aktardıklarından faydalanmıştır. (Liebs, 2017: s. 15)

3.1.12. Lucius Cornelius Bocchus

Doğa tarihi üzerine yazmış Lusitanyalı yazardır. Günümüze ulaşan eseri yoktur ancak Plinius, Bocchus'un eserini kaynaklarından biri olarak ifade eder.

3.1.13. Lucius Junius Moderatus Columella

4-70 yılları arasında yaşamış İmparatorluk döneminin önde gelen bitki bilim yazarıdır. Özellikle *De Re Rustica* (Tarım Üzerine) adlı eseri takip eden yazarlar tarafından sıklıkla referans gösterilmiştir. Ayrıca sadece ağaçları konu edinen *De Arboribus*'un (Ağaçlar Üzerine) da yazarıdır. De Re Rustica yapısı itibariyle bir tarımcılık ve çiftçilik kitabıdır. Tıpkı Cato'nun *Tarım Üzerine* adlı eserinde olduğu gibi, *De Re Rustica* da iktisadi yönü ağır basan bir eserdir.

Columella İspanyol kökenlidir, Gades'de (günümüzde Cadiz) doğmuş ve hayatının ilk bölümünü burada geçirmiştir. Daha sonra Tarentum'da askerlik görevini yapmış ve eserlerini de Latium ve Etruria'da kaleme almıştır. (Forster, 1950: s. 124)

De Re Rustica; Roma tarımı hakkında en kapsamlı ve en sistematik eserdir. Eserin ilk bölümü bir tarım çiftliğinin kurulması için gerekli olan bölge seçimi, binaların inşası ve personel istihdamı, ayrıca su tedariki gibi temel konuları ele alır. İkinci bölüm bitkilerin bakımlarını ayrılmışken, takip eden bölümlerde önce meyve ağaçlarının özellikleri ve çiftlik hayvanlarının yetiştirilmesine değinir. Eserde arıcılık hakkında da bilgiler yer almaktadır. Son bölümde ise çiftlik sahibinin karısının görevlerine yer verilmiştir.

De Arboribus, adından da anlaşılacağı üzere sadece ağaçları konu edinen bir eserdir; üzüm ve zeytin gibi dönemin ticari ve sosyal açıdan önemli ağaçları hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir.

1794 yılında literatüre alınan *Columellia* Ruiz & Pav. (Ruiz ve Pavón, 1794: s. p. 8) cinsi onun adını taşımaktadır.

3.1.14. Marcus Porcius Cato

Bilge Cato, Censor Cato, Büyük Cato gibi unvanlarla anılan M.Ö. 234-149 yılları arasında yaşamış hukukçu ve tarihçidir. İlk Latince düzyazı yazarı olan Cato, Hellen kültürü karşıtı idi ve Roma tarihinin Yunanca yazılmasını sert bir biçimde eleştirmiştir. (Demiriş, 2006: s. 26) Pleb bir aileden gelen Cato, İkinci Pön Savaşına katılmıştır. Hitabet ve hukuk alanındaki yetenekleri Lucius Valerius Flaccus'un dikkatini çekti ve onun Roma'da *homo novus* (ilk adam/yeni adam) olarak siyasi bir yer edinmesine yardım etti. Sırasıyla *quaestor*, *aedile* ve *praetor* seçildi. 195 yılında

ise hamisi Flaccus ile birlikte Consul olarak görev yaptı. Bir dizi askeri faaliyetten sonra Hellen kültürü taraftarı Scipio ailesinin siyasi nüfuzlarını azaltacak faaliyetlerde bulundu. 184 yılında Flaccus ile birlikte yeniden *consul* olarak atandı. Bu görevi esnasında Roma'daki Hellen etkilerini azaltmak için çabaladı. Vergi ve kamu harcamaları ayrıca Senato'ya seçilecek kişileri düzenledi. Bu çalışmalarını nedeniyle birçok düşman edindi ve toplamda 44 kere soruşturma geçirdi. 153 yılındaki Kartaca elçiliği esnasında, Kartaca'nın Roma'nın bekası için büyük bir tehdit olduğuna kanaat getirdi. Senato'daki tüm konuşmalarını “*Kartaca mutlaka yok edilmelidir*” cümlesi ile bitiriyordu. (Plutarch: Cato.XXVII) Üçüncü adı Priscus idi ancak Romalıların bilge ve ileri görüşlü kimseler için uygun gördüğü *catus* sıfatı nedeniyle Cato adını kullanmıştır. (Plutarch: Cato.I) Cato'nun tamamı günümüze ulaşan tek eseri *De Agricultura*'dır (Tarım Üzerine Notlar), 160 yılında yayımlanmıştır ve tarım hakkındadır. Kitap ayrıca tamamı günümüze ulaşan ilk Latince eser olma özelliğini taşır. (Diakov ve Kovalev, 2008: s. 9) Eserde 120 farklı bitkiden varyeteleri ile bahsetmiştir. (Reed, 1942: s. 41)

Cato'nun kendine özgü bir *üstün insan* tasviri vardır bu insanın niteliklerini sayarken onun bitkilerden anlayan iyi bir çiftçi olması gerektiğine de bu niteliklere dâhil eder. *De Agricultura*, Romalı bir çiftçinin çiftliğini nasıl kuracağından onu nasıl idare edeceğine; çiftlik hayvanlarının ve ağaçların bakımını nasıl yapacağına kadar birçok temel bilgiyi barındırır. Ayrıca eserde tarım yapılırken uyulması gereken dinsel ritüellerden de bahseder. Eserin sonlarına doğru ise sınırlı da olsa bazı bitkilerin tıbbi karşılıklarına değinir. Eser, bu başlığın ilk paragrafında da değinildiği gibi Cato'nun Hellen karşıtlığının somut bir halidir ve Cato eserine Hellen Uygarlığı'nın bitkilere dair bilgilerinden (örneğin tıbbi karşılıkları) hiçbir bölüm almamıştır. Bunun nedenini ise Cato açısından oldukça anlaşılabilir bir gerekçedir. Çünkü O, Yunanların Romalıları kökünden kazımak gibi amaçları olduğuna ve bunu en kolay biçimde ilaçlarla yapacaklarına inanıyordu.

Cato, Hannibal'in İtalya yarımadasını istila ettiği esnada 17 yaşındadır ve istilanın Roma ekonomisi üzerindeki yıkıcı etkilerine bizzat şahit olmuştur. *Tarım Üzerine Notlar*; etrafı düşmanları ile çevrili olan ve her an istila ya da başka bir nedenle kıtlık tehdidi altında olan Roma Cumhuriyetinin iktisadi yönden güçlü olmasının ve dışa bağımlılığının asgari düzeyde tutulmasının ne denli önemli olduğunun farkında olan bir devlet adamının inisiyatif olarak iktisadi kaygılarla

kaleme alınmış bir eserdir. Ve aslında bu yönüyle eser, devletçi pragmatist bir eserdir. Bu pragmatizm o kadar belirgindir ki, Cato çiftçinin lüzumlu olmadıkça hiçbir şey satın almamasını ve mümkünse kimseye borç vermesini öğütler.

Her ne kadar eserin tamamı göz önünde bulundurulduğunda cüzi bir yer kaplamış olsa da, *Tarım Üzerine Notlar*'da Roma dinsel yaşamına dair izler bulmakta mümkündür.

1756 yılında literatüre alınan *Catonian* P.Browne (Browne, 1756: s. 148) cinsi onun adını taşımaktadır

3.1.15. Marcus Terentius Varro

M.Ö. 116-27 yılları arasında yaşamış Romalı bitki bilim yazarıdır. Plinius'un *Doğa Tarihi* adlı eserini yazarken faydalandığı yazarlardan biridir. 85 yılında *quaestor* daha sonra da *praetor* olmuştur. Siyasi olarak Pompeius'u desteklemiş, bu nedenle gerek Caesar, gerekse Marcus Antonius tarafından suçlanmış, mal varlığına el konulmuş, kütüphanesi yağmalanmıştır. Augustus döneminde affedilmiştir. 600'den fazla eser kaleme aldığı bilinmektedir. Lucius Aelius Stilo Praeconinus ve Aşkelonlu Antiochus'un öğrencisidir. (Conte, 1999, s. 216)

De Re Rustica (Çiftçilik Üzerine) adlı eseri; bir tarım çiftliğinin nasıl olması gerektiğine dair temel bilgileri içerir; toprak türleri, bağcılık ve üzüm türleri, meyve ağaçları ve zeytin ağacı, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar, kümes hayvanları ve balıkçılık dâhil birçok tarımsal konu hakkında ayrıntılı açıklamalara yer verilir ve Roma çiftçisinin nasıl daha iyi tarım yapacağına dair nasihatler dizisi formundadır. Varro'nun eseri, Cato'nun eserine kıyasla daha az kültür bitkisi içermektedir. Kiraz (*Prunus avium*) ağacı, onun çabaları ile Avrupa'da bilinen ve yetiştirilen bir bitki haline gelmiştir. Bitkilerin yılın belirli zamanlarda gösterdikleri gelişimleri ilk defa o gözlemleyerek aktarmıştır. Örneğin bambulotunun (*Heliotropium* L. (Linnaeus, 1753a: s. 130) güneşin doğuşundan batışına kadar güneşi takip ettiğini ilk o gözlemlemiştir. (Greene, 1870: s. 148)

1756 yılında literatüre alınan *Varronian* P.Browne (Browne, 1756: s. 172) cinsi onun adını taşımaktadır.

3.1.16. Papirius Fabianus

İmperator Tiberius ve Caligula dönemlerinde yaşamış doğa tarihçisidir. *De Animalibus* (Hayvanlar Üzerine) ve *Causarum Naturalium Libri* (Tabiat Olaylarının Özeti) adlı eserleri Plinius tarafından sıklıkla atıf almıştır. (Donne, 1870a: s. 131)

3.1.17. Pomponius Mela

45 yılında öldüğü tahmin edilen coğrafyacısıdır. Plinius'tan etkilenmiş ve Seneca ile Annaeus Mela'yı etkilemiştir. Roma yazınında ilk defa coğrafya alanında müstakil bir eser kaleme alan Mela'nın coğrafya hakkında verdiği bilgiler, Strabo'nun eseriyle örtüşür. *De Situ Orbis Libri* (Dünyanın Coğrafyası Hakkında) adlı eseri günümüze ulaşmıştır ve özellikle Asya'nın doğusu ile ilgili dikkat çekici bilgiler ihtiva etmektedir. (Ramsay, 1870d: s. 1011) Mela, her ne kadar bir coğrafycayı olsa da, metinlerinde bir bölgenin coğrafi özelliklerinin yanı sıra, o bölgede görülen hayvan ve bitki türlerine de yer vermiştir. (De Beer, 2013: s. 146)

3.1.18 Publius Ovidius Naso

M.Ö. 43 ile M.S. 17 yılları arasında yaşamış epik şairdir. Bitkilerin isimlendirilmesinde kullanılan mitolojik referansların ana kaynağı *Metamorphoses* (Dönüşümler) adlı eseridir. (Dyer, 1870: s. 68)

3.1.19. Publius Vergilius Maro

M.Ö. 71-19 yılları arasında yaşamış şairdir. Yaşadıkları bölgenin emekli askerlere hediye olarak verilmesi nedeniyle erken yaşta Roma'ya gelmiştir. Latin şiirinin en önemli ismi olarak kabul edilir. Bitkiler üzerine de şiirler kaleme alan şairin bu metinleri önemli ölçüde eksiktir. Bununla birlikte bu metinlerde, hem Cato hem de Varro'dan nicel olarak daha fazla bitki türünden (164 tür) bahsetmiştir. (Greene, 1870: s. 150)

1808 yılında literatüre alınan *Virgilia Poir.* (Poiret, 1808: s. 677) cinsi onun adını taşımaktadır.

3.1.20. Quintus Gargilius Martialis

M.S. üçüncü yüzyılda yaşamış Romalı hortikültürist, bitki bilimci ve eczacısıdır. Adının *De Hortis* (Bahçecilik Üzerine) olduğu tahmin edilen, günümüze

sadece fragmanlar halinde ulaşmış; ağaç ve sebze yetiştiriciliği ile bitkilerin tıbbi faydalarını yazdığı bir eseri mevcuttur. (Chisholm, 1911: s. 790)

3.1.21. Quintus Fabius Pictor

M.Ö. 270 yılında doğduğu öne sürülen, Livius'a göre ilk Roma annales yazarıdır. Pictor'un eserleri Yunanca kaleme alınmıştır ve tamamı günümüze ulaşan eseri mevcut değildir. Polybios, Pictor'un metinlerinin Roma yanlısı olduğunu ve doğallıkla tarafsız olmadığını öne sürer. Metinleri, henüz egzotik bitkilerle tanışmamış erken dönem Roma kültüründeki bitkilerin yerinin takip edilmesi açısından önemlidir. (Schmitz, 1870t: s. 365)

3.1.22. Quintus Horatius Flaccus

M.Ö. 65-8 yılları arasında yaşamış şairdir. İlk imparator Augustus'a karşı savaşanlarla aynı safta yer almış ancak genel af ilanı ile affedilmiştir. Horatius, diğer Romalı yazarların aksine, eserinde kendisinin de geniş bir biyografisine yer vermiştir. (Milman, 1870: s. 518) Şiirlerinde çeşitli bitkilerin hem adlarına hem de mitolojik bağlantılarına yer vermiştir.

3.1.23. Rutilius Taurus Aemilianus Palladius

Beşinci yüzyılda, Flavius Theodosius döneminde yaşamış Galya kökenli Romalı bitki bilim yazarıdır. En önemli eseri on dört ciltten oluşan *Opus Agriculturae*'dir (Ziraat Kitabı). (Palladius, 1873: s. vii)

Opus Agriculturae, yapısı itibarıyla kronolojik bir eserdir ve yılın ilk ayından son ayına kadar tarımla uğraşan birinin ne yapmaması gerektiğine dair bilgiler içeren kalın bir iş takvimi gibidir. Eserde ayrıca hayvan bakımına dair temel veterinerlik bilgilerine de yer verilmiştir. Eser, kendinden önce yazılmış olan tarım kitaplarından etkilenmiştir; bu nedenle Cato, Varro ve Columella gibi diğer Romalı yazarlardan izler görülür. (Palladius, 1873: s. vii)

3.1.24. Sextius Niger

Augustus döneminde yaşamış ve farmakoloji üzerine yazmış Romalı yazardır. Gerek Dioscorides gerekse Plinius, Sextius Niger'in metinlerini kendi eserleri için kaynak olarak tanımlanmışlardır. *Materia Medica* (Tıbbi Materyaller)

adlı eseri Yunanca yazılmıştır. Dioscorides tarafından özensiz, Plinius tarafından ise çalışan olarak nitelenen Sextius Niger, sadece bitkilerin değil, hayvanların da tıbbi olarak kullanımını ele almıştır. (Greenhill, 1870m: s. 1201)

3.1.25. Titus Maccius Plautus

M.Ö. 254-184 yılları arasında yaşamış tiyatro yazarıdır. Diğer birçok alanda olduğu gibi; Roma, tiyatro alanında da Hellen Uygarlığı'nı takip etmiştir. Bu etki, Roma Uygarlığı tiyatro yapılarında bile kendini gösterir. Plautus, komedi türünde eserler kaleme almış ve eserlerinde gerçek hayatta bireylerin karşılaşabileceği olayları temel almıştır. Latince yazının tiyatro alanında ilk eserlerini veren Plautus'un 130 farklı oyunun yazarı olarak adı geçer. (Cruwell, 1877: s. 41) Eserlerinde sıklıkla Roma kültüründe bitkilerin günlük yaşamda kullanımına dair bilgiler vermesi nedeniyle, eserleri bitki bilim tarihi açısından önemlidir.

3.2. BİTKİ BİLİM ÜZERİNE YAZAN VE ROMA YAZININI ETKİLEMİŞ DİĞER ANTİKÇAĞ YAZARLARI

3.2.1. Aeschrion

Ziraat üzerine yazdığı bir eseri olan ancak bunun dışında hakkında hiçbir şey bilinmeyen Hellen yazardır. Söz konusu esere Varro ve Plinius tarafından atıfta bulunulmuştur.

3.2.2. Alexander Cornelius Polyhistor

Sulla'nın döneminde Efes'te yaşamış Hellen yazardır. Roma ordusuna esir düşen Polyhistor, Cornelius Lentulus tarafından satın alınmış ve öğretmen olarak Roma'ya götürülmüştür. Daha sonra azat edilen yazar, Larentum'a yerleşmiş ve buradaki evinde çıkan yangında ölmüştür. Kırk iki kitaptan oluşan antikçağın bilinen tüm tarihi ve coğrafi bölgelerini kapsayan bir eser kaleme almıştır. Her bir kitap belli bir bölgeye ayrılmıştır ve Phrygia, Caria, Lyciagibi başlıklara sahiptir. (Schmitz, 1870b: s. 115) Coğrafi bilgilerin yanı sıra söz konusu coğrafyada görülen bitkilere de yer verdiği eseri; Plinius, Laertios Diogenes, İskenderiyeli Klement ve Eusebius tarafından sıklıkla referans olarak gösterilmiştir. (Long, 1840: s. 359)

3.2.3. Amphipolisli Pamphilus

Hayatı hakkında hiçbir bilgi yoktur, birinci yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Bitkileri alfabetik düzende sıraladığı ve Galenus tarafından sıklıkla atıfta bulunulan *Peri Botanon* (Bitkiler Hakkında) adlı bir eseri vardır. (Smith, 1870b: s. 103)

3.2.4. Androtion

Ziraat üzerine yazdığı bir eseri olan ancak bunun dışında hakkında hiçbir şey bilinmeyen Hellen yazardır. Söz konusu esere Theophrastus, Varro, Columella ve Plinius tarafından atıfta bulunulmuştur.

3.2.5. Antonius Castor

Tarihte bilinen ilk botanik bahçesini kurmuştur. Hayatı ve eserleri hakkında pek fazla bilgi yoktur. Günümüze sadece birkaç bitkinin tıbbi faydalarına ilişkin fragmanlar ulaşmıştır. Pergamonlu Galenus'un atıfta bulunduğu Antonius ile aynı kişi olduğu tahmin edilmektedir. Plinius'a göre kendine ait bir bahçesi olan Castor orada birçok bitkiyi yetiştirmiş, bazılarını kùltive etmişti. Plinius'un yaşayan en büyük bitki bilim otoritesi olarak gördüğü Castor, yüz yılın üzerinde yaşamasına rağmen, hiçbir bedensel rahatsızlık yaşamamış; hafızası ve sağlığı yerinde olan bir adam ölmüştür. Castor'un bahse konu botanik bahçesi, bu alanda bilinen ilk kayıt olma özelliğini taşır. (Greenhill, 1870b: s. 628)

3.2.6. Antonius Musa

Aynı zamanda Roma'nın ilk imparatoru Augustus'un da hekimidir. (Prioreshi, 1996: s. 128) Kral Iuba'nın hekimi olan Euphorbus'un kardeşi olan Musa'nın, tıp alanında gösterdiği yararlılıklar nedeniyle ve ayrıca imparatorun tedavisinde gösterdiği başarı nedeniyle Senato kararı ile Askleios'un yanına heykeli dikilerek onurlandırılmıştır. O'na atfedilen *De Herba Betonica* (Deliçay Bitkisi Hakkında) ve *Instructio de Bona Valetudine Conservanda* (Genel Sağlık Eğitimi) iki küçük tıp eseri evrensel olarak düzmece kabul edilir. (Greenhill, 1870l: s. 1124)

Musa (muz) L. (Linnaeus, 1753b: s. 1043) cinsi ona adanmıştır.

3.2.7. Aristoteles

M.Ö. 384-322 yılları arasında yaşamış Hellen düşünürdür. Bitkiler üzerine yazdığı beş kitaptan oluşan eseri günümüze ulaşmamıştır ancak öğrencisi Theophrastus'ın aktardığı fragmanlar günümüze erişmiştir. (Stahr, 1870: s. 330) Biyoloji biliminin temeli Theophrastus ile birlikte Aristoteles'in çalışmalarına dayandırılmaktadır.

3.2.8. Attalus III

M.Ö. 170-133 yılları arasında yaşamış Pergamon kralıdır. Livius'a göre bitki bilim ile yoğun bir biçimde ilgilenmekteydi. Çalışmalarına Plinius değinmiştir. (Mason, 1870: s. 411) Kral ayrıca ülkesini miras yoluyla Roma'ya bırakarak, Roma'nın Anadolu'da ilk topraklarını edinmesini sağlamıştır.

3.2.9. Bithyinalı Asclepiades

M.Ö. 129-40 yılları arasında yaşamış Bithyinalı bitki bilimcidir. İnsan doğası ve insanın zayıflıkları hakkında hayli bilgili olan Asclepiades, hastalıkların tedavisinde bilinenlerden daha etkili yöntemler önermiş ve bu bilgisi sayesinde bilinen bir isim haline gelmiştir. Eserleri günümüze sadece birkaç fragman halinde ulaşabilmiştir. (Greenhill, 1870a: s. 382)

3.2.10. Claudius Galenus

129-216 yılları arasında yaşamış Pergamonlu bitki bilimcidir. Metinleri on yedinci yüzyıla kadar kademeli olarak önce Bizans'ta, sonra Müslüman dünyasında ve Avrupa'da etkili olmuştur. (Brock, 1916: s. xix) 180 yılında bitkilerin gelişim süreçlerini ele aldığı *De Simplicibus*'u (Basit Tıp Bilgileri Hakkında) yazmıştır. *De Simplicibus*'ta, tanımlanan bitkilerin; tıbbi kullanımı, adı ve görüldüğü coğrafya bilgilerine de yer verilmiştir. (Osbaldeston, 2000: s. xxvii)

On yedi ile yirmi sekiz yaşları arasında, İskenderiye, Bithyinia, Filistin, Trakya, Macedonia, İtalya, Girit, Roma, Kıbrıs ve Limni'yi dolaştı. Bu bölgeler o dönemde bilinen en gelişmiş ve önemli bölgelerdi. Galenus bu bölgelerde bitkilere dair bilgiler topladı ve bunları yazdı. Latince, Yunanca, Farsça ve çeşitli Afrika dillerini bilen Galenus, aynı zamanda bu bölgelerin meşhur bitki bilimcileri ile de görüşmeler gerçekleştirdi. Eserlerinden bir bölümü, daha o hayatta iken, özellikle

Roma'daki Barış Tapınağı'nda tutulanlar, çıkan karışıklıklar sonucu yok oldu. (Greene, 1870: ss. 159-164)

Hellen tıbbının temeli olarak kabul edilen Hippocrates'den altı yüzyıl sonra yaşamış Galenus, Hellen tıbbının zirvesi olarak görülür. Galenus'un metinleri Hellen ve Roma Uygarlığı'nda bitkilere dair bilinen birçok bilgiyi kökünden değiştirmiştir. (Brock, 1916: s. xv)

1753 yılında literatüre alınan *Galenia* L. (Linnaeus, 1753a: s. 359) cinsi onun adını taşımaktadır.

3.2.11. Crateuas

M.Ö. birinci yüzyılda yaşamış farmakolog ve VI. Mithridates'in hekimidir. Bilinen ilk bitki bilim çizimleri O'na aittir. Eserinde hem bitkileri sınıflandırmış hem de tıbbi kullanımlarını açıklamıştır. Eserinin sadece Dioscorides tarafından alıntılanan bölümü günümüze ulaşmakla birlikte, çizimlerinin kopyaları günümüze ulaşmıştır. Mithridates'in onuruna *Mithridalia* adında bir bitkiyi isimlendirmiştir ancak bugün söz konusu bitkinin hangi bitki olduğu bilinmemektedir. (Greenhill, 1870c: s. 885)

3.2.12. Criton

Birinci ya da ikinci yüzyılda yaşadığı tahmin edilen hekimdir. Dört kitaptan oluşan kozmetik hakkındaki eseri kendi zamanına kadar bu konu altında yazılan eserlerin bir derlemesiydi. Galenus tarafından sıklıkla atıfta bulunulan eserin tamamı günümüze ulaşmamıştır. (Greenhill, 1870d: s. 895)

3.2.13. Cumaeli Antigonus

Tarım üzerine yazdığı eseri bulunan ancak bunun dışında hakkında hiçbir şey bilinmeyen Hellen yazardır. Söz konusu esere Varro, Columella ve Plinius tarafından atıfta bulunulmuştur.

3.2.14. Democritus

M.Ö. 460-370 yılları arasında yaşamış Bitki bilim ile ilgili yazan Hellen filozoftur. İran, Arabistan, Habeşistan ve Mısır'ı ziyaret etmiş, buradaki bilim insanlarından öğrendiklerine eserinde yer vermiştir. (Plinius: XXV.5) Aristoteles'den

yaklaşık bir yüzyıl önce bitkiler üzerinde sistematik çalışmalar yürüten Democritus, bitkilerin canlı varlıklar olduğuna dair görüşü ilk ortaya atan bilim insanıdır. (Mancuso ve Viola, 2019: s.22) Bitkilerle ilgili görüşlerinin büyük bir bölümü günümüze ulaşmamıştır. Bununla birlikte bitkilerin gelişim evrelerine dair yazdıkları Theophrastus tarafından aktarılmıştır. (Reed, 1942: s. 32)

3.2.15. Dioscorides Pedanius

40-90 yılları arasında Adana, Anavarza'da yaşamış, imparator Nero ve Vespasianus döneminde Roma ordusunda hekim olarak görev yapmıştır. Modern bitki bilimin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Roma İmparatorluğunun çeşitli bölgelerine yaptığı seyahatlerle birçok bitkiyi topladı ve *De Materia Medica* (Tıbbi Materyaller) adlı eserinde yaklaşık yedi yüz bitkiyi adı, özellikleri, kökeni ve tıbbi faydalarını kapsayacak biçimde sistematik olarak tanımlanmıştır. (Grafton, 2004: s. 141) Eser, Anadolu'da yayılış gösteren bitkilerin hem florası hem de tıbbi özellikleri ile ilgili en eski kaynak eser özelliğini taşımaktadır. Bunun yanı sıra hem Roma hem Hellen hem de diğer antikçağ kültürleri için en önemli bitki bilim kaynağıdır. Eserin en eski nüshası Costantinopolitan Codex olarak bilinen nüshadır ve içerdiği bitki resimleri nedeniyle sanat tarihi için de oldukça önemli bir yere sahiptir. (Krebs, 2004: s. 75)

Dioscorides eserinde, kendinden önce kaleme alınan, ancak bazı nedenlerle tamamlanamamış, tamamlanmışsa bile yetersiz kalmış ya da herhangi bir sistematığe sahip olmayan çalışmaları derlemek ve –yüksek çabalar sonucu elde edilen bu önemli bilgilerin- sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlamak amacı güdüyordu. Bu eser ayrıca yanlış teşhis ve yanlış tıbbî uygulamaların önüne geçmeyi de amaçlıyordu. (Osbaldeston, 2000: s. viii)

Çağdaşı Plinius'un *Naturalis Historia*'sına göre Dioscorides'in eseri daha sistematik ama daha az güvenilir bir kaynaktır. Theophrastus ve Plinius'la birlikte modern bitki bilimin en önemli üç antikçağ kaynağı arasında yer alır. Bunlardan Theophrastus bitki bilimin bilimsel yönünü, Plinius sistematik tarafını ve Dioscorides farmakolojik boyutunu temsil eder. (Osbaldeston, 2000: s. xi)

Dioscorides'i bitki bilim disiplini açısından önemli kılan bir diğer husus, O'nun bitkilerin doğal yaşam alanlarında gözlemlenmesi, doğal gelişim süreçlerinin

oldukları yerde takip edilmesini savunuyor olması ve buna dair yapılması gerekenleri yazmış olmasıdır. Plinius'la birlikte Dioscorides, Roma kültüründe bitkiler ve kullanımları açısından en önemli iki kaynaktır. Bu iki kaynak aynı zamanda bu kültürün günlük yaşamına dair de birçok ipucunu taşımaktadır. (Osbaldeston, 2000: s. xii)

1753 yılında literatüre alınan dolanbaç (*Dioscorea* L. (Linnaeus, 1753b: s. 1032)) cinsi ve 1806 yılında literatüre alınan Çobanzurnası (*Valeriana dioscoridis* Sm. (Smith, 1806: s. 21)) onun adını taşımaktadır.

3.2.16. Euboialı Diocles

İkinci Hippocrates olarak bilinen (Osbaldeston, 2000: s. xxvii) ve M.Ö. dördüncü yüzyılda yaşamış Hellen hekimdir. Birçok eser kaleme almış olsa da, bunlardan sadece Galenus, Caelius Aurelianus ve Oribasius gibi yazarlar tarafından yapılan alıntılar günümüze ulaşabilmiştir. (Greenhill, 1870e: s. 1011)

3.2.17. Erasistratus

M.Ö. 305-250 yılları arasında yaşamış ve I. Seleukos Nikatör'ün hekimliğini yapmış Hellen yazardır. Tıp ve eczacılık konusunda kaleme aldığı eserlerden günümüze sadece diğer yazarlar tarafından alıntılanan parçalar kalmıştır. (Greenhill, 1870g: s. 42)

3.2.18. Eresoslu Phaenias

Theophrastus'la birlikte eğitim görmüş Hellen yazardır. Bitkiler üzerine yazdığı eseri Athenaeus tarafından sıklıkla alıntılanmıştır. Özellikle bahçelerde yetiştirilen ve insan hayatında önemli yeri olan bitkileri konu edinen eserin Theophrastus'un eserine bir ilave olarak kaleme alındığı düşünülmektedir. (Smith, 1870c: s. 236)

3.2.19. Euphorbus

Antonius Musa'nın kardeşidir ve Moritanya kralı Iuba'nın hekimidir. (Prioreschi, 1996: s. 128) Atlas dağlarında keşfettiği bir sukulent türünün laksatif etkilerini yazmış (Smith, 1870: s. 97), bu nedenle kral tarafından bu sütleğene O'nun adı verilmiştir. Bu durum günümüzde de korunmaktadır ve *Euphorbia* (sütleğen) L.

(Linnaeus, 1753a: s. 450) cinsi, Euphorbus'un adını taşımaktadır. (Greenhill, 1870h: s. 97)

3.2.20. Herodotos

M.Ö. 484-425 yılları arasında yaşamış Halicarnassoslu tarihçidir. Tarihin Babası olarak anılan Herodotos, Pers- Hellen savaşlarını işlediği eserinde, tarihin yanı sıra hem coğrafi hem de sosyolojik bilgiler de vermektedir. Bu nedenle Herodotos Tarihi, sonraki bitki bilim yazarları tarafından kaynak eser olarak kabul edilmiştir. (Schmitz, 1870k: s. 431)

3.2.21. Hesiodos

M.Ö. 750-650 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen Hellen şairdir. Homeros'la birlikte antikçağ Hellen Uygarlığı'nın temel kaynağı olarak kabul edilir. Tarımla ilgili yazılan *Erga kai Hemera* (İşler ve Günler) ve mitolojinin kökenlerini ele aldığı *Theogonia* (Tanrıların Doğuşu) adlı eserleri bitki bilim açısından hayli önemli kabul edilir. (Schmitz, 1870l: s. 439)

3.2.22. Hicesius

M.Ö. birinci yüzyılda yaşadığı kabul edilen Hellen hekimdir. Eserine Criton ve Plinius tarafından atıfta bulunulmuştur. (Greenhill, 1870j: s. 449)

3.2.23. Hippocrates

M.Ö. 460-370 yılları arasında yaşamış Hellen yazar ve hekimdir. Eczacılığın ve Tıbbın Babası olarak nitelendirilmektedir. Günümüzde olduğu gibi Hippocrates, antikçağda da oldukça bilinen bir isimdir. İki oğlu ve bir üvey oğlu da babaları gibi tıp alanında çalışmıştır. Bu nedenle Hippocrates Külliyyatındaki bazı metinlerin bu üç kişiye ait olabileceği öne sürülmektedir. (Greenhill, 1870k: s. 482) *Hippocratic Corpus* (Hippocrates'in Külliyyatı) olarak bilinen ve yaklaşık 60 adet tıbbi eserden oluşan bu külliyyatın içinde, bazı kaynaklara göre 240 (Reed, 1942: s. 32) bazı kaynaklara göre ise 300 (Hardy ve Totelin, 2015: s. 6) farklı bitkinin tıbbi özellikleri kaydedilmiştir.

3.2.24. Nicaealı Diophanes

M.Ö. birinci yüzyılda yaşamış Bithyinalı Diophanes olarak da bilinen Hellen yazardır. Galatia kralı Deiotarus'a adanmış olan altı kitaplık bir tarım eseri (*Georgika*) yazmış olsa da, bu eser günümüze sadece fragmanlar halinde ulaşabilmiştir. Bu eserin, Mago'nun eserinden yoğun alıntılar içeriyor olması nedeniyle Kartaca'daki tarım uygulamalarının Anadolu'da da tanınmasını sağlamıştır. *Georgika*'da; safranın üretilmesi, üzüm, zeytin, antepfıstığı, elma, armut ağaçlarının bakımı, tohumdan bitki üretme, tarım zararlıları ile mücadele gibi konularda bilgi verilmektedir. (Greenhill, 1870f: s. 1049)

3.2.25. II. Iuba

M.Ö. 52/50 ile M.S. 23 yılları arasında yaşamış Numidia ve Moritania kralıdır. Tarih, doğa tarihi, bitki bilim, coğrafya ve dilbilimi alanında birçok eser kaleme almıştır. Bu eserlerden günümüze sadece fragmanlar kalmıştır. Kral ayrıca bilim insanlarını maddi olarak desteklemiş, birçok keşif gezisine ön ayak olmuştur. Hekimi Euphorbus'un, bir sukulent türünün laksatif etkilerini keşfetmesi üzerine bitkiye hekiminin adını vermiştir. Modern nomenklatürde de sütleğen cinsi Euphorbus'un adıyla anılmaktadır. (Bunbury, 1870: ss. 636-637; Lis, 2007: s. 53)

Euphorbia regis-jubae Webb & Berthel. (Webb, 1846: s. 250), doğa tarihine yaptığı katkılar nedeniyle kralın onuruna adlandırılmıştır. Ayrıca bir palmye cinsi olan *Jubaea* Kunth (Kunth, 1816: s. 308) da kralın adını taşımaktadır.

3.2.26. Kallisthenes

M.Ö. 360-327 yılları arasında yaşamış ve Büyük İskender'in doğu seferine resmi tarihçi olarak eşlik etmiş Hellen tarihçidir. Büyük İskender'in tarihini yazdığı eserine, bölgenin coğrafi ve floral özelliklerini de eklemesi bakımından önemlidir. (Elder, 1870: s. 575)

3.2.27. Kolophonlu Nicander

M.Ö. ikinci yüzyılda İyonya'da yaşamış Hellen şair ve dilbilimcisidir. Şiirlerinde hakim tema tabiat unsurlarıdır. Eczacılık ya da toksikoloji alanında yazdığı metinler nazım halindedir. Tarım hakkında yazılmış olan *Georgica* adlı eseri günümüze ulaşmamış ancak kendinden sonra gelen Cicero ve Athenaeus gibi

yazarlar tarafından sıklıkla atıfta bulunulması nedeniyle fragmanlar halinde varlığını sürdürebilmiştir. Bu fragmanlar arasında; aralarında Lotus'un da (*Nelumbo* Adans. (Adanson, 1763: s. 582) bulunduğu çeşitli süs bitkilerinin tanımı, zehirli ya da yenilebilir mantarlar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Özellikle zehirli mantarları ele alan bölümler, bu konuda yazılmış ilk metin olması nedeniyle önemlidir.

Nicander'in günümüze ulaşan iki eserinden *Alexipharmica* zehirler ve bunların panzehirlerini; *Theriaca* ise zehirli hayvanları ele almaktadır. *Theriaca*'da; kaymacık (*Ferula opopanax* Lag. (Lagasca, 1821: s. 92)), zeraven otu (*Aristolochia rotunda* L. (Linnaeus, 1753b: s. 960)) ve katran otu'nun (*Psoralea bituminosa* L. (Linnaeus, 1753b: s. 763)) her türden hayvan ısırığının panzehri olduğu öne sürülmektedir. (Greene, 1870: ss. 144-146)

1763 yılında literatüre alınan *Nicandra* Adans. (Adanson, 1763: s. 219) cinsi onun adını taşımaktadır.

3.2.28. Ksenophon

M.Ö. 430-355 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen Hellen tarihçidir. Özellikle *Anabasis* adlı eserinde, Anadolu'daki bir takım bitkilere dair bilgilere yer vermiş ve bu bilgiler sonraki yazarlar tarafından alıntılanmıştır. (Long, 1870b: s. 1298)

3.2.29. Lemnoslu Apollodorus

Aristoteles ile çağdaş olan ve tarım üzerine yazdığı bir eseri bulunan ancak bunun dışında hakkında hiçbir şey bilinmeyen Hellen yazardır. Söz konusu esere Varro ve Plinius tarafından atıfta bulunulmuştur.

3.2.30. Mago

Tarım üzerine yazmış Kartacalı yazardır. Eseri Roma Senatosunun kararı ile Latinceye tercüme edilmiş, Varro, Columella, Plinius ve Martialis gibi önemli Romalı yazarları etkilemiştir. (Millar, 1745: s. iv)

3.2.31. Oribasios

325-403 yılları arasında yaşamış Hellen doktordur. *Synagoge* ve *Euporista* adlı eserlerinde, hem Dioscorides hem de Galenus'tan yararlanmıştır. (Osbaldeston, 2000: s. xxvii)

3.2.32. Philinus

M.Ö. üçüncü yüzyılda yaşamış Hellen hekimdir. Herophilus'un öğrencisi ve Bacchius'un çağdaşıdır. Bitki bilim üzerine yazdığı eseri günümüze ulaşmamış ancak Athenaeus, Plinyus ve Andromachus gibi yazarlar tarafından alıntılanmıştır. (Greenhill, 1870n: s. 268)

3.2.33. Pythagoras

Bitkilerle ilgili ilk eseri kaleme alan Hellen düşünürdür. Eserinde yer verdiği bilgileri, doğrudan tıp tanrısı Aesculapius ve sanat tanrısı Apollon'dan aldığını kaydetmiştir. (Plinius: XXV.5)

3.2.34. Khioslu Agathocles

M.Ö. üçüncü yüzyılda yaşamış ve tarım üzerine yazmış Hellen yazardır. Columella, Varro ve Plinius tarafından kaynak olarak gösterilmiştir.

3.2.35. Damascuslu Nikolaos

Augustus döneminde yaşamış Suriyeli tarihçidir. 144 kitaptan oluşan Dünya Tarihi adlı eseri vardır. Bitkilerle ilgili yazmış olduğu *De Plantis* (Bitkiler Hakkında) adlı eserinin Arapça çevirisi İstanbul'dadır. (Schmitz, 1870j: s. 930)

3.2.36. Tarentumlu Heraclides

M.Ö. üçüncü ya da ikinci yüzyılda yaşadığı tahmin edilen hekimdir. Galenus, hayli güvenilir kabul ettiği Heraclides'in *Materia Medica* adlı eserinden sıklıkla alıntı yapmıştır. Günümüze sadece bu alıntılar kalmıştır. (Greenhill, 1870i: s. 391)

3.2.37. Theophrastus

M.Ö. 371-287 yılları arasında yaşamış Midilli'li doğa bilimci ve düşünürdür. Tarihte ilk defa Aristoteles ile birlikte Lyceum'da botanik bahçesi kuran ve burada bilimsel gözlemler yapan Theophrastus, yaklaşık beş yüz bitkinin çizimleri ile

birlikte biçimsel özelliklerini de yazmıştır. Çalışmalarını sekiz ciltlik (iki cilt günümüze ulaşmamıştır) *De Causis Plantarum* (Bitkiler Hakkında) ve on ciltlik (bir cilt günümüze ulaşmamıştır) *De Historia Plantarum* (Bitki Tarihi) adlı eserlerinde toplamıştır. Hayatı hakkındaki en önemli kaynak 180-240 yılları arasında yaşamış Hellen felsefe tarihçisi Diogenes Laertios'un *Vitae Philosophorum* (Düşünürlerin Biyografileri) adlı eseridir. (Hort, 1916: s. xvii)

Aristoteles ile birlikte yaklaşık on yıl Platon'dan ders alan Theophrastus, Platon'un ölümünden sonra Aristoteles'in öğrencisi oldu. Ancak bu bir öğretici-öğreten ilişkisinden daha çok aynı konuda çalışan ve aralarında yaş farkı olan iki meslektaş ilişkisi gibiydi. Theophrastus'un bitkilerin sınıflandırılması ilkesi bu bakımdan bu üç ismin geliştirdiği bir sistem olarak değerlendirilir. Bu sınıflandırma ilkesi temelde, 'diğerlerinden farkı nedir', 'temel niteliği nedir', 'karakteristik özelliği nedir' gibi soruların cevaplanması ile oluşturulmuş bir sistemdir. Eserlerinde; özellikle asma ve zeytin yetiştiriciliği, ayrıca meyve ve sebzelerin üretilmesi ve çeşitli aromatik, tıbbi ve süs bitkilerinin bakımları hakkında yazmıştır. İlk defa bitkileri yapısal özellikleri itibarıyla sınıflandıran Theophrastus'un kullandığı terimler günümüz botanik bilim dalında da aynen kullanılmaktadır. Eserleri, özellikle Antikçağ ve Orta çağda en önemli bitki bilim eseri olarak kabul edilmekteydi. İkili adlandırma sisteminin kurucusu Carl Linnaeus O'nu, "bitki bilimin babası" olarak nitelendirmiştir. (Greene ve Depew, 2014: s. 11; Greene, 1870: s. 52) Bitki bilim disiplininin kurucusu olarak ve gelmiş en önemli bitki bilimci olarak kabul edilir. (Reed, 1942: s. 35)

Theophrastus, Büyük İskender'in doğu seferine de katılmış ve İran, Çin ya da Hindistan'da yemek, tıp ya da süs bitkisi olarak kullanılan, daha önce Avrupa'da hakkında çok az şey bilinen ya da hiç bilinmeyen birçok bitkiyi de tanımlamıştır. (Gledhill, 2002: s. 6) Bu bakımdan Theophrastus'un eseri, İskender'in doğu seferinde takip ettiği rotanın çıkarılmasına katkı sunacak eserler arasında yer alır.

1753 yılında literatüre alınan *Theophrasta* L. (Linnaeus, 1753a: s. 149) cinsi onun adını taşımaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. MİTOLOJİK REFERANSLAR ÇERÇEVESİNDE BİTKİLERİN İSİMLENDİRİLMESİ

Temelde muayyen bir objeyi temsil eden sembollerden oluşan hiyeroglif yazısı, birçok bitki sembolünü de barındırmaktaydı. Hellen ve Roma mitolojisinde tanrıların ya da diğer mitolojik karakterlerin sıklıkla çiçeklere dönüşmesi yahut mitolojik hikayelerde bitki kullanımının hayli yoğun olması, hiyeroglif metinlerdeki sembollerin söz konusu uygarlıklarda metne dönüşmüş halidir. Hem Hellen hem de Roma Uygarlığı yazınlarında görülen yoğun figürativizm, sembollerle kurulan bir dilden harflerle kurulan bir dile, yumuşak bir geçişin de göstergesidir. (Phillips, 1829a: s. 73)

Gerek Hellen ve gerekse Roma mitolojisinde tanrılar ya da tanrısal varlıklar, görünüş itibariyle insanlara benzeyen, duyguları olan ancak insanlardan ayrı olarak belirli güçlere sahip olan ya da belirli hadiseler üzerinde etkisi bulunan varlıklardır. Bu varlıkların insansı özelliklerinin en canlı yansıtıldığı eser, Homeros'un ünlü İliada'sıdır. İliada'da kıskanan, hile yapan, seven ya da nefret eden tanrı ve tanrıçalara sıklıkla rastlanır ve bu durum modern din algısından hayli farklı bir yerde durmaktadır. Antikçağ yazını incelendiğinde, aslında tanrı ve tanrıçaların bir yerde fiziksel olarak mükemmel insan formunu temsil ettiği söylenebilir. Beri taraftan bu varlıklar ödül verebilme ya da cezalandırabilme gibi olağan dışı özelliklere de sahiptir. Bu özellikleri ile insanlardan ayrılırlar. Daha da önemlisi bu varlıklar, insanların aksine fani değillerdir.

Bu iki Uygarlığın da tanrı karakterlerinin doğrudan doğruya doğanın yansıması olduğu gözükmektedir. Örneğin yıldırım, kara bulutlar, sel gibi doğa olayları, gökteki tanrının öfkeli olduğuna yorulurdu. Ya da denizin dalgaları sert biçimde kayaları dövüyorsa, bu sefer de denizdeki tanrı kızgın olmalıydı. Elbette deniz ya da gökyüzü durgunsa, buradaki tanrılar da durumdan memnun demekti. Neticede insanlar, kendinden daha güçlü olarak gördükleri güneşi, rüzgârı, dalgalı denizi, metrelerce uzayıp giden ağaçlarıyla ormanı, bulutlarla dolu gökyüzünü önce kişiselleştirdiler ve artık kişiselleşen bu varlıklar, örneğin güneş nesiller boyunca aynı yerde durduğundan ölümsüzleşti ve sonra da muayyen bir tanrı olarak

cisimleştirildi. (Tatlock, 1917: s. xix) Bu durum, doğanın tepkileri üzerinden kişiselleştirilmiş birçok tanrılı dini doğurdu ve önce anlatılar sonra da yazılı aktarımla bunu, günümüzde antikçağ mitolojisi olarak bildiğimiz zengin bir hale büründürdüler.

Yunanlar, geleneksel olarak bilinen ya da bilinmeyen tüm tanrıların saygıdeğer olduğu gibi bir önkoşula sahiptiler. İtalya'ya geldiklerinde burada bulunan Keltlerden etkilenmiş; mevcut inançları ile Kelt inancından bir sentez oluşturmuşlardı. Bu sentez daha sonra İtalya'da kurulan Roma Uygarlığı'nda daha da zengin bir hale evrilerek gelişti. (Berens, 2009: s. 4) Romalılar özgün bir mitoloji geliştirmemişler ancak –mevcut- Hellen mitolojisini, inancını ve çok tanrılı yapısını başarıyla kendilerine uyarlamışlar ve özellikleri neredeyse Hellen tanrıları ile aynı olan ancak isimleri ile onlardan ayrılan tanrılar ortaya koymuşlardır. (Tatlock, 1917: s. xxi; Breisach, 2018: s. 63)

Bu bölümde bitkilerin antikçağda kazandıkları yaygın adlarının mitolojideki karşılıkları ele alınmıştır. Bölümün ana kaynakları; Homeros, Hesiodos, Eupirides, Apollodorus, Hyginus, Ovidius ve Vergilius Maro gibi antikçağ yazarlarının eserleridir. Konu ile ilgili yüzlerce örnek olmakla birlikte bunların tamamı buraya alınmamış, özellikle ülkemizde ve ülkemizin komşusu olan bölgelerde yaygın olarak görülen bitki cins ve türleri Hellen ve Roma mitoloji ile ilgisi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Karakterler alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

4.1. ACANTHA

Acanthus (akantus) L. (Linnaeus, 1753b: s. 639), adını Apollon'u reddeden, reddederken de yüzünü tırmalayan nymphadan almaktadır. Reddedilen Apollon nymphayı bitkiye dönüştürmüştür. Cins adı, Yunanca dikenli çiçek (*ἄκανθα*) anlamına gelmektedir ve bitkinin dikenli yapısı bu hadiseye işaret etmektedir. (Beeton, 1871: s. 2) Akantus; Hellen ve Roma kültüründe dekoratif amaçla kullanılan bir bitkidir ve yaprakları özellikle duvar süsleme sanatında kullanılmıştır. (Folkard, 1892: s. 206)

4.2. ADONIS

Adonis (kanavcı) L. (Linnaeus, 1753a: s. 547) bitkisi adını Adonis'ten (*Ἄδωνις*) almıştır. Adonis'e dair en ayrıntılı bilgi Ovidius'un *Dönüşümler* adlı

eserinde geçmektedir. Buna göre, Adonis'in annesi tanrılar tarafından bir *Commiphora* ağacına dönüştürülmüş ve bu ağaçtan Adonis doğmuştur. Yakışıklı olması nedeniyle de Aphrodite ve Persephone arasında bir anlaşmazlığa neden olmuştur. Bu durum üzerine Zeus, Adonis'in yılın üçte birini Aphrodite ile, üçte birini Persephone'la, kalan üçte birini istediği bir yerde geçirmesine karar verir. Vahşi bir domuzun saldırısıyla yaralanan Adonis'in yaralarına Aphrodite büyümlü bir nektar sürer, ancak Adonis'i kurtaramaz. Nektar Adonis'in kanına karışarak toprağa süzülür ve oradan kan renginde çiçeklere sahip Adonis çiçekleri çıkar. (Ovidius: X.535-540; Lis, 2007: s. 10) (Ek 1-2; s. 108)

Adonis'in adının karıştığı diğer bitki *Anemone* (anemon) L. (Linnaeus, 1753a: s. 538) cinsidir. Adonis, yılın Aphrodite ile birlikte geçirdiği zamanında birlikte ava giderler. İkiliyi kıskanan savaş tanrısı Ares, bir yaban domuzu kılığında girerek Adonis'e saldırır. Ağır yaralanan Adonis'i kurtarmak için Aphrodite yaralarına merhem sürer ancak onu kurtaramaz. Adonis'in kanının damladığı yerden anemon çiçekleri çıkar. İki bitkinin de aynı hikâyeyi temel alıyor olması Phillips'e göre, Adonis ve *Anemone* çiçekleri arasındaki yüzeysel benzerlik nedeniyledir. (Phillips, 1829b: s. 203) (Ek 3-4; s. 108)

4.3. AGAVE

Agave (sabır otu) L. (Linnaeus, 1753a: s. 323), adını Thebes kralı Cadmus'un kızı Agavae'den (*Ἀγάωη*) almıştır. Zeus'la ilişkiye giren kardeşi Semele, şarap tanrısı Dionysos'u doğurur. Ancak bu arada Semele ölür. Yıllar sonra Dionysos, Agave'nin şehrinde kendisine kötü davranılması üzerine önce Agave'nin aklıyla oynar, sonra da kendi oğlunu öldürmesine neden olur. (Schmitz, 1870a: s. 66) Sabır bitkileri yaklaşık 20 yıl süren ömürlerinde bir kere çiçek açarlar ve çiçek açtıktan sonra da ölürlür. Bu özellikleri ile oldukça sıra dışıdırlar. Aynı zamanda yapraklarının kenarı boyunca sert dikensi uçlar taşırlar. Mitolojiye göre Zeus, Semele öldüğünde henüz anne karnında altı ay kalmış olan Dionysos'u baldırına diker ve sağlıklı kalmasını sağlar. Sabır bitkisi türleri de propagasyonla çoğalabilen bitkilerdir. Buna göre ana gövdeden düzgün bir biçimde ayrılan bir yaprak toprağa yatırılır ve bu yapraktan bir müddet sonra yeni bir bitki filizlenir.

Agave türleri semelpariti (ömrü boyunca bir kere çiçek açan) bitkilerdir. Bitki neslinin devamı için bütün kaynaklarını ölümü pahasına da olsa çiçek açmak için harcar. Agave'nin ablası Semele de, karnındaki çocuğunun onurlu bir hayat sürmesi için öleceğini bile bile Zeus'la yüzleşmeyi göze almıştır. (Ek 5; s. 108)

4.4. AIAX

Consolida ajacis (L.) Schur (Schur, 1853: s. 47), adını Troia savaşında Akalar safında savaşan Salamis kralı Aiax'tan (*Αἰᾶς*) almaktadır. Bitkinin Aiax öldükten sonra solarak, O'nun yasını tuttuğuna inanılmaktadır. (Bernhardt, 2008: s. 176)

Türk zambağı (*Lilium martagon* L. (Linnaeus, 1753a: s. 303).) yaprağındaki izler hakkında iki efsane vardır; ilki Apollon'un kederini gösterdiği, ikincisi ise Aiax'ın dökülen kanı olduğu yönündedir. Yapraklar üzerindeki düzenli damarlar Yunanca *ai* harflerine benzemektedir ve bu kelime Yunanca *ne yazık ki* anlamına gelmektedir. (Plinius: XXI.38)

Aiax'la ilişkilendirilen bir diğer bitki ise *Delphinium*'dur (hezaren) L. (Linnaeus, 1753a: s. 530). Bitkinin Aiax'ın Troia savaşında öldüğü ve kanının aktığı yerden çıktığına inanılmaktadır.

4.5. ALTHAEA

Althaea (gülhatmi) L. (Linnaeus, 1753b: s. 686), adını Kalydon kralı Oineus'un karısı Althaea'dan (*Ἀλθαῖᾶ*) almıştır. Oğlu Meleager doğduğunda kader tanrıçaları Althaea'ya bir dal uzatmış ve dal sağlam kaldıkça oğlunun yaşayacağını söylemişlerdir. Meleager'ın yıllar sonra yaşanan bir anlaşmazlıkla annesinin iki kardeşini öldürmesi üzerine, Althaea dalı sakladığı yerden çıkarıp ateşe atar ve oğlu ölür. Hemen ardından kendi de intihar eder. (Schmitz, 1870c: s. 134) (Ek 6-7; ss. 108-109) Bitki ile karakter arasındaki bağlantı net olmamakla birlikte, Althaea kelimesi Yunanca sağlık veren ve iyileştiren anlamına gelmektedir. Althaea türleri de antikçağda iyileştirici özellikleri nedeniyle yaygın olarak kullanılmaktaydı.

4.6. ANDROMEDA

*Andromeda*² (gelinbohçası) L. (Linnaeus, 1753a: s. 393), adını Etiyopya kralı Kepheus ile Kassiopeia'nın kızı aynı zamanda Perseus'un karısı olan Andromeda'dan (*Ἀνδρομέδᾱ*) almıştır. Poseidon'a kurban edilirken Perseus tarafından kurtarılmıştır. (Schmitz, 1870d: s. 173) Andromeda Poseidon'a kurban edilirken, denizdeki bir kayaya zincirlenmiştir ve ayakları suyun içindedir. Bitki; genellikle sulak alanların kenarlarındaki tepeliklerde görülür ve kökleri de suyun içindedir. Yaz mevsiminde güneşin bitkinin etrafındaki suları kurutması gibi, Perseus da Andromeda'nın etrafındaki denizi kurutmuş ve onu su canavarının elinden kurtarmıştır. (Folkard, 1892: s. 214; Lis, 2007: s. 49)

4.7. ARTEMIS

Artemisia (yavşan) L. (Linnaeus, 1753b: s. 845) cinsi adını, Zeus ve Leto'nun kızı tabiat tanrıçası Artemis'ten (*Ἄρτεμις*) almaktadır. Homeros, Artemis'i okçu ve avcı sıfatları ile nitelemiştir. Roma mitolojisindeki karşılığı Diana'dır. Kelime anlamı 'yaralanmaz' ve 'sağlıklı' olan Artemis'in başkalarına da güç ve sağlık verme yeteneği vardır. (Schmitz, 1870f: s. 375) Bitkinin ayın etkisinde (dolayısıyla ay tanrıçasının) olan bitkilerden biri olduğuna inanılır, ayrıca erken ergenlik için de kullanılırdı. (Folkard, 1892: s. 228) Artemis aynı zamanda ay tanrıçası olarak da bilinir. Yavşan türlerinin büyük bölümü gümüş renkli tüylerle kaplıdır ve bu sayede ay ışığının yansımalarına benzer bir görünüme sahiptirler. (Ek 8-9; s. 109)

4.8. AESCULAPIUS

Asclepias (ipek otu) L. (Linnaeus, 1753a: s. 214), adını tıp tanrısı Aesculapius'tan (*Ἄσκληπιός*) almaktadır. Roman mitolojisindeki Aesculapius'un karşılığı olan tanrı, Apollon ve nymphe Koronis'in oğludur. Aesculapius, tıp ve özellikle şifalı bitkiler üzerine Sentor Chiron'dan eğitim aldı. Ölülerini diriltme gibi olağanüstü yetenekleri olan Aesculapius'un, tedavilerinde Medusa'nın kanını kullandığına inanılıyordu. Tıbbi özellikleri ilk defa Aesculapius tarafından keşfedilen bitki, günümüzde tıbbın amblemi olarak kullanılmaktadır. (Phillips, 1829b: s. 305)

² *Andromeda* bilimsel olarak sayıda cinse bölünmüştür ve günümüzde sadece üç türle temsil edilmektedir.

Antikçağda tedavisi mümkün görünmeyen ya da güç olan hastalıklardan mustarip olanlar Aesculapius'un tapınağında uyurlar ve rüyalarında tıp tanrısının onlara doğru ilaçları ilham edeceğine inanırlardı. Ayrıca bu tapınaklara belirli hastalıklar ve onların giderilmesinde uygulanan çarelerin yazılı olduğu tabletlerin asılması âdet haline gelmişti. Aesculapius'un ayırt edici simgesi bir yılan ve bu yılan sağduyu ile bilgeliği simgeliyordu. Günümüzde yılan simgesi eczacılığın simgesi olarak kullanılmaktadır. (Berens, 2009: s. 151)

4.9. ASTRAEA

Aster (yıldızpatı) L. (Linnaeus, 1753b: s. 872), adını adalet tanrıçası Astraea'dan (*Ἄστραϊά*) almıştır. Aster Yunanca yıldız demektir. Roma panteonundaki Virgo'nun karşılığı olan Asterea, yeryüzüne baktığında orada hiç yıldız olmadığını görmüş ve üzüntüden ağlamıştır. Gözyaşlarının döküldüğü yerden yıldız biçimindeki yıldızpatı çiçekleri büyümüştür. (Schmitz, 1870e: s. 389)

4.10. AKHILLEUS

Achillea (civanperçemi) L. (Linnaeus, 1753b: s. 896) bitkisi adını efsanevi Aka kahramanı Akhilleus'den (*Ἀχιλλεύς*) almaktadır. Akhilleus hakkında en detaylı bilgiler Homeros'un İliada adlı eserinde yer almaktadır. Troia Savaşı esnasında Agamemnon ile arasında anlaşmazlık yaşanan Akhilleus, savaş meydanını terk eder ve onun savaşa dâhil olmadığı süre boyunca Akalar savaşta üstünlük kuramaz. Ancak Akhilleus'un en yakın arkadaşı Patroklos'un Hektor tarafından öldürülmesi üzerine Akhilleus tekrar savaş meydanına döner. (Homeros: İliada.XIX) Savaşın sonlarına doğru Paris'in attığı bir okla topuğundan yaralanır ve bu yara nedeniyle ölür. (Homeros: Odysseia.XXIV) İliada'nın on ikinci bölümünde, okla yaralanan Eurypylus çevresindekilere "*Beni gemiye taşıyın ve yaramın üzerine yara iyileştirici bitkiyi serpin. Bu otun iyileştirici özelliğini Akhilleus'dan öğrendik, o da Sentor Chiron'dan öğrenmişti.*" (Homeros: The Iliad XI.903-978) der. Her ne kadar Homeros söz konusu bitkinin hangi bitki olduğu hususunda bilgi vermemiş olsa da Plinius bitkinin Akhilleus'un bitkinin yara iyileştirici etkisini keşfetmesinden sonra *achilleos* olarak anıldığını kaydeder. (Plinius: XXV.19) (Ek 10-14; ss. 109-110)

Akhilleus öldüğünde cenazesine gelenler başlarına *Amaranthus* (amarant) çiçeklerinden yapılmış taçlar takmışlardır. (Phillips, 1829b: s. 229) (Ek 15-16; s. 110)

4.11. ATROPOS

Atropa (güzelavratotu) L. (Linnaeus, 1753a: s. 181), adını ecel tanrıçası Atropos'tan (*Ἀτροπος*) almaktadır. Antikçağda, insanın hayat serüvenin Mireler olarak bilinen Zeus ve Artemis'in kızları olan üç tanrıça tarafından düzenlendiğine inanılıyordu. Atropos, bu üç kader tanrıçasından biridir ve görevi elindeki makasla 'ip'leri kesmektir. Burada ipten kastedilen şey, insan ömrüdür. (Phillips, 1829a: s. 325) Bitkinin insanlar için zehirli olması ile ecel tanrıçası arasında bir bağ kurulmuştur. (Ek 17; s. 110)

4.12. BELLIDES

Bellis (papatya) L. (Linnaeus, 1753b: s. 886), Libya kralının torunu Bellides'in (*Bellidēs*) adını taşımaktadır. Kırlarda bir başına dans ederken, mevsimlerin ve bitkilerin büyümesinin tanrısı olan Vertumnus'un dikkatini çeker. Vertumnus onu yakalamak istediğinde de Bellides, papatyaya dönüşür. (Phillips, 1829a: s. 42) (Ek 18-19; ss. 110-111)

4.13. CASSIOPEIA

Cassiope D.Don (Don, 1834: s. 157), adını Etyopya kralı Kepheus'un karısı ve Andromeda'nın annesi Cassiope'den (*Κασσιόπεια*) almıştır. (Bernhardt, 2008: s. 155) Bu bölümün 4.6. maddesinde mitolojik Andromeda ile bitki Andromeda arasındaki bağıntıyı görmüştük. Cassiope türleri Andromeda türlerine benzemekle birlikte boyut olarak onlardan daha büyüktür. Bu nedenle iki bitki arasında anne-kız bağıntısı kurulmuştur.

4.14. KEKROPS

Cecropia Loefl. (Loefling, 1758: s. 272), bitkisi adını ilk Attika kralı ve Hellen Uygarlığı'nı kurucusu kabul edilen Cecrops'tan (*Κέκροψ*) almaktadır. (Berens, 2009: s. 160) Cecrops topraktan doğmuştur, Athena ile Poseidon arasındaki Atina şehri için yapılan savaşa tanık olmuştur ve üst bölümü insan, alt bölümü ise yılan olarak tasvir edilmiştir. (Tatlock, 1917: s. 244) *Cecropia*, Yeni Dünyada doğal

olarak yayılış gösteren bir tür değildir, bu nedenle antikçağ yazını ile arasında organik bir bağ mevcut değildir. Bu durumda, bitki ile mitolojik bir bağ kurulması tamamen metaforik olmalıdır. Tıpkı kral Cecrops'un belden aşağısının yılan formunda olması gibi, *Cecropia* ağaçlarının da köklerinin büyük bir bölümü toprağın üzerindedir ve bu ağaçlar bu görünümleri ile topraktan çıkıyorlarmış gibi bir izlenim uyandırmaktadır.

4.15. CHIRON

Centaurea (peygamber çiçeği) L. (Linnaeus, 1753b: s. 909) bitkisi Yunanca sentor (κένταυρος) kelimesinden gelmektedir ve adını Sentor Chiron'dan (Χείρων) almıştır. Antik çağ kaynaklarında üst tarafı insan alt tarafı at olan yaratıklara çok sayıda atıf vardır (Homeros: The Iliad XI.930-978) ve bunların en meşhuru Chiron'dur. Chiron, insanoğluna tıp tanrısı Aesculapius üzerinden şifalı bitkileri öğretmiş ayrıca Hercules'in zehirli oku ile alınan bir yarayı da peygamber çiçeği ile tedavi etmiştir. (Phillips, 1829b: s. 207) (Ek 20-25; ss. 111-112) Homeros, ünlü Akalı savaşçı Akhilleus'un de hocası (Homeros: The Iliad IV.224-272) olan Chiron'u eczacılığın babası olarak niteler (Homeros: The Iliad XI.903-978) ve onun şifalı bitkileri kullandığını kaydeder. Plinius ise eczacılık ve botanik bilimlerinin Chiron'a atfedildiğini yazmaktadır. (Plinius VII.56) Plutarkhos, Hellas'ın Magnezya şehrinde yaşayanların eczacılık konusunda hünerli olmalarını, onların Chiron'un soyundan gelmeleri ile açıklar.

Bitki bilim tarihi açısından hayli önemli bir yere sahip olan ve sıklıkla atıf alan Sentor, adını *Centaurium* (kırmızı kantaron) Hill (Hill, 1756: s. 62) bitkisine de vermiştir. (Ek 26-27; s. 112)

Chironia, L. (Linnaeus, 1753a: s. 189) adını Sentor Chiron'dan alan başka bir bitkidir. Sentor, bu bitkinin tıbbi özelliklerini Akhilleus ve Jason'a öğretmiştir.

4.16. CHLORIS

Chloris Sw. (Swartz, 1788: s. 25), adını çiçek tanrıçası Chloris'ten (χλωρίς) almaktadır. Zephyrus'un karısı olan Chloris'in Roma mitolojisindeki karşılığı Flora'dır. (Schmitz, 1870g: s. 695) Flora onuruna ilk kral Romulus döneminden itibaren Floralia adında bir festival düzenlenmiştir. Baharın gelişinin kutlandığı bu festival, her yılın Nisan ayının yirminci gününde yapılmaktaydı. Chloris, bitkilerin

filizlenmesini temsil ediyordu, bu nedenle kalabalık ve yaygın görülen *Chloris* otlarına adı verilmiştir.

4.17. CLYMENUS

Lathyrus clymenum (fafulyas) L. (Linnaeus, 1753b: s. 732), adını Arcadia kralı Clymenus'tan (*κλύμενος*). Kralın kızı Harpalyce da başka bir baklagiller cinsi olan *Harpalyce* D.Don (Don, 1829: s. 308) bitkilerine adını vermiştir. Plinius, bitkinin adının kral Clymenus'tan geldiğini yazmıştır. Ancak bitki ile Clymenus arasındaki bağlantı hakkında herhangi bir detay mevcut değildir.

4.18. CROCUS

Crocus (çiğdem) L. (Linnaeus, 1753a: s. 36), Tanrı Hermes'in arkadaşı Crocus'un (*κρόκος*) adını taşımaktadır. Bir gün iki arkadaş disk atma alıştırmaları yaparken Hermes, kazayla Crocus'u öldürür. Crocus'un öldüğü yerden küçük bir çiçek çıkar, Crocus'un kanı çiçeğe dökülür. Çiçeğin merkezinde görülen kırmızı renkli uzantılar (stamen) Crocus'un kanıdır. (Ek 28-32; ss. 112-113)

Bitkinin adı ile ilgili ikinci rivayette ise; Crocus adında bir genç orman perisi Smilax'a âşık olur ancak bu aşk nedeniyle tükenerek çiğdem çiçeğine dönüşür. (Phillips, 1829a: s. 28) Bu hikâyede adı geçen orman perisi Smilax ise, tırmanıcı *Smilax* (melocan) L. (Linnaeus, 1753b: s. 1028) bitkisine dönüşür. (Ovidius: IV.275-280) (Ek 33; s. 113)

4.19. CYANE

Cyanus (gökbaş) Mill. (Miller, 1754: s. 422), adını Cyane'den (*Κυάνη*) almaktadır. Çiçeklere çok meraklı olan, vaktinin büyük bir bölümünü çiçeklerden taç yapmakla geçiren ve sürekli gökbaş mavisi (cyanus Yunanca gök mavisi demektir) renginde elbiseler giyen Cyane, gökbaşlarla örtülü bir arazide ölünce, tanrıça Flora çiçeklere olan saygısına hürmeten O'nu bir gökbaş çiçeğine dönüştürmüştür. (Phillips, 1829b: s. 207) (Ek 34; s. 113)

4.20. CYPARISSUS

Cupressus (servi) L. (Linnaeus, 1753b: s. 1002), adını yanlışlıkla keçisini öldürdükten sonra üzüntüden servi ağacına dönüşen Hercules'in torunu

Cyparissus'tan (κυπάρισσος) almıştır. (Berens, 2009: s. 64) Bu olaya istinaden servi ağacı matem ağacı kabul edilmiş ve mezarlara dikilmiştir. Servi ağaçları ülkemizde de yaygın olarak mezarlıklara dikilmektedir. (Davis, 1965: s. 77) (Ek 35; s. 113)

4.21. DAPHNI

Daphne (sıyircık) L. (Linnaeus, 1753a: s. 356) bitkisi Yunanca defne (δάφνη) (Beekes, 2010: s. 177) anlamına gelmektedir ve adını Dafni'den almıştır. Dafni, Hellen mitolojisinde görülen bir su perisidir. Oldukça güzel olan Dafni'ye, Eros'un (Cupid) etkisiyle Apollon âşık olur ancak Dafni bu aşka karşılık vermez. Apollon'un baskısından bunalan Dafni nehir tanrısı olan babası Peneus'tan yardım ister, o da Dafni'yi sonsuza kadar defne ağacına dönüştürür. (Hyginus: CCIII) Dafni'nin bitkiye dönüşmesine üzülen Apollon, bir dalını kopararak başına taç yapar ve bitkinin kutsal kabul edilmesini ve her dem yeşil kalacağını ilan eder. (Berens, 2009: s. 62) Her ne kadar mitolojide bahsi geçen bitkinin *Laurus nobilis* (Akdeniz defnesi) L. (Linnaeus, 1753a: s. 369) olduğuna dair genel bir kabul bulunsa da Defne adı klasik dönemden itibaren parlak yeşil renkli yapraklara sahip tüm çalılırların genel adı olarak kullanılmıştır. (Beckett, 1988: s. 92) (Ek 36; s. 113)

4.22. DEMETER

Eleusine (kaz çimi) Gaertn. (Gaertner, 1788: s. 7), cinsine tarım tanrıçası olan Demeter'in ikinci adı olan Eleusine (Ἐλευσῖνι) verilmiştir. Roma mitolojisindeki Ceres'in karşılığı olan Demeter, Yunanca 'toprak ana' demektir, Kronos ve Rhea'nın kızı, Zeus'un ise karısıdır. Hesiod, Tanrıların Doğuşu adlı eserinin birçok yerinde Demeter'i doğrudan tarımla ilişkilendirmiştir. (Ek 37; s. 114)

Demeter, yeryüzündeki tüm bitki örtüsünün her bir aşamasından sorumludur. Geçimleri önemli ölçüde tarıma dayalı olan antikçağ insanı için, bu nedenle oldukça önemli bir tanrıçadır. Toprağı işleme, topraktan ürün alma ya da hangi tohumların kullanılacağı bilgisine sahip olmayan ilk insanlar, zengin otlaklara yerleşir, bu otlaklar artık ihtiyaçlarına cevap veremez hale geldiğinde ise başka bir zengin otlak arayışına girerdi. Demeter, bu insanlara tarım bilgisini aktararak, onların yerleşik hayata geçmelerini sağlamıştır. (Berens, 2009: s. 40) Adının özellikle tarımsal alanlarda görülen ve bir tür buğdaygiller üyesi olan kazçimine verilmesi bu bakımdan oldukça anlamlıdır. Demeter, uzun boylu ve altın saçlı olarak tasvir

edilmiştir, bu saçlar omuzlarının üzerinden kıvrımlı bir şekilde dökülmektedir. Bu görünüm özellikle *Zea mays* (mısır) L. (Linnaeus, 1753b: s. 971) gibi buğdaygillerin olgunlaşmış meyvelerini ve üzerindeki sarı renkli püsküllü yapıları andırmaktadır.

4.23. DIRCE

Dirca L. (Linnaeus, 1753a: s. 358), adını Lycus'un karısı ve Antiope'nin teyzesi Dirce'den (*Δίρκη*) almıştır. Antiope'nin oğulları Amphion ve Zethos adındaki ikiz kardeş tarafından bir boğanın boynuzlarına bağlanarak öldürülen Dirce, Dionysos tarafından bir su kaynağına dönüştürülmüştür. (Schmitz, 1870h: s. 1056) *Dirca* türleri sulak alanları tercih eden ağaçlardır, bu nedenle bitkiler ve Dirce arasında bir bağlantı kurulmuştur.

4.24. DRYAS

Dryas L. (Linnaeus, 1753a: s. 501), adını meşe ağaçlarını (*Quercus*) mesken tutmuş orman nymphalardan (*Δρυῶς*) almıştır. *Dryas* türleri ormanlık alanları tercih eden bitkilerdir ve yaprakları meşe yapraklarına benzemektedir.

4.25. ENDYMION

Endymion (sümbül) Dumort. (Dumortier, 1827: s. 140), adını sonsuza kadar genç kalabilmek için sonsuz uykuyu tercih eden Endymion'dan (*Ἐνδυμίων*) almaktadır.³ Genç bir çoban olan Endymion'un, istediği ve dilediği kadar uyuma isteği Zeus tarafından kabul edilmiştir. Ay tanrıçası Selene, her gece çobanı korumak ve onu seyretmek için uyuduğu yeri ziyaret etmekteydi. (Berens, 2009: s. 73) Bitki ile Endymion'un bağlantısı açık değildir ancak bazı sümbül türlerinin derin uykuya neden olduğu, bazı sümbül türlerinin de zehirli olup ölüme neden olduğu bilinmektedir.

4.26. EURYALE

Euryale Salisb. (Salisbury, 1805: s. 73), adını saçları zehirli yılanlardan oluşan Gorgonlardan biri olan Euryale'den (*Εὐρύαλη*) almıştır. Stheno ve Medusa ile birlikte Phorcys and Ceto'nun üç kızından biri olan Euryale, ani ve aşırı korku nedeniyle taşlaşma hissini temsil ediyordu. (Berens, 2009: s. 121) *Euryale*

³ Endymion, günümüzde geçerli bir cins değildir; bu cinse bağlı türler Scilla ve Hyacinthoides gibi diğer sümbül cinslerine alınmıştır.

bitkilerinin meyveleri tepesinde çok sayıda kıl barındırır ve bu nedenle yılanbaşı gorgon ile arasında bir bağlantı kurulmuştur.

4.27. EUTERPE

Euterpe Gaertn. (Gaertner, 1788: s. 24), adını müzik ve şiirin ilham perisi müz Euterpe'den (*Εὐτέρπη*) almıştır. Euterpe, çoğunlukla bir flütle birlikte simgeleştirilmiştir. (Berens, 2009: s. 135) *Euterpe* türleri doğal olarak Eski Dünyada yayılış göstermezler, bu nedenle bitki ile mitolojik karakteri arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Euterpe, Yunanca 'büyüleyici' anlamına gelmekte olup, Gaertner bitkiyi tanımlarken büyüleyici kelimesini vurgulamıştır. Bunun dışında herhangi bir bağlantı görülmemektedir.

4.28. GAIA

Epigaea L. (Linnaeus, 1753a: s. 395) cinsi adını, yeryüzü ve doğanın tanrıçası Gaia'dan (*Γαῖα*) almıştır. Bütün tanrıların annesi olarak kabul edilir ve Doğa Ana olarak bilinir. Gaia'nın Roma mitolojisindeki karşılığı Terra'dır. *Epigaea*, Yunanca Gaia'nın üzerinde demektir. Sadece 10 cm. kadar büyüeyebilen çalı formundaki bu bitkiler, bir bebeğin annesine sarılmasına benzer biçimde toprağa sarılmış izlenimi uyandırmaktadır. (Bernhardt, 2008: s. 45)

4.29. HEBE

Hebe Comm. ex Juss. (Jussieu, 1789: s. 105), adını Zeus ve Hera'nın kızı, Hercules'in karısı ve gençlik tanrıçası Hebe'den (*Ἥβη*) almaktadır. Roma mitolojisindeki Juventas'ın karşılığıdır. Hebe, elinde bir testi ile resmedilmiştir ve bu onun misafirlere hizmet ediyor olmasını simgeler. Her ne kadar Zeus ve Hera'nın kızı olsa da, Hebe ataerkil geleneğin önemli bir yansıması olarak göze çarpmaktadır. (Berens, 2009: s. 131) *Hebe* türleri Eski Dünyada doğal olarak görülmez, bu nedenle antikçağ yazınında bu bitkilere ilişkin herhangi bir atfa rastlanmaz. Hebe'nin tanrılara ambrosia nektarı sunmasından yola çıkılarak, nektar bakımından zengin *Hebe* türlerine bu ismin verilmesi ihtimal dâhilindedir. Beri taraftan antikçağ yazınında tanrıça Hebe ile ilişkilendirilen iki bitki vardır: *Hedera* L. (Linnaeus, 1753b: s. 202) ve *Lactuca* L. (Linnaeus, 1753b: s. 795).

4.30. HELLEN

Inula (andız) L. (Linnaeus, 1753b: s. 881) bitkisi, uğruna doğu ile batı arasındaki ilk çok uluslu savaşın yapıldığı Hellen'in (*Ἑλένη*) adını taşımaktadır. Plinius, çiçeğin Hellen'in gözyaşlarının toprağa düştüğü yerden çıktığını ifade etmektedir. Hellen'in efsanevi güzelliğinden kinaye, bitkiden elde edilen krem, Roma'da gençleştirici ve güzelleştirici olarak kullanılmıştır. (Hughes, 2006: chapter: 36) (Ek 38-42; s. 114)

Hellen, antik çağ yazınının en popüler karakterlerinden biridir. Homeros'un İliada ve Odysseia adlı eserleri dışında, Aristofanes, Marcus Tullius Cicero, Publius Vergilius Maro, Euripides, vb. antik çağ yazarı Hellen ve onun etrafında şekillenen efsane hakkında yazmıştır. Buna göre, Sparta Kralı Menelaos'un karısı olan Hellen ile Troia kralı Priam'ın oğlu Paris birbirlerine âşık olurlar ve gizlice Troia şehrine kaçarlar. Bu durum üzerine Menelaos'un abisi Agamemnon önderliğindeki Aka ittifakı Troia şehrine saldırır ve on yıl süren savaş sonunda şehri ele geçirerek tahrip ederler. Hellen, Menelaos ile Sparta'ya geri dönmek zorunda kalır. Sağ kalan Troialılar ise denizi geçerek İtalya yarımadasına geçerler, bu kafilenin torunları Roma Krallığını kurarlar.

4.31. HERCULES

Heracleum (öğrekotu) L. (Linnaeus, 1753a: s. 249) bitkisi adını tanrı Iuppiter ile ölümlü Alcmene'nin oğlu olan ve bu nedenle yarı tanrı kabul edilen Hercules'den (*Ἡρακλῆς*) almaktadır. (Gledhill, 2002: s. 157) Roma yazınında Hercules olarak geçen karakter, Hellen mitolojisinde bahsedilen Heracles'in karşılığıdır. Cinse ait bazı üyeler 2 metreye aşan boya sahiptirler (Davis, 1972: s. 489), bu nedenle bitkinin boyutu ile Hercules arasında bir bağlantı kurulmuştur. Diğer bir neden ise; bitkinin iyileştirici özelliklerinin ilk defa Hercules tarafından keşfedildiğine yönelik inanıştır. (Plinius: XXV.12) Antikçağ yazınında bitki, tedavi edici özellikleri ile meşhur olan bitkiler (*panacea*) arasında sayılmaktadır. (Theophrastus: IX. X. 4-XI) (Ek 43-44; s. 115)

Plinius, her ne kadar modern literatürde bu isimle anılmıyor olsa da, adını Hercules'den alan üç bitkiyi daha zikreder. İlki bir ballıbaba türüdür ancak bunun hangi bitki olduğu bugün bilinmemektedir. (Plinius: XXI.55) İkincisi; *Heracleon*

siderion olarak bilinen, sulak yerlerin yakınlarında yetişen ve kılıç ya da mızrakla alınan yaraları iyileştirmede oldukça etkili olan bir bitkidir. Bu bitkinin dağ ıtırı (*Geranium robertianum* L. (Linnaeus, 1753b: s. 681)) olduğu düşünülmektedir. Sonuncusu ise banotudur (*Hyoscyamus* L (Linnaeus, 1753a: s. 179)). Çeşitli faydalarının yanı sıra delilik ve vertigoya neden olan bir bitkidir. (Plinius: XXV.15-17)

4.32. HYACINTH

Hyacinthus (sümbül) L. (Linnaeus, 1753a: s. 316), adını Apollon'un arkadaşı Hyacinth'ten (*Ύακινθος*) almaktadır. Krokus ve Hermes hikâyesine benzer biçimde, iki arkadaş disk atma oynarken Apollon yanlışlıkla Hyacinth'in ölümüne neden olur. Arkadaşının ölümüne üzülen Apollon, onu sümbül çiçeğine dönüştürür. Çiçekte görülen ve Yunanca üzüntü bildiren bir nida olan *αι* harflerinin, Apollon'un üzüntüsünü temsil ettiğine inanılmaktadır. (Berens, 2009: s. 64)

Diğer bir anlatıya göre; hem Apollon hem de rüzgâr tanrısı Zephyrus tarafından sevilen Hyacinth, tercihini Apollon'dan yana kullanınca Zephyrus tarafından yok edilmiş ve Apollon tarafından da sümbüle dönüştürülmüştür. (Phillips, 1829a: s. 116)

4.33. IO

Viola (menekşe) L. (Linnaeus, 1753b: s. 933), bitkisi adını Atlas'ın kızı Ia'dan almıştır. Bitkinin adı Yunanca'dan (*iov*) Latince'ya geçmiş ve viola halini almıştır. Ia utangaç bir orman perisidir. Apollon'dan kaçarken, tanrıça Diana'nın yardımıyla menekşe çiçeğine dönüşmüştür. Menekşelerin, ormanlık alanların altında ve gölgeli yerlerde bulunması, Ia'nın utangaçlığı ve Apollon'dan saklanması ile bağdaştırılmaktadır. (Phillips, 1829a: s. 63) (Ek 45-49; ss. 115-116)

Benzer bir rivayet gizem tanrıçası Proserpine hakkında da anlatılmaktadır. Menekşe toplamakta olan Proserpine, yeraltı tanrısı Pluto'nun saldırısına uğramış ancak Ia'dan farklı olarak Proserpine kurtulamamıştır.

Bitkinin adı ile ilgili diğer referans ise, nehir tanrısı İnakhos'un kızı İo'dan (*Ιώ*) geldiği yönündedir. Menekşe ile beslenen Io, menekşe çiçeklerini Iuppiter'e ilk sunan kişidir. (Phillips, 1829a: s. 64)

4.34. İKSİON

Ixia (gelin soğanı) L. (Linnaeus, 1753a: s. 36) cinsi adını, Ares'in oğlu İksion'dan (*Ἰξίων*) almıştır. Yeminini tutmadığı için dışlanmış, haline acıyan Zeus tarafından affedilmek için Olimpos'a çağrılmış ancak burada da Zeus'un karısı Hera'yla yakınlaşmayı denediği için Zeus tarafından aevli bir tekerlek üzerinde sonsuza dek dönme cezasına çarptırılmıştır. (Schmitz, 1870m: s. 691) Gelin soğanı türlerinin çiçekleri tekerleğe benzer ve sadece tam güneş altında çiçeklerini tamamen açarlar.

4.35. IRIS

Iris (süsen) L. (Linnaeus, 1753a: s. 38) bitkisi Yunanca gökkuşağı (*ἶρις*) (Beekes, 2010: s. 598) anlamına gelmektedir, yoğun renk varyasyonuna sahip olması nedeniyle gökkuşağı ile ilişkilendirmiştir ve adını İris'ten almıştır. (Dioscorides I.1) Hesiodos, *Iris*'in gökkuşağını simgelediğini, bu nedenle yer ile gök ya da diğer bir deyişle tanrılar ile insanların arasında bir köprü görevi gördüğünü kaydetmektedir. (Erhat, A. ve Eyuboğlu, S., 1977: s. 196) Doğallıkla İris, tıpkı Hermes gibi tanrıların habercisidir. Çoğunlukla Hera'nın sürdüğü at arabasının arkasında oturur bir biçimde resmedilmiş olan İris, birçok primitif kavimde görülen, gökkuşağının cennetle yeryüzü arasında bir iletişim görevi üstlendiği yönündeki inanışın kişiselleştirilmiş halidir. (Berens, 2009: s. 130) (Ek 50-53; s. 116)

4.36. İUPPİTER

Dianthus (karanfil) L. (Linnaeus, 1753a: s. 409), adını tanrı Iuppiter'den (*Iuppiter*) almaktadır ve Yunanca Tanrı'nın çiçeği anlamına gelmektedir. (Phillips, 1829a: s. 325) Iuppiter, Hellen mitolojisindeki Zeus'un karşılığıdır. Cennetin ve yeryüzünün efendisi olarak kabul edilen Iuppiter; tanrıların ve insanların babası, hayatın efendisi, doğa kanunlarının kişiselleştiği varlık ve hava olaylarının tanrısıdır. Zeus ile Iuppiter arasındaki en önemli fark; Zeus'un zaman zaman insanların arasında tebdil-i kıyafet dolaşmasına rağmen, Iuppiter'in hiçbir zaman yeryüzüne inmemesidir. (Berens, 2009: s. 27) Roma Uygarlığı'nda karanfil, Iuppiter'in bitkisi olarak kabul edilirdi ve en erken dönemde yapılan taçlar, karanfil çiçeklerinden oluşurdu. (Ek 54-57; ss. 116-117)

4.37. KIRKE

Circaea (kankurutan) L. (Linnaeus, 1753a: s. 8) bitkisinin adı Yunanca şahin (*κίρκος*) kelimesinden türetilmiştir ve büyücü Kirke'ye adanmıştır. Kirke ile ilgili elde olan bilgilerin önemli bir bölümü Homeros'un *Odysseia*'sı mahreçlidir. Troia Savaşı sonrası memleketi İthaka'ya dönmeye çalışan Odysseus, arkadaşları ile Kirke'nin adasını çıkarlar. Kirke, Odysseus'un adamlarını domuza çevirir. O da Kirke'yi kendine âşık ederek adamlarını kurtarır. (Homeros: *Odysseia*.X) Bitkinin kökünden çok güçlü bir aşk iksiri elde edildiği ve Circe'nin büyülerini yapmak için bu bitkiden faydalandığı düşünülmektedir. (Hunt, 2008: s. 134) (Ek 58; s. 117)

4.38. KOLHİSLİ MIDIA

Colchicum (acı çiğdem) L. (Linnaeus, 1753a: s. 341), adını Kolhis kralı Aetes'in kızı Midia'dan (*Μήδεια*) almaktadır. Bitkiler konusunda oldukça bilgili olan Midia, aynı zamanda bitkilerden elde edilen zehirler konusunda da yetenekliydi. Bahçesinde çöpleme, zakkum, güzelavratotu, baldıran ve yüksükotu gibi çeşitli zehirli bitkileri yetiştirmekteydi. Aphrodite'nin isteği ile maceralarında Jason'a eşlik eden Midia, acı çiğdem kökünden elde ettiği bir iksir ile Jason'un uzuvlarını ve silahlarını ovarak, O'nun cesaret ve güç gerektiren görevleri yerine getirmesini sağlamıştır. Ancak kendinden daha genç bir kadın yüzünden Jason tarafından terk edilince hem o kadını hem de çocuklarını acı çiğdem bitkisinden elde ettiği zehirle öldürür. (Hesiodos *Theogony*.960; Hesiodos *The Taking of Oechalia*.4; Euripides *Medea*.285-397) (Ek 59-62; ss. 117-118)

Acı çiğdem soğanı zehirlidir ve tüketildiğinde ölümcüldür. (Dioscorides IV:84; Plinius: XXVIII.33) Gerek Dioscorides, gerekse Plinius bitkinin bilinen tek panzehirinin inek sütü olduğu konusunda hemfikirdir. Acıçiğdem, zehri nedeniyle antikçağda oldukça popüler bir bitkiydi. Hatta ağır çalışma koşullarından bıkan köleler, bu bitkinin soğanını tüketerek intihar ediyorlardı. (Bernhardt, 2008: s. 166)

Zehirli olmasıyla acıçiğdemler, aynı zamanda tıbbi açıdan oldukça yararlıydı. Antikçağda bu bitkiler her türden hastalığın çaresi olarak görülüyordu. Avrupa'da uzun yıllar boyunca acıçiğdem çiçekleri, her türden hastalığa karşı bağışıklık kazandıracağı inancıyla, yeni doğan çocukların boynuna sürülmüştür. (Phillips, 1829b: s. 372)

4.39. LAELIA

Laelia Pers. (Gaertner, 1806: s. 184), adını aile tanrıçası Vesta'nın güzelliği ile ünlü bakirelerinden Laelia'dan (*Laelia*) almaktadır. (Bernhardt, 2008: s. 99) Laelia, eski dünyada doğal olarak bulunmayan bir orkide cinsidir. Cinsine ait bitkilerin güzelliği ile meşhur Laelia arasında bir bağ kurularak bitki isimlendirilmiştir.

4.40. LEMNOSLU LYCASTE

Lycaste Lindl. (Gaertner, 1843: s. 14), adını Lycaste'den (*Λυκάστη*) almıştır. (Bernhardt, 2008: s. 114) Limni'deki bütün erkeklerin, kadınlar tarafından katledildiği gecede erkek kardeşini kadına çevirmesi ile bilinir. Bitki ile Lycaste arasındaki bağlantıya dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

4.41. LIRIOPE

Liriope Lour. (Loureiro, 1790: s. 190) adını, Narkissos'un annesi Liriope'den (*Λιριοπη*) almıştır. Ovidius'un tanımına göre mavi saçlı olan Liriope, çiçeklenme zamanı birçok mavi renkli başak çıkaran bu bitki için isim kaynağı olmuştur. (Ovidius: III.340-345)

4.42. MEDUSA

Stheno ve Euryale ile birlikte Phorcys ve Ceto'nun üç kızından biri olan Medusa (*Μέδουσα*), ani ve aşırı korku nedeniyle taşlaşma hissini temsil ediyordu. (Berens, 2009: s. 121) Yılan saçlı olarak temsil edilen üç kız kardeşten, tek ölümlü olanı olan Medusa, bu karakteristik özelliği nedeniyle en çok bilinen kardeş haline gelmiş ve bitki biliminde birçok türün ismi belirlenirken tercih edilmiştir. Bu bitkilerden bazıları; *Tillandsia caput-medusae* (hava bitkisi) E.Morren (Morren, 1880: s. 90), *Euphorbia caput-medusae* (medusa başlı sütleğen) L. (Linnaeus, 1753a: s. 452) ve *Elymus caput-medusae*'dir (kılçık arpası) L. (Linnaeus, 1753a: s. 84).

4.43. MELIA

Melia (tesbihağacı) L. (Linnaeus, 1753a: s. 384), adını akarsu titanı Okeanus'un kızı ve Zeus'un bakımını üstlenen ve Yunanca dişbudak ağacı anlamına gelen Melia'dan (*μελία*) almaktadır. (Schmitz, 1870n: s. 1021) Melia, nehir tanrısı Inachos'un karısıdır ve Peloponez mitolojisinde ilk insan olarak kabul edilen

Phoroneus'u dünyaya getirmiştir. Melia kelimesi Yunanca dişbudak ağacı (*Fraxinus*) anlamına gelmekte olup ilk insanın bu ağaçtan türediğine inanılmaktadır. Buna benzer biçimde bazı kaynaklarda ise ilk insanların *Quercus* (meşe) ağacından türediğine inanılır. Günümüzde, özellikle Almanya'da küçük çocuklara (bizdeki çocukları leylekler getirir hikâyesine benzer olarak), ağaçlardan alındıkları anlatılır. (Folkard, 1892: s. 7) (Ek 63; s. 118)

Bununla birlikte tespah ağacı, meşe ya da dişbudak ağacı ile aynı aileden değildir. İsimlendirme, bu ağaçların yapraklarının birbirlerine benzemeleri nedeniyle Theophrastus tarafından tercih edilmiş gibi gözükmektedir. (Quattrocchi, 1999: s. 1650)

4.44. MELISA

Melissa (oğulotu) L. (Linnaeus, 1753b: s. 592), adını arıcılık yaptığı bilinen Melisa (*μέλισσα*) adındaki nymphadan almıştır. Babası Kronos'tan korumak için annesi Zeus'u Girit adasına gizlice gönderdiğinde, Melisa Zeus'u balla beslemiştir. (Berens, 2009: s. 8) Melissa kelimesi Yunanca arı (*μέλισσα*) anlamına gelmekte olup, bal (*μέλι*) kelimesinden türetilmiştir. Özellikle *Melissa officinalis* (limon otu) bal üretiminde yoğun olarak kullanılan bir bitkidir. (Ek 64; s. 118)

4.45. MENTHA

Mentha (nane) L. (Linnaeus, 1753b: s. 576) cinsi adını, Hades'in sevgilisi olan ancak kıskançlık nedeniyle Persephone tarafından nane bitkisine dönüştürülen Kokitoslu Mentha (*μίνθη*) adındaki nymphadan almıştır. (Schmitz, 1870o: s. 1091) Bitkinin Hades ile olan ilişkisi nedeniyle cenaze törenlerinde ölümlerin kokularını gizlemek için kullanılmıştır. (Ek 65; s. 118)

4.46. MERCURIALIS

Mercurialis (parten) L. (Linnaeus, 1753b: s. 1035), büyük Roma tanrılarından Merkür'e (*Mercurius*) adanmıştır. Genellikle ticaret hayatı ile ilgili hususları düzenleyen tanrının Hellen panteonundaki karşılığı Hermes iken, Etrüsk panteonundaki karşılığı da Turms'tur. Galya'da da hayli önemli bir yere sahip olan tanrının, (Caesar *Bellum Gallicum*: VI.15) Germen panteonundaki Woudan ile ilişkilendirildiği de olmuştur. (Tacitus: De Germania.9) Bitkinin tıbbi özelliklerinin

ilk defa Merkür tarafından keşfedilmiş olması nedeniyle antikçağ yazınında onun adıyla anılmaktadır. Antikçağda özellikle kadımsal şikâyetlerde başvurulan bitkinin bu özelliklerini ise ilk defa Hippocrates yazmıştır. (Plinius: XXV.18) (Ek 66; s. 118)

Merkür, Roma panteonuna resmi olarak ilk defa Appius Claudius Sabinus Regillensis ve Publius Servilius Priscus Structus'un *consul* olduğu yıl girmiştir. Bu yılın Mayıs ayının on beşinci günü Merkür tapınağı, tanrı Merkür'e adanmıştır. (Livius: II.XXI)

4.47. NAIAS

Najas (superisi) L. (Linnaeus, 1753b: s. 1015), adını kaynak, dere, akarsu gibi tatlı su kaynaklarında yaşadığına inanılan nymphalarda (*Naiás*) almıştır. (Schmitz, 1870p: s. 1216) Dilimizde de superisi olarak bilinen bu bitkiler sadece tatlı su kaynaklarında görülmektedir.

4.8. NARKISSOS

Narcissus (nergis) L. (Linnaeus, 1753a: s. 289) bitkisi Yunanca nergis (*νάρκισσος*) (Beekes, 2010: s. 997) anlamına gelmektedir ve adını Narkissos'dan almıştır. Ekho adlı bir peri Narkissos'a âşık olur ancak aşkı karşılık görmez. Kalbi kırılan Ekho bir köşeye çekilir ve en sonunda sadece sesi bir yankı olarak kalır. Ekho'nun durumuna üzülen Aphrodite, Narkissos'u kendine âşık olmakla cezalandırır. Günlerden bir gün suda yansımaları gören Narkissos, onun kendi yansıması olduğunu anlamayarak görüntüye âşık olur. Zamanla aşkın karşılıksız olduğunu anlayan Narkissos intihar eder. (Ovidius: III.361-390) Öldüğü yerden de nergis çiçekleri çıkar. (Erhat, 1972: s. 229) (Ek 67-69; s. 119)

4.49. NYMPHA

Nymphaea (nilüfer) L. (Linnaeus, 1753a: s. 510), adını hem Hellen hem de Roma mitolojisinde tabiatın her köşesinde bulunduğu inanılan ruhsal varlıklardan birinden almıştır. Bu, Hercules'e duyduğu kıskançlık nedeniyle ölen bir su perisidir. (Plinius: XXV.37) Nymphalara (*νύμφη*) büyük saygı duyuluyor olsa da, onların adına adanmış tapınakları yoktur. Bununla birlikte mağaralarda bu varlıklara ibadet edilirdi. Nymphalar su, dağ ve orman nymphaları olmak üzere üç belirgin gruba ayrılmışlardır. (Berens, 2009: s. 139) (Ek 70; s. 119)

4.50. NYKS

Nyctanthes L. (Linnaeus, 1753a: s. 6) cinsi adını, gece tanrıçası olan Nyks'ten (*Nύξ*) almaktadır. (Bernhardt, 2008: s. 46) Roma mitolojisindeki karşılığı Nox'tur. Bitki çiçeklerini sadece hava karardıktan sonra açar, havanın aydınlanması ile birlikte çiçekleri yeniden kapanır.

4.51. NYSSA

Nyssa L. (Linnaeus, 1753b: s. 1058), adını Dionysos tarafından yetiştirilen tatlı su nymphası olan Nyssa'dan (*Nύσα*) almıştır. (Schmitz, 1870r: s. 1213) Nyssa cinsinde yer alan ağaçlar da sulak alanları tercih etmektedir.

4.52. ORCHIS

Orchis (salep) L. (Linnaeus, 1753b: s. 939), adını bir satir ve bir nymphanın oğlu olan Orchis'ten (*ὄρχις*) almaktadır. Bacchus festivalinde bir rahibeye tecavüze yeltenen Orchis, vahşi hayvanlar tarafından parçalanmış ve orkideye dönüşmüştür. Romalılar satirlerin orkide ile beslendiğini düşünür ve bu nedenle bu bitkilere satyrion derlerdi. (Phillips, 1829a: s. 217) (Ek 71-75; ss. 119-120)

4.53. OREAD

Orestias Ridl. (Ridley, 1887: s. 197) cinsi adını dağ nymphalarından (*Ὀρειάς*) almıştır. Bitki Avrupa'da yayılış gösteriyor olmasına rağmen oldukça geç bir tarihte keşfedilmiştir. Dağlık alanlarda ve nadir görülmesi, ayrıca karanlık yerlerde yaşaması nedeniyle orman nymphalarının adı verilmiştir. (Bernhardt, 2008: s. 52)

4.54. ORPHEUS

Orphium E.Mey. (Meyer, 1837: s. 181), adını mitolojik peygamber Orpheus'tan (*Ὀρφεύς*) almıştır. Her ne kadar Homeros ya da Hesiodos'un metinlerinde adı geçmese de, Hellen şiirinin en erken örneklerinin Orpheus tarafından verildiği düşünülmektedir. (Smith, 1870a: s. 59). Orpheus'un şiir ve müzikleri hayvan ve bitkiler üzerinde etkili olmaktadır. Bitki isimlendirilirken Sentor Chiron'un en sevdiği öğrencilerden biri olan Orpheus ile söz konusu bitkinin, Chrion'un adını taşıyan *Chironia* cinsi ile yakınlığı vurgulanmıştır.

4.55. PAEON

Paeonia (şakayık) L. (Linnaeus, 1753a: s. 530), adını tanrıların hekimi Paeon'dan (*Παιών*) almaktadır. (Lis, 2007: s. 98) Hades ve Ares gibi büyük tanrıların Troia savaşı esnasında aldıkları yaralarını iyileştirmesi ile bilinen Paeon, tıp tanrısı Aesculapius'un öğrencisidir. Pluto'nun Hercules'den aldığı yaraları da iyileştirmiştir. İlk defa bereket tanrıçası ve titan Leto'ya bir bitkinin kökünü sunarak onun doğum esnasında yaşadığı acıları azaltmıştır. Bu hikâye nedeniyle şakayık tohumları antikçağda hamile kadınlar tarafından kullanılmıştır. Öğrencisi Paeon'un ünlenmesi, hocası Aesculapius'un onu kıskanmasına ve ölümle tehdit etmesine neden olur. Zeus (bazı kaynaklarda Pluto), Paeon'u Aesculapius'ta korumak için onu bir şakayığa dönüştürür. (Phillips, 1829b: s. 73)

4.56. PARALISOS

Primula (çuha çiçeği) L. (Linnaeus, 1753a: s. 142), Priapus ve Flora'nın kızı Paralisos'un adını taşımaktadır. Nişanlısı Melicerta'nın ölümü üzerine kederinden ölen Paralisos, anne ve babası tarafından çuha çiçeğine dönüştürülmüştür. (Phillips, 1829a: s. 49) (Ek 76-77; s. 120)

4.57. PARİS

Paris (*tilkiüzümü*) L. (Linnaeus, 1753a: s. 367), adını Troia prensi Paris'ten (*Πάρις*) almaktadır. Priam'ın oğlu olan Paris, abisi Hektor ile Sparta kralı Menelaus ile barış görüşmeleri nedeniyle Sparta'da bulunurken, Menelaus'un karısı Hellen'i Troia'ya kaçırmış, bu Akalar ve Troialı'lar arasında on yıl sürecek ve sonunda Troia'nın tarih sahnesinden silinmesine neden olacak savaşın fitili olmuştur. Rivayete göre; Hera'nın hükümlerlik, Athena'nın şan ve şöhret, Aphrodite'nin ise dünyanın en güzel kadının vaat ettiği Paris, Aphrodite'nin vaadini kabul etmiş ve Hellen'in de bu vaadin karşılığı olduğuna hükmetmişti. Troia Savaşı esnasında Paris, Akhilleus'u bir okla topuğundan vurmuş ve O'nu öldürmüştür. (Berens, 2009: s. 246)

Mitolojiye göre Hermes Zeus'un isteğiyle, Paris'e altın bir elma vermiş ve bu elmayı üç tanrıçadan hangisini isterse ona vermesini istemiş. Hera'nın hükümdarlık, Athena'nın zafer ve şan tekliflerini kabul etmeyen Paris, Aphrodite'nin dünyanın en güzel kızının Paris'in olacağı yönündeki teklifini kabul eder ve elmayı Aphrodite'ye verir. *Paris quadrifolia* (horozhayası), dört eşit yaprak üzerinde tek bir meyve

taşımaktadır. Dört yaprak üç tanrıça ve Paris'i temsil ederken, tepedeki meyve de altın elmayı sembolize etmektedir.

4.58. PHYLLIS

Phyllis L. (Linnaeus, 1753a: s. 232), adını Trakya kralının kızı Phyllis'ten (*Φυλλίς*) almıştır. Theseus'un oğlu Demophon'a aşık olan Phyllis, uzun yıllar sevgilisinin dönmesini beklemiş, sevgilisi dönmeyince de üzüntüsü nedeniyle kendini bir ağaca asmış ve tanrılar tarafından intihar ettiği ağaca dönüştürülmüştür. Zamanla kuru bir ağaca dönüşen Phyllis, Demophon geri geldiğinde tekrar yeşermiştir. (Schmitz, 1870t: s. 364)

4.59. PERSEUS

Persea Mill. (Miller, 1754: s. 1030), adını Hellas kahramanı Perseus'tan (*Περσεύς*) almıştır. Antikçağ yazınında görülen kahramanlardan en ünlülerinden biri olan Perseus, Zeus ile Danae'nin oğludur. (Schmitz, 1870s: s. 205) Plinius, ağacın Mısır'da persea adı bilindiğini aktarmaktadır. Oyunlarda birinci gelenlere kahraman Perseus'a izafeten bu ağaçtan yapılmış çelenk veriliyordu. (Plinius: XV.13) Perseus'un annesi Danae'nin adı da, *Danae* Medik. (Medikus, 1787: s. 72) cinsine verilmiştir. Bitkinin altın renginde olan ve damlayı andıran çiçekleri, Zeus'un altın yağmuru halinde Danae'yi ziyaret etmesi ile ilişkilendirilmiştir. (Lis, 2007: s. 43)

4.60. PHOENIX

Phoenix (hurma palmyesi) L. (Linnaeus, 1753b: s. 1188), adını uzun ömürlü olan, ömrünün sonunda kendisini bir ağaçta ateşe veren ve sonra tekrar küllerinden doğan kuştan almaktadır. Söz konusu ağacın hurma palmyesi olduğu yönündeki inanış nedeniyle, bitkiye bu efsanevi kuşun adı verilmiştir.

4.61. PLEIONE

Pleione D.Don (Don, 1825: s. 36), adını balıkçıların koruyucusu ve titan Okeanus'un kızı, aynı zamanda Atlas'ın karısı Pleione'den (*Πληϊόνη*) almaktadır. Hermes ve Jason'un büyük annesidir. (Schmitz, 1870u: s. 412) *Pleione* Uzakdoğu ülkelerinde yayılış gösteren bir orkide cinsidir ve antikçağ yazınında bu bitkinin adı geçmez. Mitolojiye göre Pleione'nin yedi kızı vardır ve bunlar yıldız dönüşmüşlerdir.

4.62. PODALIRIUS

Podalyria Willd. (Willdenow, 1799: s. 501), adını tıp tanrısı Aesculapius'un oğlu Podalirius'tan (*Ποδαλείριος*) almaktadır. Kardeşi Machaon ile birlikte Troia savaşına Agamemnon'un yanında ordu hekim olarak katılmıştır. (Berens, 2009: s. 151) *Podalyria* türlerinin savaşta alınan yaraları iyileştirdiğine dair inanış nedeniyle, savaş hekimi Podalirius çağrışımına gidilmiştir.

4.63. SERAPIS

Serapias (sağır kulağı) L. (Linnaeus, 1753b: s. 949) cinsi adını, Greko-Mısır tanrısı Serapis'ten (*Σάρᾱπις*) almaktadır. Serapis'in kadim Mısır tanrısı Osiris'in sonraki dönemdeki karşılığı olduğu varsayılmaktadır. Öküz tanrı Apis, Osiris'in yeryüzündeki simgesi olduğu düşünülerek Osirapis olarak adlandırılmıştır. (Ulmer, 2009: s. 232) *Serapias* türlerinin çiçekleri de yüzeysel olarak antik Apis tasvirlerini andırmaktadır. (Smale, 2005: s. 19) (Ek 78; s. 120)

4.64. SILENUS

Silene (nakıl) L. (Linnaeus, 1753a: s. 416) bitkisi Yunanca *silenus* (*Σειληνός*) kelimesinden gelmektedir ve adını Satir Silenus'tan almıştır. Satirlerin yarı keçi yarı insan formunda olmasına rağmen, Silenus daha çok at özellikleri taşır ve bu özelliği ile diğer satirlerden ayrılır. Silenus, şarap tanrısı Dionysos'un öğretmenidir. (Erhat, 1972: s. 303) Cinse ait türlerin büyük bölümünde viskozite görülür ve bu nedenle doğrudan şarap tanrısı ile bir bağ kurulduğu düşünülmektedir. (Morton, 2003: s. 166) Ayrıca Silenus'un orman tanrısı olması ve *Silene* türlerinin genellikle ormanlık alanlarda görülmesi nedeniyle bir bağ kurulmuş olması da mümkündür. (Rostand, 2004: s. 188) (Ek 79-87; ss. 121-122)

4.65. SIMAETHIS

Simethis Kunth (Kunth, 1843: s. 618), adını Oreadea'lı bir nympha olan Simaethis'ten almaktadır. (Bernhardt, 2008: s. 60) Bitki ile mitolojik karakterin arasındaki bağıntı açık değildir.

4.66. SOMNUS

Papaver somniferum (haşhaş) L. (Linnaeus, 1753a: s. 508) adını, uyku tanrısı Somnus'tan (*Somnus*) almaktadır. (Bernhardt, 2008: s. 46) Hellen mitolojisindeki karşılığı Hipnoz'dur. Haşhaşın uyku getirici özelliğine istinaden bu isim tercih edilmiştir.

4.67. TAGES

Tagetes (kadife çiçeği) L. (Linnaeus, 1753b: s. 887), adını Iuppiter'in torunu Tages'ten (*Tagēs*) almaktadır. (Phillips, 1829b: s. 362) Etrüsk dininin kurucu peygamberi olarak kabul edilen Tages, Etrüsklere, sonraları Roma Uygarlığı'nda da oldukça önemli bir yere sahip olan, kehanet ve tanrısal iradenin belirlenmesi için uygulanması gereken yöntemleri öğretmiştir. Roma Uygarlığı'nda devlet görevlilerin ve askerlerin önemli konularda danıştığı *haruspices* adı verilen resmi görevliler vardı.

Tagetes türleri, sürülmüş bir tarladan çıktığına inanılan Tages gibi, önceki yıl toprakta kalmış kök kalıntısından yeniden çıkmaktadır.

4.68. TEUCER

Teucrium (kısamahmut otu) L. (Linnaeus, 1753b: s. 562), Troia'nın ilk kralı olan Teucer'den⁴ (*Τεῦκρος*) almıştır. Köklerinin Troia'ya dayandığını kabul eden Roma Uygarlığı için önemli bir isimdir. Dalak tedavisinde kullanılan bitkinin bu etkisini ilk keşfeden odur. (Plinius: XXV.20) Biçimsel benzerliği nedeniyle, cancan (*Veronica chamaedrys*) bitkisi de kralın adı ile anılmaktadır. (Dioscorides III.112) (Ek 88-91; ss. 122-123)

Teucer, nehir tanrısı Skamander ile nympha Idaea'nın oğludur. Hayatı hakkında en erken bilgiler, Virgil'in Roma'nın kökenlerini anlattığı eseri Aeneas Destanı'nda yer almaktadır. Girit adasında yaşanan büyük bir kıtlık esnasında, ada halkının bir bölümü ile birlikte Anadolu'ya göç etmiştir. (Virgil, 1916: s. 285) Troia şehrini kurmuş ve bu nedenle bir süre şehir Teukria, şehirde yaşayanlar ise Teukrialı olarak anılmıştır. (Dionysius I.61) Yeraltından gelecek bir düşmanla karşılaşacağı

⁴ Homeros'un İliada'da 25 farklı yerde bahsettiği Teucer (Homeros, 1909: ba.) ile karıştırılmamalıdır. İliada'daki Teucer, Salamis kralı Telamon'un oğludur ve Troia Savaşı'nda Akaların safında yer almıştır.

yere yerleşmesi gerektiği yönünde bir kehanet dinleyen Teucer, Troia yakınlarında konakladığı esnada çok sayıda tarla faresinin kamp alanına gelmesi üzerine şehri buraya kurar. Bölgedeki dağa da, Giritteki Ida dağının adının verir (Bugün Çanakkale sınırları içinde yer alan Kaz Dağı). Günümüzde Ayvacık, Çanakkale sınırları içinde bulunan Apollon Smintheus tapınağındaki fareler bu hadiseye işaret eder. *Smitheus*, ‘fare tanrı’ anlamına gelir ve farelerin yok edilerek ekinlerin korunmasını ya da farelerin düşmanı yok etmesini simgeler. (Strabo: 13.1.48)

4.69. THALIA

Thalia L. (Linnaeus, 1753b: s. 1193), adını komedi tanrıçası Thalia’dan (*Θαλία*) almaktadır. Thalia, mizahın ilham perisi (müz/muse) olarak kabul edilirdi. Sağ elinde bir çoban değneği ve komedi maskesi ile temsil edilmiştir. (Berens, 2009: s. 134) Bitki ile mitolojik karakter arasında bağ belirgin değildir.

4.70. URANUS

Uranthoecium Stapf (Stapf, 1916: s. 3073) cinsi adını, Gaia’nın oğlu ve kocası olan titan Uranüs’ten (*Ūranus*) almıştır. Bitkinin tohumlarının gök kubbeyi andırması nedeniyle gökteki titan ile arasında bir bağ kurulmuştur. (Bernhardt, 2008: s. 47)

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. ROMA UYGARLIĞI YAZININDA BİTKİNİN KULLANILIŞ AMAÇLARI

Roma Uygarlığı yazınında, omurgasının özellikle ilk dönemlerinde efsane ve rivayetlerden kurulmuş olması nedeniyle zengin bir sembololoji görülür. Bu durum, sembololojinin yoğun olduğu kültürlerle kurmuş olduğu etkileşimin doğal bir sonucudur. Roma Uygarlığı bu bakımdan; Hellen, Mezopotamya ve Mısır gibi uygarlıkların derli toplu hali gibidir. Doğal olarak bitkilerin gerek dinsel, gerekse de gündelik hayatta kullanımları da büyük oranda bir aktarımın sonucudur. Daha somut olarak, Roma Uygarlığı'nda oldukça kutsal kabul edilen mine çiçeğinin, daha önce tarih sahnesine çıkmış uygarlıklarda da kutsal kabul edildiğini görmekteyiz. Aynı biçimde, Roma Uygarlığı sonrasında da birçok bitki, elbette kullanım biçimi ve amacı değişmekle birlikte günlük hayatta (örneğin kiliselerin bahçesine dikilerek) kullanılmıştır.

Çalışmamızın bu bölümde Roma Uygarlığı'nda bitkilerin kullanım alanları ile ilgili örnekler ele alınmıştır.

5.1. BİTKİLERİN ZAFER YA DA EGEMENLİK ALAMETİ OLARAK KULLANILMASI

Giriş bölümünde de değinildiği gibi İtalya ya da Hellas'da görülmeyen ve herhangi bir şekilde karakteristik (meyvesi, kokusu, besleyici olması, vb.) özelliği olan bitkiler doğal yayılış alanları ile anılırdı. Sözgelimi otçul hayvanlar için önemli bir yem bitkisi olan *Medicago sativa* (yonca) L. (Linnaeus, 1753b: s. 778), ilk defa Ahameniş imparatoru I. Darius'un Hellas'ı işgal ettiği sırada Avrupa kıtasına gelmiştir. Bitkinin geldiği bölgenin Medya olarak bilinmesi nedeniyle bitki de bu adla anılmıştır. Günümüzde bitkinin bilimsel adı da bu bağlantıya işaret etmektedir. Yonca örneğinde olduğu gibi antikçağda birçok bitki doğrudan bölge adları ile bilinmekteydi. Plinius, Doğa Tarihi adlı eserinde bitkiden şöyle bahsetmektedir:

“Yonca (Medicago), Hellas'da bile mevcut olmayan bir bitkidir. Darius'un yönettiği Pers istilası sırasında Medya bölgesinden Avrupa'ya gelmiştir. Sap ve yaprakları üçgünlü (Trifolium L. (Linnaeus, 1753b: s. 764), çn) andırır, ancak farklı olarak sap yükseldikçe yapraklar daralır. Sonbaharda ekilmeden önce toprak taş ve yabancı otlardan temizlenir, daha sonra toprak

sürülür ve kireç serpiştirilir. Bu işlem beş gün aralıklarla iki kere daha tekrarlanır. Daha sonra gübre ilave edilir, kuru ve zengin bir toprağa gereksinim duyar. Tohumlar mayıs ayında ekilir, aksi takdirde dondan zarar görür. Tohumların bütün araziyi kaplaması zorunludur ve tohumların üstü hemen örtülmelidir.”
(Plinius: XVIII.43)

Antikçağda bir bölgeye ziyaret ya da daha belirgin olarak fetih amaçlı giden bir devlet, bu bölge ile maruf bir bitkiyi beraberinde getirerek aslında bir yerde o bölgeyi gerçekten ziyaret ettiğini ispatlamak amacı güdüyordu. Kartaca’da görev yaptığı süre boyunca, bu devleti Roma’nın bekası için en büyük tehdit olarak gören ve görev süresi bitip Roma’ya döndükten sonra Senato’daki tüm konuşmalarını “*Şahsi kanaatime göre Kartaca mutlaka yok edilmelidir*” cümlesi ile bitiren Marcus Porcius Cato, bir gün elinde bir *Ficus carica* (incir) L. (Linnaeus, 1753b: s. 1059) meyvesi ile Senato’ya gelerek hazır bulunan senatörlere meyvenin ağacından ne kadar süre önce koparıldığını tahmin etmelerini istemiştir. Senatörlerin, meyvenin yakın bir zamanda koparılmış olduğunu söylemeleri üzerine, Kartaca’nın fethedilmesinin de bu kadar yakın olduğunu, çünkü meyvenin Kartaca şehrinin dış surlarındaki bir ağaçtan iki gün önce koparıldığını söylemiştir. (Plinius: XV.20)

Roma’da özellikle bazı bitkiler egemenlik sembolü olarak kullanılırdı. Bu bitkilerden en çok önem atfedilen ise mersin (*Myrtus communis*) çalısıdır. Bunun ana nedeni ise ilk kral Romulus, Roma şehrini kurduğunda şehirde doğal olarak bulunan mersin çalılarının.

Romalılar egemenlik yolunda, önce italik kabileler denilen komşu kabilelerle yüzleşmiş, uzun ve yıpratıcı çatışmalar sonucunda İtalya yarımadasında söz sahibi olabilmişlerdir. Roma’nın İtalya’da siyasi birliği oluşturmak için harcadığı toplam süre, Kartacalılar, Mekandonlar ve Seleukoslar üzerinde hâkimiyet kurmak için harcadığı süreden daha fazladır. Bu italik kabilelerden olan Sabinler arasındaki çatışmaların miladı Romulus’a kadar dayanır. Roma şehri kurulduğunda erkek nüfusun kadın nüfusuna göre orantısız bir biçimde fazla olması Romalıları çözüm arayışına itmiş ve onlar da çözümü komşu Sabine kabilesinin kadınlarını kaçırmakta bulmuştu. Bu olaydan sonra başlayan çatışmaların ilk safhalarında Romalılar üstünlüğü ele almış olsalar da zamanla inisiyatif Sabinlerin eline geçmiş ve Roma işgal edilmiştir. Bu esnada ‘artık’ Romalıların karıları olan Sabineli kadınlar araya

girerek çatışmaları sona erdirmiş ve Sabine ve Roma akrabalık bağıyla birleşmiştir. Romalılar ve Sabineler silahlarını Venus Cloacina (*cloacina*, Latince saflaştırmak ve temizlemek anlamlarına gelir) tapınağının yanında bulunan mersin çalısının altına bırakarak dalları ile silahlarını kutsadılar ve bir nevi kutsal bir saldırmazlık anlaşması imzalamış oldular. (Plinius: XV.36)

Bu nedenle Roma'da kamusal alanlara devlet eliyle dikilen ilk bitki olan mersin çalısı, Uygarlığın her aşamasında oldukça önemli bir bitki kabul edilmiştir. Publius Postumius Tubertus; *consullüğü* sırasında kolayca ve kan dökülmeden kazanılan savaşın sonunda mersin çalısının dallarından bir taç yaparak başına takmıştır. Zaman zaman Roma'ya muzaffer bir biçimde dönen komutanlar da savaş arabalarını mersin ağacının dalları ile süslemiştir. Yine Lucius Calpurnius Piso Caesoninus, Monte Cavo'da Marsi'lere karşı kazandığı zaferden sonra mersin ağacından yapılmış bir taçla görülmüştür. *Consul* Marcus Valerius Volusus ise mersin ve defne ağacından yapılmış bir taç takmayı alışkanlık haline getirmiştir. (Plinius: XV.38)

Bitkiler Roma'da zafer kutlamanın, tebrik etmenin, saygı ya da takdir gösterisinde bulunmanın aracı olarak kullanılmıştır. Seferden zaferle dönen ordunun üst düzey yöneticileri için, Roma ana yolları boyunca zafer alayı düzenlenir ve bu yollar çiçeklerle süslenir, Roma halkı evlerinin pencerelerinden zafer alayının üzerine çiçekler dökerdi. (Folkard, 1892: s. 28)

Zafer kutlama merasimleri, zaferin önemine göre derecelendirilir ve kutlamalar da bu derecelendirmeye göre ihtişamlı ya da sönük geçerdi. Roma'da zafer kutlama merasimlerinden biri olan *ovation*, zaferin fazla önemli olmaması ya da zaferin kolaylıkla elde edilmesi durumlarında yapılan bir törendi. Zaferi elde eden *legatus* Roma'ya girerken başında mersin dallarından yapılmış bir taç olurdu ve bu merasimde öküz yerine koyun kurban edilirdi. Suetonius, imparator Augustus'un iki kere Roma'ya *ovation* merasimi ile girdiğini kaydeder ve elbette Augustus merasimler esnasında başında mersin çalısının dallarından yapılmış taç taşıyordu. (Suetonius: Augustus.22)

Mersin çalısının egemenlik mefhumu ile doğrudan ilişkilendirilmesiyle ilgili en ilginç hikâye ise şöyledir: Quirinus tapınağının içinde kutsal kabul edilen iki adet

mersin çalısı vardı. Bu iki çalıdan biri patricilere adanmıştı, diğeri ise plebler içindi. Yıllar geçtikçe Senatonun büyümesine eşdeğer olarak Patricilerin çalısı gelişti, büyük bir ağaç oldu ve canlı bir görünüm kazandı; beri taraftan sıradan insanların çalısı ise soldu ve güdük kaldı. Ancak yıllar geçtikçe bu kez Patricilerin çalısı sarıya döndü ve zayıfladı, pleblerin çalısı ise gelişip büyüdü. M.Ö. 91-88 yılları arasındaki Sosyal Savaş sırasında çalıyla birlikte patricilerin de gücü azaldı, pleblerin çalısı ile birlikte plebler de güçlenerek devlet yönetiminde önemli yerlere geldiler. Çoğu Roma şehrinin halkı vatandaşlık hakkı elde etti. (Plinius: XV.36)

Beri taraftan mersin çalısının zafer işareti olarak kullanılması Roma Uygarlığına münhasır bir uygulama değildi. Aristophanes, Hellen askerlerin mersin dallarını silahları kutsamak için kullandıklarını aktarmaktadır. (Aristophanes 630-635)

Pharsalos savaşından sonra Iulius Caesar, mağlup ettiği Pompeius'un kampına girdiğinde mersin dalları ile süslenmiş masaların daha savaş bitmeden hazırlanmış olduğunu yazmaktadır. Ona göre bu, Pompeius'un zaferden emin olduğuna ve kutlama hazırlıklarına daha savaş bitmeden başlamış olduklarına işaret eder. (Caesar *Bellum civile*: III.78)

Gnaeus Pompeius Magnus, Anadolu'da Pontus kralı VI. Mithridates'e karşı kazandığı zaferi kutlamak için Abanoz ağacını (*Diospyros ebenum* J.Koenig (Koenig, 1776: s. 176)) sergilemiştir. (Plinius: XII.9) Bununla birlikte kolay kolay alev almaması ve yandığında da hoş koku yayması nedeniyle antikçağda özellikle heykel yapımında kullanılan bir ağaç olan abanoz ağacı, Anadolu'da doğal olarak görülen bir bitki değildir ve anavatanı Hindistan ve civarındır. Pompeius'un zafer nişanı olarak sergilediği abanoz ağacı, bitkinin Avrupa'ya getirildiği tarih olarak bilinir ve bu tarihten sonra yukarıda sayılan özellikleri nedeniyle yoğun olarak yetiştirilmiştir.

Hem imparator Vespasianus Augustus hem de imparator Titus Flavius Vespasianus, Yahudi ayaklanmalarının bastırılmasından sonra, bölgede görülen *Amyris gileadensis* L. (Linnaeus, 1764a: s. 13) bitkisini Roma'da sergilemişlerdir. (Plinius: XII.54) Roma'da özellikle Pompeius Magnus'un başlattığı, zafer kazanılan bölgeye ait bitkinin Roma'da sergilenmesi ya da zafer alaylarında taşınması âdetinin,

imparatorluk döneminde de uygulanmaya devam ettiğini bu iki örnekte görmek mümkündür.

Pompeius'un *Diospyros lotus*, Lucullus'un ise *Prunus avium* bitkisini zafer alameti olarak sergilediklerine Giriş bölümünde değinmiştik.

5.2. BİTKİLERİN DEVLET BÜYÜKLERİNE SAYGI OLARAK KULLANILMASI

Bitkilerin antikçağ insanın inanç dünyasında oldukça önemli bir yere sahip olması, zamanla bu bitkilerin bir nevi saygı amacıyla da kullanılmasına neden oldu.

Comitium'da (Halk toplantılarının yapıldığı alan) dikili olan incir ağacı, devletin kurucuları Romulus ve Remus'un anısına dikilmiştir ve *ruminalis* olarak anılmaktadır. (Plinius: XV.20)

Laurus nobilis devlet büyüklerine saygı göstermek için kullanılan bir ağaçtır ve bu nedenle şehir sınırları içinde sadece imparator ve senato üyelerinin evlerinin bahçelerine dikilmiştir.

İster imparator olsun, isterse askeri vali, Romalı devlet büyükleri bir şehri ziyaret ettiklerinde, geçtikleri yollara çiçek serpilir, onurlarına verilen yemeklerde masalar çiçeklerle donatılırdı.

Bitkilerin devlet adamları ya da senato üyelerinin adı ile anılması da yaygın bir uygulamaydı. Örneğin krallık defnesi olarak bilinen bir defne türü, imparator Augustus'a adanarak, Augusta defnesi olarak adlandırılmıştır.

5.3. BİTKİLERİN ÖDÜL AMAÇLI KULLANILMASI

Roma Uygarlığı'nda çiçek ya da ağaç dallarından yapılma taçlar erken dönemlerden itibaren yarışmalarda derece kazananları ödüllendirmek için kullanılmıştır. Kafaya çiçeklerden yapılma çelenk takma geleneğinin özellikle askerler arasında yaygın olması ve daha sonra da bunun bir askerî ödül sistemi olarak kullanılmasının ardında yatan neden, bitkilerin şifalı özellikleri ile doğrudan ilintilidir. Şarap tüketiminin yoğun olduğu bu dönemde, şarabın sarhoş edici özelliklerini asgari düzeye indirme özelliğine sahip bitkiler özellikle taç yapımında kullanılmıştır. Ayrıca, beyin fonksiyonlarını geliştireceğine inanılan bitkiler de bu

nedenle yoğun olarak taç yapımında kullanılmıştır. (Phillips, 1829a: s. xiii) Bu dönemde, çelenk yapmak bir meslek olarak vücut bulmuş ve çelenk yapma konusunda ünlenenler olmuştur. Çelenk yapımında kullanılan ilk bitkiler; zeytin, meşe, defne ve mersindir. Bunun yanı sıra bir moda aracı olarak da kullanıldıkları olmuştur. Marcus Licinius Crassus, kendisinin organize ettiği oyunların sonunda başarılı olanlara altın ve gümüşten yapılmış bitki dallarından oluşan taçlar vermiştir.

Yarışlar sonucunda kazanılan çelenkler o denli önemliydi ki, 12 Levha Kanunları'nda (*Leges Duodecim Tabularum*) müstakil bir madde halinde bu konu düzenlenmiştir. Buna göre; “*Bir kişi kendi çabasıyla ya da kendi parası ile (burada kişinin adına bir kölenin yarışlara katılması kastediliyor, günümüzde at yarışlarında, at sahibinin jokey kullanmasına benzer bir durumdur) bir başarı elde ederse, cesaretinin ödülü olarak çelenk almaya hak kazanır*”, denilmektedir. (Plinius: XXI.3-5)

Cato, standart bir Roma çiftçisinin el kitabı sayılabilecek olan *De Agri Cultura* adlı eserinde, bahçeye sebzelerin yanı sıra, çelenk yapımında kullanılan mersin ve defne bitkilerinin de dikilmesini tavsiye etmektedir. (Farmer, 1913: s. 31)

Hedera, *Bituminaria bituminosa* ve *Smilax* bitkileri oldukça değerli görülürdü ve yaprakları çelenk yapımında kullanılmıştır. (Plinius: XXI.28) Ayrıca Nemea oyunlarında birinci gelenlere maydanoz (*Petroselinum crispum*) biçiminde bir çelenk takılırdı. (Plinius: XVIII.46)

Ancak kafaya takılan bu çelenklerin yan etkileri de vardı. Bazı bitki türleri, özellikle kokuları nedeniyle baş ağrısı, kusma ya da baş dönmesi gibi yan etkilere neden oluyordu. Ayrıca çelenk takma âdeti bazı riskleri de beraberinde taşıyordu. Actium savaşı esnasında Marcus Antonius, savaş koşulları nedeniyle kendisini muhtemel zehirlenme teşebbüslerinden koruyacak çeşnicibaşılara sahipti ve yemekleri ondan önce çeşnicibaşılar tarafından tadılıyordu. Kleopatra, başına taktığı çelenkteki çiçeklerin uçlarına zehir sürmüştü ve sofradayken Antonius'a içkisine batırmış daha sonra O'na zehirlenme girişimlerini önlemek için çeşnicibaşılardan tek başına yeterli olmayacağını göstermek için de içkinin bir mahkûma içirilmesini istemiş, içkiyi içen mahkûm da ölmüştür. (Plinius: XXI.9)

Kuruluşundan itibaren militarist bir yapıya bürünen ve bunu yıkılana kadar koruyan Roma Uygarlığı'nda askeri bürokrasi hayli gelişmişti ve kendine has kodlara sahipti. *Decimatio* olarak bilinen hayli etkili cezalandırma yöntemlerinin yanı sıra birçok ödül mekanizması da mevcuttu. Örneğin meşe ağacının yaprakları şeklinde yapılan taç savaş kahramanlarına verilecek en değerli nişandı. Bu aynı zamanda imparatorluk şefkatinin de amblemiydi. Bir şehir kuşatıldığında duvarı ilk aşan askere taretlerle süslenmiş altından yapılmış *mural* tacı, siperlerin üzerinden ilk atlayan askere palisades ile süslenmiş altından yapılmış *vallar* tacı, zafer kazananlara *corona aurea* ve deniz zaferi kazananlara gemi burnu ile süslenmiş altından yapılmış *rostrate* tacı verilirdi. Korsanlara karşı kazanılan zaferlerden sonra Marcus Terentius Varro tarafından Gnaeus Pompeius Magnus'a ve Gaius Iulius Caesar tarafından Marcus Vipsanius Agrippa'ya bu taçtan takılmıştır. Roma'dan önce bu tür taçlar insanlara değil sadece tanrılara sunulurdu. Roma tanrılara taç sunma âdetini korumuş, ancak taçları sadece tanrılara sunulabilen objeler olmaktan çıkartmıştır. Athenaeus ve Quintus Fabius Pictor'a göre ilk taç takan Janus (Ocak ayına da adını veren iki yöne bakan Roma tanrısı) idi. Roma'da bu tacı takan ilk insan üçüncü kral Tullus Hostilius'un dedesi olan Hostus Hostilius'tur ve Fidense'ye girmesinin ödülü olarak, tacı bizzat Romulus takmıştır. (Plinius: XVI.5)

Akdeniz defnesi (*Laurus nobilis*), zaferle ilişkilendirilen bir başka çalıdır ancak daha çok imparator ve yüksek seviyedeki bürokratların konaklarını süslemek için dikilmektedir. Bitkinin zaferle ilişkilendirilmesinin ilk örneğini Python'un Apollon tarafından öldürülmesi olayında görmekteyiz. Apollon, bir tür kâhin olan ve Delfi şehrinin koruyucusu olan Python'u öldürdükten sonra bir defne ağacı dikmiştir. (Tatlock, 1917: s. 62) Aynı bitki Apollon ve Dafni'nin hikâyesinde de görüleceği üzere, daha sonra güzel sanatlar tanrısının kutsal bitkisi olacaktır. Cato'ya göre Delfi ve Kıbrıs olmak üzere iki türü vardır. Bu ikisine Pompeius Lenaeus, *mustax* adı verilen bir üçüncüsünü eklemiştir. Bu ağacın dallarından, Delphi oyunlarında birinci gelenler ve Roma'ya zaferle dönen generaller için çelenk yapılırdı. Marcus Licinius Crassus, Spartacus'u mağlup ettikten sonra şehre girerken başına defne ağacı dallarından yapılmış bir taç takmıştır.

Defne dalı barışı simgelemek için kullanılırdı. Düşman orduları arasında yukarıya doğru defne dalı sallamak ateşkes isteği anlamına gelir. Roma kültüründe

ise müjdeli bir haber ya da zaferi haber vermek için kullanılır. Savaş sona erdiğinde bir defne dalı Iuppiter'in kucağına konular ve barış dönemine girildiği halka ilan edilirdi. Erken dönemde krallar başka bir kraldan asker istediklerinde hediyelerini defne dalı ile göndererek bunu belli ederlerdi. Roma Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk *consuller*lerinden biri olan Lucius Junius Brutus'un defne ağacının bulunduğu toprağı öpmesi de onun Roma halkını özgürlüğüne kavuşturmasını sembolize etmektedir. Ayrıca defne ağacının bulunduğu bir eve yıldırım düşmeyeceğine de inanılmaktadır. Defneye herhangi bir şekilde zarar vermek kesin biçimde yasaktır, bu ağacın sunak yakmak için ya da tanrılara sunulmak için kullanımı bile yasaktır. İmparator Tiberius'un, fırtınaya yakalandığında yıldırım tehlikesinden korunmak için başına bu çalıdan yapılan bir tacı taktığı rivayet edilir. Livia Drusilla, Augustus ile evlenerek Livia Augusta adını aldığıında Jül Sezar ihanete uğramış ve katledilmişti. Bu hadiseyle eşzamanlı olarak bir kartalın ağzından Livia'nın kucağına olağanüstü derecede beyazlıkta bir tavuk hiç zarar görmemiş halde düşmüştü. Livia bu mucize karşısında şaşkına dönmüştü ama dahası da vardı, tavuğun ağzında meyveleri olan bir defne dalı vardı. Bunun üzerine kâhinlere (*augur*) tavuğun korunmasını ve dalın da dikilmesini emretti. Hem tavuk hem de defne dalı Sezar'ın malikânesine nakledildi. Buraya *Ad Gallinas* (Kümes) dendi ve orada zamanla bir defne koruluğı meydana geldi. Defne, aynı zamanda Roma'da erkek adı olarak (*Laurea*) kullanılan tek ağaçtır. (Plinius: XV.40)

Başta takılan çelenkler içinde en yüksek değere sahip olan ise *corona graminea* (çimen tacı) olarak bilinen taçtı. Diğer bütün taçların özelliği kişisel olmalarıydı ve generallere, subaylara, başarılı askerlere üst komutanları tarafından, bürokratlara ise gösterdikleri başarılarla binaen Senato tarafından verilmekteydi. Corona graminea ise sadece çok büyük kriz dönemlerinin atlatılmasında emeği olanlara ya da bir savaş esnasında büyük bir hezimetin önüne geçecek ya da can kaybını düşürecek eylemlerde bulunanlara bütün bir ordunun oylarıyla, ordu tarafından verilirdi. Corona graminea tacının bu denli önemli olmasının arkasındaki ana neden, Roma'dan önceki dönemlerde bir yeri fetheden komutana, fethedilen yerin yetkililerin üzerinde çimen bulunan bir avuç toprağı sunarak yenilgiyi kabul etmeleriydi. Bu bir sembololojiydi ve basitçe, onları besleyen ve atalarının naaşlarını saklayan topraktan vazgeçtikleri anlamına geliyordu. (Plinius: XXII.4; Adam, 1835: s. 323) Lucius Siccus Dentatus, söz konusu taçla taltif edilen pleb sınıfından bir

askerdir. M.Ö. 450 yılında, Romalılar ile Aequi'ler arasında cereyan eden savaşlar esnasında, bir nevi intihar saldırısı sayılacak bir görevle düşman kampına gönderilen Dentatus, burada çatışmaya girerek düşman kampında büyük bir kargaşaya neden olmuş ve bütün Aequi ordusu panikleyerek savaş alanını terk etmiştir. (Dionysius X.36)

Corona graminea'nın ne derece yüksek bir nişan olduğunun örneği kendini İkinci Pön Savaşı sırasında, Hannibal'ın İtalya'ya işgal ettiğinde görülür. Roma, bu dönem boyunca hiç olmadığı kadar tehdit altında hissetmiş, kuzey toprakları istila edilmiş, neredeyse bütün müttefiklerini kaybetmiş, ordusunun çok büyük bölümünü yitirmiş, özetle yok olup gitme tehlikesini derinden hissetmiştir. Trasimene hezimetinin sonrasında olağanüstü yetkilerle *dictator* seçilen Quintus Fabius Maximus Verrucosus, Hannibal'e karşı, daha sorna Fabian stratejisi olarak bilinen vur-kaç-yıprat stratejisini uygulamış, ordusu yıpranan Hannibal İtalya'yı terk etmek zorunda kalmış ve Roma çok büyük bir tehditten kurtulmuştur. Bütün bir ulusu ve bütün bir devleti kurtarmasını onurlandırmak adına Fabius, Corona graminea ile taltif edilmiştir. Bu taç sadece ordu değil, bütün İtalya yarımadasını temsilen verilmiştir ve bu da durumu benzersiz kılmaktadır. (Plinius: XXII.5)

Söz konusu taçla taltif edilen bir diğer isim ise Marcus Calpurnius Flamma'dır. Kartaca ile yapılan Birinci Pön Savaşı sırasında kuşatılan Roma ordusunu kurtarmak için üç yüz kişilik bir grupla intihar saldırısı düzenlemiş, ordu bu sayede kuşatmayı yarabilmiş ve Flamma'da ağır yaralı olarak kurtulmuştur. (Livius: XXII.LX) Flamma'nın ana orduyu kurtarmak için uyguladığı strateji, günümüzde turan ya da hilal taktiği olarak bilinen manevraya oldukça benzemektedir. Flamma belirli bir bölgeye saldırmış, sonra kademeli olarak geri çekilmiş ve Kartacalıların onu takip etmeye başlamasıyla da Roma ordusu kuşatmayı yarabilmiştir. (Frontinus, *Stratagems I*, V. 15-16)

5.4. BİTKİLERİN CEZA AMAÇLI KULLANILMASI

Bitkilerin ceza niyetine kullanılması, genellikle zehirleri nedeniyle ölümcül olan bitkilerde kendisini göstermektedir.

İkinci Pön Savaşı esnasında Senato tarafından suçlu bulunan L. Fulvius adında bir bankerin kafasına gülden yapılma bir taç takılmış ve ev hapsi ile cezalandırılmıştır. Cezası savaş sona erdikten sonra kaldırılmıştır. (Plinius: XXI.6)

Baldıran (*Conium maculatum*), zehirli olmasıyla bilinen bir bitkidir ve Atina'da ölüm cezasına çarptırılan suçluların infazında kullanılmıştır. (Plinius: XXV.95)

5.5. BİTKİLERİN DİNSEL AMAÇLI KULLANILMASI

Bitkilerin antikçağ insanının inançları üzerindeki etkisi oldukça eskidir. Birçok kültürde ilk insanın bir ağaçtan geldiğine ya da doğduğuna inanılmaktadır. Bu ağaçlar arasında meşe, servi ve dişbudak ağaçları en çok bilinen ağaçlardır. Özellikle meşe ağacı; Mısır, Töton, Kelt, Hellen ve Roma uygarlıklarında ağaçların arasında en kutsal olanı olarak kabul edilmektedir. (Folkard, 1892: s. 21) Avrupa'nın birçok bölgesinde kutsal amaçla dikilmiş, daha sonraları ise anıt ağaçlara dönüştürülmüş çok sayıda dişbudak ve karaağaç (*Ulmus*) bulunmaktadır. Ağaç ve ilk insan ilişkisi semavi olarak bilinen dinlerde de kendini göstermekte ve bu dinlerde ilk insanlar olarak kabul edilen Âdem ve Havva'nın yasak olan bir ağacın meyvesini yemeleri nedeniyle yeryüzüne gönderildiklerine inanılmaktadır. Roma'dan önce Sabinler; Yunanlardan önce de Fokidalılar genel anlamda tabiatı tanrılaştırmış ve ona tapmaktaydılar. Söz konusu tanrıçanın adı Hellen panteonunda Chloris iken, Roma panteonunda Flora'dır. Günümüzde muayyen bir bölgedeki bitki topluluklarını tanımlamak için kullanılan *flora* teriminin kaynağı da bu tanrıçadır. İlk insanlar başlangıçta hoş kokulu ve güzel görümlü bitkileri tanrılara ibadet etme amacıyla kullanırken, zamanla bunların tıbbi özelliklerinin keşfedilmesiyle gündelik hayatta da kullanmaya başlamışlar ancak söz konusu bitkilere atfedilen kutsiyet devam edegelmiştir.

Roma Uygarlığı ilk kurulduğunda, yani ilk kral Romulus döneminde Nisan ayının 28. gününde tanrıça Flora adına *Floralia* adında bir festival düzenlemekteydi. Bu festivalin yanı sıra ekinlerin –özellikle buğdayı- koruyucusu tanrıça Robigo için *Robigalia* ve üzüm hasadının bereketli geçmesi için Iuppiter ve Venus'e adanan *Vinalia* festivalleri de düzenlenmekteydi. (Plinius: XVIII.69) *Floralia* festivali, Roma

Uygarlığı'nın da etkisiyle, 1550'ye kadar İngiltere'de kutlanmaya devam etmiştir. (Phillips, 1829a: s. x)

Roma yerleşik inancına göre ağaçlar tanrıların ilk tapınaklarıdır, insanlar tanrılara dua etmek için binalardan çok önce ağaçları kullanmışlardır. (Plinius: XII.2) Bu bölümün sonunda liste halinde verilmiş olan söz konusu bitkiler, Hristiyanlıktan sonra da bu kutsal durumlarını korumuşlar ve kiliselerin bahçelerini ve verandalarını süslemeye devam etmişlerdir.

Roma Uygarlığı'nda mersin çalısı fümigasyon (bir tür tütsüleme) için kullanılmıştır. Bu tütsüleme özellikle bitki ile özdeşleştirilen tanrıça Venus ile ilgili ritüellerde kullanılmaktadır. (Plinius: XV.36)

Hellen Uygarlığı'nda ise mersin çalısı, Binkulaç (*Bryonia*) ile birlikte ibadet amaçlı kullanılmaktadır. (Plato: II.XII)

Hellen ve Roma uygarlıklarının yanı sıra Anadolu uygarlıklarında da bitkiye kutsiyet atfedilmiştir. Pontus kralı Mithridates döneminde mersin çalısının dalları, defne dalları ile birlikte dinsel ayinlerde kullanılmıştır. (Plinius: XVI.54)

Burada dikkat çeken en önemli husus mersin çalısının hem Hellen hem de Roma Uygarlığı'nda ibadet amaçlı kullanılıyor olmasıdır. Söz konusu ritüellerde Hellen Uygarlığı'nda öne çıkan iki tanrı/tanrıça Dionysos ve Aphrodite'nin Roma Uygarlığı'ndaki karşılıkları Bacchus ve Venus'tur. Roma Uygarlığı'nda da mersin bitkisi ile Bacchus ve Venus'e ibadet edilmiştir.

Mersin'in aşk kraliçesi Venus'un ağacı olduğuna dair Antikçağ yazınında sayısız atıf bulunmaktadır. (Phaedrus: III.XVII) Plinius her bir ağacın kendine özgü bir kutsallığa sahip olduğunu ve mersin çalısının da Venus ile anıldığını ifade eder. (Plinius: XII.2) Bu bağlantının kaynağı olarak mitolojide Venus'un kendisini Satir'in bakışlarından bu ağacın arkasına gizlenerek sakladığıdır. Pausanias ise mersinin, gül ağacı ile birlikte Aphrodite'nin (Venus'un Hellen panteonundaki karşılığı) kutsal ağacı olduğunu ifade eder. (Pausanias: BK.III Laconia.22.12)

Strabo, mersin çalısının Fırat nehrinin ötesinde bulunmadığını ve bu nedenle bunun bir işaret kabul edilerek özenle korunduğunu, Bacchus (Hellen şarap tanrısı

Dionysos'un Roma panteonundaki karşılığı) ve Hercules'e ibadet edilirken kullanıldığını kaydeder. (Strabo: 15.1.58)

Antik Yunanlara göre mersin çalısından yapılan çelenk kutsallığı sembolize ediyordu ve kişiyi saldırılara karşı koruyacağına inanılıyordu. (Aeschines, 2003, s. 30)

Çiçek taşları tanrıları onurlandırmak için kullanılır, ayrıca mezar ve mezarda yatan ruhlar için mezar taşlarına bırakılırdı. Mezar taşlarının üzerine altınotu/ölmezotu çiçeği bırakmak sık görülen bir adettir. Günümüzde bu adet özellikle Batı toplumlarında hâlâ uygulanmaktadır.

Antik ritüellerde fasulye çorbası, tanrılara adak olarak sunulurdu. Bununla birlikte duyularda yavaşlamaya neden olduğu kabul edilirdi, ayrıca uykusuzluğa neden olması yüzünden Pisagor sistemi ile yasaklanmıştır. Ölülerin ruhlarının fasulyede bulunduğuna inanılması sebebiyle ölülerin akrabalarına verilirdi. Varro'ya göre rahipler bu nedenle fasulye yemezlerdi. Bunun bir diğer nedeni de fasulye çiçekleri üzerinde kötü kehanet işaretlerinin bulunmasıydı. Fasulyenin dinsel bir kutsallığı da mevcuttu, her fasulye hasadından sonra eve fasulye getirmek adet haline gelmişti. Ayrıca fasulyenin satışa dâhil edilmesinin mezar satışlarına şans getireceğine inanılıyordu. (Plinius: XVIII.30)

Galyalılar ökseotuna oldukça saygı gösterirlerdi. Galyalı rahipler (druid) için meşe ağacında büyümüş bir ökseotu oldukça kutsal sayılırdı. Bu rahipler, meşe yaprakları olmadan ayin yapamazlardı, kaldı ki druid kelimesi de Yunanca meşe anlamına gelmektedir. Meşe ağacı üzerinde büyüyen herhangi bir şeyin doğrudan cennetten indirildiğine ve söz konusu ağacın Tanrı tarafından özellikle seçildiğine inanırlardı. Bununla birlikte ökseotu meşe ağacında nadiren görülür, eğer buna rastlanırsa ayın altıncı gününde büyük bir seremoni ile toplanırlar, iki beyaz boğa getirirler ve boynuzlarını bağlarlardı. Beyaz elbiseli bir rahip altın orakla ökseotunu keser ve onu beyaz bir heybeye koyar, boğalar kurban edilir ve tanrılara dua edilirdi. Ayrıca ökseotu suyunun kısır hayvanlara doğurganlık kazandırdığına ve bütün zehirlerin panzehri olduğuna inanırlardı. (Plinius: XVI.95)

Cato, geleneksel tarım yöntemlerinin yanı sıra çeşitli ritüellerle tanrılara dua edilmesinin hasadı arttırmanın, araziyi korumanın ya da arazinin kutsamanın bir yolu

olduğunu vurgular. Arazinin ve arazinin içinde bulunan menkul ya da gayri menkullerin korunması ve kutsanması için Mars'a dua edilir (Cato 141); darı, sarımsak ve mercimek ekilmeden hemen evvel, Iuppiter ya da Vesta'ya şarap (Cato 132); buğday, arpa, fasulye ve kanola hasadından hemen önce de Janus ya da Iuppiter'e ekmek sunulmalıdır. (Cato 134)

Adi şimşir (*Buxus sempervirens*) çalısı Roma'da yaygın olarak kullanılan bir süs bitkisidir (Plinius: XVI.28) ve bu özelliğini günümüzde de sürdürmektedir. Romalıların bu bitkiyi bahçelerinde yoğun olarak kullanmaları, rutin bakımını yapmaları ve budama yoluyla biçim vermelerinin ardında yatan neden, bitkiyi ebedi yaşamın sembolü olarak görmeleridir. Aynı nedenle Romalı mezarlarında yapılan kazılarda Adi şimşir dalı ve yapraklarına rastlanmıştır.

Romalıların dini ritüellerinde bitkilerin yeri oldukça büyüktür. Doğum, gençlik, düğün ve hatta cenaze merasimlerinde yoğun bir biçimde bitki kullanımı görülür. Bunun yanı sıra çok tanrılı Roma panteonunda on bir tanrı/tanrıça (Saturnus, Silvanus, Virbius, Ceres, Consus, Picumnus, Flora, Pomona, Robigus, Vertumnus ve Ubertas) doğrudan bitkilerle ilişkilendirmiş, ayrıca birçok tanrı ve tanrıça bir ya da birkaç bitki ile anılmıştır. Örneğin:

Hellen	Roma	Görevi	Kutsal bitkileri
Aphrodite	Venus	Aşk/güzellik	<i>Myrtus</i> (mersin), <i>Malus</i> (elma), <i>Rosa</i> (gül) ve <i>Papaver</i> (gelincik)
Apollo	Apollon	Güzel sanatlar	<i>Laurus nobilis</i> (Akdeniz defnesi), <i>Cornus mas</i> (kızılcık), <i>Heliotropium</i> (bambul otu) ve <i>Acanthus mollis</i> (Ayı pençesi)
Ares	Mars	Savaş	<i>Verbena</i> (yer minesini), <i>Myrtus</i> (mersin), <i>Elymus repens</i> (ayrık otu) ve <i>Fraxinus</i> (dişbudak)
Artemis	Diana	Av ve ay	<i>Quercus</i> (meşe), <i>Origanum dictamnus</i> (Girit kekiği), <i>Papaver rhoeas</i> (gelincik) ve <i>Amaranthus</i> (horoz ibiği)
Athena	Minerva	Bilgelik	<i>Olea</i> (zeytin) ve <i>Tanacetum parthenium</i>

			(gümüşdüğme)
Demeter	Ceres	Dünya	<i>Triticum aestivum</i> (buğday), <i>salix</i> (söğüt), <i>Narcissus</i> (nergis) ve <i>Papaver rhoeas</i> (gelincik)
Dionysos	Baküs	Şarap ve haz	<i>Hedera</i> (orman sarmaşığı), <i>Laurus nobilis</i> (akdeniz defnesi), <i>Asphodelus</i> (çiriş) ve <i>Vitis</i> (üzüm)
Hades	Plüton	Yeraltı	<i>Narcissus</i> (nergis), <i>Cupressus</i> (servi) ve <i>Adiantum capillus-veneris</i> (venüs saçı)
Hera	Juno	Ana tanrıça	<i>Punica granatum</i> (nar), <i>Origanum dictamnus</i> (Girit kekiği), <i>Iris</i> (süsen), <i>Papaver rhoeas</i> (gelincik) ve <i>Lilium</i> (zambak)
Heracles	Hercules	Kahraman	<i>Populus</i> (kavak)
Hermes	Merkür	Haberci	<i>Areaceae</i> (palmiye), <i>Corylus</i> (findık) ve <i>Crocus</i> (çiğdem)
Hypnos	Somnus	Uyku	<i>Papaver somniferum</i> (haşhaş)
Kronos	Satürn	Zaman	<i>Equisetum</i> (atkuyruğu)
Pan	Faunus	Mera	<i>Pinus</i> (çam)
Persephone	Proserpina	Hasat	<i>Narcissus</i> (nergis) ve <i>Adiantum capillus-veneris</i> (venüs saçı)
Posedion	Neptün	Deniz	<i>Abies</i> (gök nar), <i>Pinus</i> (çam) ve <i>Alder</i> (kızılağaç)
Priapus	Mutunus Tutunus	Meyve/sebze	<i>Eruca</i> (roka)
Selene	Luna	Ay	<i>Paeonia</i> (şakayık), <i>Origanum dictamnus</i> (Girit kekiği) ve <i>Jasminum</i> (yasemin)
Zeus	Jupiter	Baba tanrı	<i>Quercus</i> (meşe), <i>Fagus</i> (kayın) ve <i>Dianthus</i> (karanfil)
-	Janus	Zaman	<i>Rhamnus</i> (cehri)

Tablo 2: Hellen ve Roma tanrılarının kutsal bitkileri. (Plinius: XII-XVI b.a.; Berens, 2009: s. 114; Folkard, 1892: ss. 24-25)

Bunlara ek olarak Jupiter'in Europa ile birleştigi çınar ağacı da (*Platanus orientalis*) kutsal kabul edilirdi. (Plinius: XII.5; Theophrastus: I. IX.3-5)

Akgünlük (*Boswellia sacra*), Kutsal ve Mutlu isimleri ile bilinen Arabistan yarımadasında görülen bir ağaçtır, ayrıca Hellas'da bu ağaca Gizemli Sır denilirdi. Araplarda bu ağaçla ilgilenmek bir tür ayrıcalık olarak kabul edilirdi ve uğraşanlar da kutsal kabul edilirdi. Akgünlük ağacının budanması da dâhil bakımı zamanında ya da meyveleri hasat edilirken –ağacın kutsallığının kirleneceği gerekçesiyle- kadınlarla cinsel ilişkiye girilmesine ya da ölümlere dokunulmasına izin verilmezdi. Plinius söz konusu dinsel ritüeller nedeniyle bitkiden elde edilen günlük sakızının fiyatının olağanüstü düzeyde arttığını kaydetmektedir. (Plinius: XII.30) Matta İncil'inde İsa doğduğunda onu ziyarete gelen üç kralın, doğum hediyesi olarak bu ağacın dalından getirdikleri yazmaktadır.

İmparator Vespasianus Augustus, Jupiter tapınağı ve barış tanrıçası Pax'a altın kabartmalı tarçın adama âdetini başlatmıştır. (Plinius: XII.42)

Adi ardıç (*Juniperus communis*) ağacından elde edilen reçinenin yüceltilmesi ve ayrıca odununun uzun süre dayanması nedeniyle tanrıların heykelleri yapılırken bu ağaç kullanılmıştır. Ayrıca Roma'daki Apollon Sosianus tapınağına Seleucia'dan getirilen bir ardıç ağacı dikilmiştir. (Plinius: XIII.11)

Papirüs (*Cyperus papyrus*), Mısır'da tanrılara taç yapılmak için kullanılmıştır. Ayrıca bu bitkiden elde edilen kâğıt türlerinden Hieratica, sadece kutsal metinlerin yazımı için kullanılıyordu ve satılması kesinlikle yasaktı. Daha sonra bu kâğıt imparator Augustus'un adı ile anılmıştır. (Plinius: XII.23)

Numa Pompilius döneminde ilk defa Fornacalia adında dinsel bir festival kutlanmaya başlamış ve o gün resmi tatil ilan edilmiştir. Bu festivalde Romalılar tohum ekme tanrıçası Seia ile hasat toplama tanrıçası Segesta'yı onurlandırıyorlardı. (Plinius: XVIII.2)

Altından turp (*Raphanus sativus*), gümüşten pancar (*Beta vulgaris*) ve kurşundan kanola (*Brassica napus*) modelleri Delfi'deki Apollon tapınağına adanmıştır. (Plinius: XIX.26)

Mine çiçeğinin (*Verbena officinalis*) kutsal ayinlerde kullanılması zorunluydu, bu dönemde bitkinin yaygın adları arasında ‘kutsal’ ve ‘dokunulmaz’ da yer alıyordu. Bu isimlendirme; Roma hukukunda ‘*clarigatumque*’ olarak bilinen ve reddi halinde savaş ilanı anlamına gelen, düşmandan talan ya da işgal ettiği bir bölgenin tazmininin yüksek sesle istenmesi kavramında da kendini gösterir. Clarigatumque ilanında bulunan kişiye *verbenarius* (mine çiçeği taşıyan) denirdi ve dokunulmaz (elçiye zeval olmaz) kabul edilirdi. (Plinius: XXII.3) Mine çiçeği, Romalılar tarafından ‘kutsal bitki’ (*hiera botane*) olarak adlandırılmıştı ve en çok değer verilen bitkiydi. Bitkinin kutsallığına binaen, Iuppiter’in yortusunda tapınağı sadece bu bitki ile süpürülüyor ve kutsanıyordu. Galyalıları ise bitkiyi kehanet amacıyla kullanıyorlar, bitkiyi avuçlarının içinde ovuşturarak dileklerinin gerçekleşmesini ya da hastalıklardan kurtulmayı umuyorlardı. (Plinius: XXV.59) Mine çiçeğinin kutsiyeti Roma’ya özgü bir durum değildi, Hellas’da da bitki kutsal bitki olarak bilinirdi, Aphrodite iç içe geçmiş mine çiçeklerden oluşan bir taç giymektedir. Asya kıtasında ise hem Elamlı’lar hem de Perslerde bu bitki oldukça kutsal kabul edilirdi. Bu coğrafyalarda güneşe ya da diğer varlıklara ibadet etmek için mabede yürünürken mutlaka ellerinde mine çiçeği bulundururlardı. (Phillips, 1829b: s. 156)

Beşparmak otu (*Potentilla reptans*), evlerin kutsanması için kullanılıyordu. (Plinius: XXV.62)

Günümüzde Katolik kilisesi dinsel ayinlerinde zaman zaman Roma Uygarlığı’nda kullanılan çelenkleri kullanmakta, geleneksel olarak Noel yortusunu kutlayan ülkelerde evlerin kapısına çeşitli bitkilerden yapılmış çelenkler asılmaktadır.

Çöpleme (*Helleborus*), kötü ruhları uzaklaştırmak amacıyla evleri arındırmak ve kutsamak için kullanılırdı. Bitki ayrıca nazar ve büyüye karşı sığırları korumak için de kullanılırdı. Dinsel ayinlerde de kullanılan bitkinin etrafına kılıçla bir daire çiziliyor, Apollon ve Aesculapius’a dua ediliyordu. Bu ayinle birlikte, gelecek yılda olacakların öngörülebileceğine inanılıyordu. (Phillips, 1829a: s. 19) Bitki ayrıca Melampus tarafından, kral Proteus’un deliren ve kendini inek zannederek çayırda dolaşan kızlarını tedavi etmek amacıyla da kullanılmıştır.

Anemon çiçeği hem taç yapımında hem de tanrıça Venus'un tapınağını süslemek için kullanılmıştır. (Phillips, 1829a: s. 105)

Gelincik (*Papaver rhoeas*), tohumları tanrıça Ceres için yapılan ayinlerde adak olarak sunuluyordu. Ayrıca bu ayinlerde iç içe geçmiş gelincik çiçekleri taç olarak takılıyordu. (Phillips, 1829b: s. 193)

Bozağan (*Gnaphalium*), tanrının çiçeği olarak adlandırılmıştı ve bu bitkilerden yapılan taçlar tanrı heykellerine takılırdı. (Phillips, 1829b: s. 193)

Sedir (*Cedrus*) ağacı, birçok antikçağ Uygarlığı'nda kutsal olarak kabul edilmekteydi. Günümüzde Lübnan, Hellas ve Ermistan'daki Hristiyan mezhepleri; İsa'nın başkalaşımı yortusunu sedir ağacının altında kutlamaktadır. (Folkard, 1892: s. 23) Bu ağaç ayrıca Lübnan'ın bayrağında da yer almaktadır.

Ardıç (*Juniperus*), Eğir otu (*Acorus calamus*), *Aspalathus* ve *Juncus marginatus*'tan elde edilen, Kyphi parfümü Mısır'da rahipler tarafından dinsel ritüellerde kullanılmaktadır. (Dioscorides I.24)

5.6. BİTKİLERİN MATEM AMAÇLI KULLANILMASI

Günümüzde özellikle Batı dünyasında cenaze törenlerinde bitki kullanımının kökeni Roma Uygarlığına dayanmaktadır. Matem amacıyla kullanılan bitkilerin; dal ya da yapraklarının aşağıya doğru inik olması, yaprak, meyve ya da dalların siyah ya da siyaha yakın tonlarda olması ve çiçeklerinin de kasvetli görünümüne sahip olması gibi karakteristik özellikleri olduğu görülmektedir. Özellikle yağmur yağdığında dallarını aşağıya doğru eğik olması nedeniyle Huş (*Betula pendula*) ya da salkımsöğüt (*Salix babylonica*) ağaçları ağlayan bir insan semboljisine dönüşmüştür. Elbette ölümlerin arkasından yas tutan insanların tercihlerinin iç karartıcı renklere ya da görünümlere sahip bitkilerden yana kullanması oldukça anlaşılır bir durumdur. Örneğin Akdeniz defnesi (*Laurus nobilis*), yılın belli bir bölümünde solgun ve neredeyse kurumuş bir halde kalır. Mevsimi gelince de köklerinden tekrar yeşermeye başlar. Bu durum bir yeniden dirilme olarak görülmüş ve bitki bu nedenle ölümden sonraki hayatı çağrıştırmıştır. Bitkilerin uzun ömürlü olmaları da onların matemle ilişkilendirilmesinde etkili olmuştur; yaklaşık 600 yıl yaşayabilen porsuk ağacı (*Taxus baccata*) bu nedenle mabetlerin avlularına yaygın olarak dikilmiştir. Yayılıcı olan böğürtlen çalıları (*Rubus*) ve tırmanıcı olup aynı zamanda yapraklarını

yaz kış koruyan sarmaşıklar da (*Hedera*) sonsuz dostluğun simgesi olarak mezarlıkları süslemekteydi. Aynı şekilde yaprak dökmeyen (çam, göknar, servi, vb) ve taçları sivri olan ağaçlar da sonsuzluğu ve doğallıkla sonsuz cennet yaşamını sembolize etmekteydiler. (Folkard, 1892: s. 191) Bu husustaki en belirgin örnek mezarlıklara dikilen servi (*Cupressus*) ve mazı (*Thuja*) ağaçlarıdır. Günümüzde mazı ağaçlarının yaygın adı *arborvitae*'dir ve bu Latince yaşam ağacı anlamına gelir.

Plinius'a göre, öldüğünde geride bıraktığı mirası cenaze masraflarını karşılayamayacak kadar az olan Publius Cornelius Scipio Nasica Serapio'nun cenazesinin üzerine halk, onu çok sevmeleri nedeniyle çiçekler atmışlardır. (Plinius: XXI.7)

Yasla özdeşleşen diğer bitki, *Smilax* (Melocan)'dır. (Ek 92; s. 124) Bu bitki kutsal ayinlerde ya da taç olarak kullanılmaz, çünkü bitki matemle ilişkilendirilmiştir. *Smilax* adındaki genç bir kız, *Crocus* adında bir gence âşık olmuş ve aşkının karşılıksız olması nedeniyle bu bitkiye dönüşmüştür. *Smilax* kitabe yapımında kullanılır, kulağa doğru yaklaştırıldığında bu bitkiden elde edilen ahşaptan hafif bir ses duyulur. Ayrıca şarabı su ile karıştırdığında ayırmak için kullanılmıştır. Bu bitkiden yapılmış bir kap, suyun akmasına izin verir, ancak şarap kapta kalır. (Plinius: XVI.63)

Gül çalıları (*Rosa*) da hem Yunanlar hem de Romalılar tarafından yoğun olarak mezarlara dikilmekteydi. (Folkard, 1892: s. 193) Bu kültürlerde ayrıca ölülere çiçeklerden yapılmış taçlar takılmakta, matem tutanlar da aynı taçları takmaktaydılar.

Yunanlar mersin çalısını mezarların üzerine dikmekte ve bu bitkilerin periyodik bakımlarını yapmaktaydılar. (Apollodorus 21) Bu bakımdan Apollodorus, Agamemnon'un (Troia Savaşı'nda Aka ittifakının lideri) mezarında mersin çalısı olmamasının yadırganacak bir durum olduğunu kaydeder. Yine ona göre tanrı Dionysos'un en sevdiği üç bitki arasında mersin de yer almaktadır. Bu nedenle Dionysos'a ibadet edilirken kafaya mersin dalından oluşan bir taç takılırdı. (Apollodorus 60)

Tarçın (*Cinnamomum*) cenazelerin yakılması esnasında kullanılması için özel olarak üretilen bir bitkiydi ve tanrıların bu amaçla insanoğluna bahsettiğine inanılırdı. İmparator Nero, eşi Poppea Sabina'nın cenaze töreninde çok büyük

miktarda tarçın bitkisi yaktırıştır. (Plinius: XII.41) Beri taraftan tarçının, ölülerin yakılması esnasında ortaya çıkan kötü kokuyu engellemek amacıyla, aslında kötü kokunun ölüye saygısızlık anlamına gelebileceği için kullanılıyordu. Plinius'a göre tarçının ününü, -Roma imparatorlarının Senato tarafından tanrılaştırılması âdetine kinaye olarak- yukarıdaki tanrılardan daha çok aşağıdaki tanrılara borçludur.

Keten (*Linum usitatissimum*), tanrılara sunulan kurbanlarda kullanılan bir bitkidir. (Plinius: XIX.3)

Hem Yunanlar hem de Romalılar, mezarların üzerine çirişotu (*Asphodel*) dikmekteydiler, bu çiçekler gelecek yaşamın simgesi sayılırdı ve Elysion çayırlarının bu çiçekle dolu olduğuna inanılırdı. Çiriş otu ile birlikte dikilen ebegümece (*Malva*) ise ölülerin Elysion çayırlarında gıdasız kalmamasına yönelik alınan bir önlemdi. (Folkard, 1892: s. 189)

5.7. BİTKİLERİN TIBBÎ VE KOZMETİK AMAÇLI KULLANILMASI

Bitkilerin koku ya da yağ elde etmek için kullanılması ve sonrasında bunların ticari bir meta haline gelmesinin ilk örnekleri doğu toplumlarında görülür. Önce Büyük İskender sonra da Roma Uygarlığı'nın doğuya askeri akınlar düzenlemesi neticesinde bu bölgelerdeki Avrupa için yabancı sayılabilecek birçok şey Avrupa kıtasına taşınmış ve bundan parfümeri de nasibini almıştır. Zamanla güzel koku ve bitkisel yağların kullanımı, Roma Uygarlığı'nda toplumsal sınıf belirleyicisi olarak popüler hale geldi ve buna bağlı olarak da fiyatları oldukça arttı. Aynı zamanda, doğallıkla, bu alanda yazılan eserlerin sayısında da artış görüldü. (Phillips, 1829a: s. xiii)

Roma Uygarlığı'nda bitkilerin tedavi amaçlı kullanılması ile ilgili birçok müstakil eser kaleme alınmıştır. Biz bu bölümde sadece mersin bitkisinin kullanımı ile ilgili birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

Romalılar bitkisel yağları vücutlarına sürdükten sonra metal aletlerle vücutlarından kiri kazıyarak temizlenirdi. Bu bitkisel yağlar arasında mersin çalılarından elde edilen yağ da zikredilmektedir. (Plinius: XIII.2)

Romalılarda bahçe ile uğraşmak bir erdem olarak kabul edilirdi. Birçok bitki bahçecilik için kùltive edilerek dikilmekteydi. Mersin bitkisi de bu dönemde yoğun olarak süs bitkisi olarak kullanılmıştır. (Plinius: XVII.28)

Roma'da mersin çalıısından sarı bir saç boyası elde edilir. Aynı zamanda saç toniği olarak da kullanılır. (Dioscorides I.48)

Mersin çalıısının yapraklarından elde edilen bir toz vücuttaki yaraların tedavi edilmesinde kullanılır. Ayrıca bu toz terlemeyi kontrol altına da alır. (PliniusXV.37)

Mersin çalıısından elde edilen yağ hayli belirgin bir aromaya sahiptir ve şarapları tatlandırmak için kullanılır. (Plinius: XV.37)

Mersin dalları yolculukta beraberinde taşınırsa uzun bir yolculukta ferahlatıcı bir etkiye sahiptir. (Plinius: XV.37) Ayrıca ülser (Hippocrates: On Ulcers.Argument), sindirim sorunları (Hippocrates: Fistule.8) ve kan akışının tedavisinde kullanılır. (Aretaeus II.1) İlaç niyetine kullanılan şarapların yapımında mersin meyvesi kullanılmıştır. (Plautus: Act III.Sc.IV)

Mersin çalıısının meyvesinden bir tür şerbet yapılırdı. Cato bu şerbetin nasıl yapıldığının tarifini vermiştir. (Cato 125) Plinius, *myrtidanum* adı verilen ve yine mersin çalıısı meyvesinden yapılan şerbetin içeriğine dair bilgiler vermektedir. (Plinius: XV.37)

Uyuşukluk, üşütmenin neden olduğu iltihaplar ve baş ağrısı için gül ve mersin yağı kullanılırdı. (Plinius: XXI.48)

Mersin yağı; astrenjan, diş ağrısı, dizanteri, rahim ülseri, mesane sorunları, kronik yaralar, yanıklar, döküntüler, kötü vücut kokusu ve zehirlenmelere karşı kullanılır. Ayrıca İspanyol sineğine karşı antidot özelliği vardır. (Plinius: XXI.45)

Mersin çalıısının yaprakları kötü ağız kokusunu gidermede etkilidir. (Plinius: XXV.110)

Mersin yağı, yanıklar, baştaki penetratif ülserler, kepek sorunu, cilt çatlaması ve eklem gevşemesine karşı kullanılır. Terlemeyi kontrol altına alır. (Dioscorides I.48)

Mersin alışının olgunlaşmış siyah meyvelerinden yapılan ve myrteum adı verilen şarap; mide ve bağırsak rahatsızlıkları için kullanılır. Ülsere iyi gelir. Ayrıca siyah bir saç boyası elde edilir. (Dioscorides V.39)

5.8. BİTKİLERİN SAVAŞ AMAÇLI KULLANILMASI

Rhododendron ponticum (Mor içekli ormangülü) içerdiği etken maddeler nedeniyle elde edilen balın tüketilmesi sonucunda bazı yan etkilere neden olmaktadır. Antikçağ yazınında bitkinin bu özelliğine üç ayrı kaynakta değinilmiştir. Bu kaynaklardan birincisi Hellen tarihçi Ksenophon'dur:

Ahameniş İmparatorluğu'nda yaşanan taht kavgasında Kyros ve II. Artakserhas arasında meydana gelen Cunaxa Savaşı'na Kyros safında katılan paralı 10.000 kişilik Hellen ordusu, Karadeniz sahilinde bulunan bir köye ulaştıklarında ağaçlarda bulunan balı tüketirler, ishal ve kusma vakaları görülür, nihayetinde ordunun tamamı savaşamayacak hale gelir. Ordu, ancak olayın dördüncü günü tekrar harekete geçebilir. Savaşa bizzat katılan Ksenophon, baldan az miktar tüketen askerlerin sarhoş gibi davrandıklarını, çok tüketenlerin ise can çekişiyor gibi göründüklerini ifade etmektedir. (Xenophon IV VIII.20)

Aristoteles ya da Straton'a atfedilen *On Things Heard* (İşitilen Şeyler Üzerine) adlı çalışmada, Pontus bölgesindeki Trabzon şehrinde bulunan güçlü kokulu bir balın, tüketildiğinde sağlıklı bir insanı çılgına çevirdiği kaydedilmektedir. (Aristoteles 831b.18)

Bitkinin tarihte bıraktığı en önemli izi ise Strabo'nun Coğrafya adlı eserinde görürüz. Roma Cumhuriyeti ile Pontus Krallığı arasında M.Ö. 73 – M.Ö. 63 yılları arasında meydana gelen ve Roma Cumhuriyeti'nin zaferi ile sonuçlanan Üçüncü Mithridates Savaşı esnasında bitki bir biyolojik silah olarak kullanılmıştır. Pontus kralı VI. Mithridates, küçük yaşından itibaren suikast tehdidi nedeniyle zehirlere ilgi duymuş ve zehirlerin insanlar üzerindeki etkilerini saptayabilmek için bunları köleler, suçlular ve savaş esirleri üzerinde denemiştir. (Plinius: XXV.3; Hayes, 2008: s. 12) Bunun bir karşılığı olarak; başında Gnaeus Pompeius Magnus'un bulunduğu Roma ordusunun üç manipulusu Yalnızçam Dağları civarından geçerken, Strabo'nun ismini Heptacometae olarak belirttiği yerel kabile tarafından yol boyunca içinde bal

olan kâseler konulmuş, bunları tüketen askerler savaşamaz hâle geldiklerinde de kolaylıkla yok edilmişlerdir. (Strabo: 12.3.18-19)

Plinius günümüzde Karadeniz Ereğlisi (Heraclea Pontica) olarak bilinen bölgede yetişen bu bitkinin yaygın adının “keçi yok eden/keçi öldüren” olduğunu yazar ve hem keçi hem de sığırlar için ölümcül olduğunu kaydeder. (Plinius: XXI.44)

Büyük dikenli akasya (*Acacia horrida*), güçlü kokusu nedeniyle atlar üzerinde etkili olan bir ağaçtır. Macedonia ordusu Gedrosya’ya (günümüzde Belucistan) girdiğinde atlar bu ağaçtan etkilenmiş ve Büyük İskender süvarilerinden mahrum kalmıştır. (Plinius: XII.18) Nikomedyalı Arrian, Anabasis adlı eserinde, Büyük İskender’in Gedrosya’da büyük bir felaketle karşılaştığını ve ordusunun dörtte üçünü kaybettiğini yazmış, bunun nedenleri arasında yorgunluğu, muson yağmurlarını ve sert iklim koşullarını kaydetmiştir. (Arrianus XXIII-XXIV) Theophrastus’a göre, aynı bölgede atlar için ölümcül olan *Nerium odorum* bitkisi de görülmektedir. Bu bitkiyi tüketen atlar, epilepsiye benzer kasılmalarla kısa süre içinde ölmektedirler. (Theophrastus: IV.11-13)

Efsanevi Etrüsk kralı Mezentius, Latium’daki bütün şarapların kendisine verilmesi karşılığında Latinlerin saldırılarına karşı Rutuli kabilesine yardım etmiştir. (Plinius: XIV.13)

Büyük İskender, İndus nehrindeki bir çarpışma esnasında gemilerin yelkenlerini keten (*Linum usitatissimum*) bitkisi ile boyamış ve ordusu kendilerine ait gemileri bu sayede tanıyabilmiştir. Ayrıca Kleopatra, Augustus ile Marcus Antonius arasında yaşanan ve Roma Cumhuriyeti’nin son savaşı olan Aktium Muhaberesine yelkenleri ketenle mora boyanmış bir gemi ile gelmiş, bu renk daha sonra sadece imparatorun gemisinde kullanılarak, imparator gemisinin resmî rengi haline gelmiştir. (Plinius: XIX.5)

Kirene hükümdarı Ophelias, Kartaca’yı istila ettiğinde ordusu birkaç gün boyunca sadece hünnap (*Ziziphus lotus*) ile beslenmiştir. (Theophrastus: IV. III.1-3)

Galyalılar savaşa gitmeden önce yaprak, gövde ve kökleri zehirli olan Çöpleme (*Helleborus*) bitkisini oklarının ucuna sürerdi. (Phillips, 1829a: s. 20)

5.9. BİTKİLERİN EKONOMİ ALANINDA KULLANILMASI

Plinius'a göre tarçının (*Cinnamomum verum*) fiyatını arttırmak için bu ağacın korkunç yarasalar ve kanatlı yılanlar tarafından korunduğu yönünde hikâyeler uydurulmuştur. (Plinius: XII.42)

Romalılar kişisel bakım için yıkanmak yerine bitkisel yağları kullanırlardı. Bunun kökeni ise Büyük İskender'in, Darius'u yendikten sonra onun çadırında bulunan parfüm ve bitkisel yağlara dair, İskender'in yanında bulunan tarihçiler tarafından kaleme alınan metinlerdir. (Plinius: XIII.1) Bitkisel yağlar ve parfümler Roma'da lüks mal olarak kabul edilmiştir. Ancak Roma'nın bitkisel yağlar ve parfümeri ile ne zaman tanıştığının tarihi net değildir. Bununla birlikte parfüm ve bitkisel yağ kullanımının israf olarak görülmesi nedeniyle, kamusal tasarruf tedbirleri altında, M.Ö. 189 yılında Lucius Iulius Caesar ve Publius Licinius Crassus'un censorluğu esnasında yasaklanmıştır. Bu da bu malların kaçakçılık yoluyla el değiştirmesine ve içlerinde devlet görevlilerinin de bulunduğu bir kesimin zenginleşmesine neden olmuştur. (Plinius: XIII.5)

Mısır'da yetişen Papirüs (*Cyperus papyrus*), kâğıt yapımında kullanılmış ve bu sayede olayların kayda alınması mümkün olmuştur. Marcus Terentius Varro, papirüsün ilk defa Büyük İskender'in İskenderiye şehrini kurmasıyla kullanılmaya başlandığını kaydeder. Mısır firavunu Ptolemaios ile Pergamon kralı II. Eumenes arasındaki kütüphane büyüklüğü rekabeti esnasında Ptolemaios papirüs ihracatını yasaklamış ve bu da parşömenin icadını tetiklemiştir. (Plinius: XIII.21)

Kitaplar, narenciye (*Citrus*) yaprakları ile kapatılarak kitap kurtlarından korunmaları sağlanıyordu. (Plinius: XIII.37)

Çakşır otu (*Ferula communis*), taşınması kolay olması nedeniyle yaşlılar tarafından baston olarak kullanılmıştır. (Plinius: XIII.42) Bitki, günümüzde güney Avrupa'da bu amaçla kullanılmaktadır. Juvenal ve Martial gibi Romalı yazarlar, bitkiden elde edilen sopanın okul yöneticileri tarafından öğrencileri disipline etmek için kullanıldığını aktarır. Ferula kelimesi de 'dövmek' anlamına gelir.

Tanrılara şarap adama âdeti antikçağda yoğun olarak görülen dinsel bir ritüeldi. Bununla birlikte Romulus, tanrılara adamak için yere şarap değil süt dökmüştür. Numa Pompilius ise, çıkardığı Posthumian kanunu ile cenaze

törenlerinde ölüyü onurlandırmak için yere şarap dökülmesini yasaklamıştır. Bu kanunun yürürlüğe sokulmasının ana nedeni ise şarap kıtlığının önüne geçilmek istenmesidir. Aynı kanunla budanmamış bir üzüm ağacından (*Vitis*) elde edilen şarabın da tanrılara adak olarak dökülmesi yasaklanmıştır. Bunun ardında yatan neden ise, üzüm asmalarının budanmasının üzüm verimi açısından önemli olması ve halkın asmalarını budamalarına teşvik edilmesidir. (Plinius: XIV.13)

Günümüzde soyunun tükendiğine inanılan Silfiyum, antikçağda hayli değerliydi ve ağırlığının maddi karşılığı gümüş denari ile aynıydı. Theophrastus'a göre kültüre alınması mümkün olmayan; (Theophrastus: VI. III.3-5) afrodisyak ve uyuşturucu etkili tohumları nedeniyle antikçağda oldukça popüler olan bitkinin, imparator Nero döneminden sonra bir daha görülmediği kaydedilmektedir. Günümüzde Libya sınırları içinde bulunan tarihi Sirenyka bölgesinin ekonomisi önemli ölçüde bu bitkiye dayanmaktaydı. M.Ö. üçüncü yüzyıla ait olduğu düşünülen Sirenyka sikkesinin bir yüzünde kral Sirenykalı Magas'ın portesi varken diğer yüzünde de Silfiyum bitkisinin kabartması bulunmaktadır. (Ek 93; s. 123) Gaius Iulius Caesar *dictator* olarak bulunduğu iç savaş (*bellum civile*) esnasında kamu hazinesinden altın ve gümüşün yanı sıra Silfiyum tohumlarını da kullanmıştır. (Plinius: XIX.15) Bitki aynı zamanda küçükbaş hayvanları beslemek için de kullanılmıştır. Theophrastus'un aktardığına göre, bu bitki ile beslenen hayvanlarının etleri çok lezzetli oluyordu. (Theophrastus: VI. III.1-3)

Antikçağda bazı milletler bitkileri vücutlarını boyamak ya da dövme yapmak için kullanıyordu. Özellikle Daçya, Etiyopya, Sarmatya ve Galya'da bu adet hayli yaygındı. Bitkilerden elde edilen boyalarla vücutları boyama âdeti dinsel ritüellerde de kendini gösteriyordu. Kadınlar vücutlarının sadece belli bölgelerini (yüz ya da kol) süslerken erkekler bunu bütün vücutlarına yapıyordu. Bu boyama eylemi günlük hayatta saygınlık ya da beğenilme kaygısıyla yapılırken, savaşlarda korkutucu olmak amacını taşıyordu. Günümüzde tamamen modernize olmamış bazı Afrika ya da Uzakdoğu kabilelerinde de buna benzer şekilde bitkilerden elde edilen boyalarla süslenme erkeklerde, kadınlara göre daha yaygın olarak görülmektedir. (Plinius: XXII.2)

Kermes meşesi (*Quercus coccifera*) ağacında yaşayan Roma döneminde bitkisel olduğu düşünülen ancak gerçekten bir böcek olan kırmızı böceğinden elde

edilen kırmızı Romalı *legatus*'ların askeri üniformalarını boyamak için kullanılıyordu. (Plinius: XXII.3)

5.10. BİTKİLERİN GÜNLÜK HAYATTA KULLANILMASI

Yazının icadı insanlık tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olduğu hususunda genelgeçer bir kabul vardır. Ancak bunun öncesinde iletişim büyük ölçüde simge ve şekillere dayanmaktaydı. Örneğin, Girit ya da Mısır hiyeroglif yazıları, kendilerine özge anlamları olan yüzlerce farklı simgeden oluşmaktaydı. Yazı dışında somut objeler de iletişim amacıyla kullanılıyordu. Roma kültüründe belirli bir anlam yüklenmiş olan bitkilerin bazıları şunlardır:

Türkçe adı	Bilimsel adı	Anlamı
Acı çiğdem	<i>Colchicum</i>	Kötü huy
Adaçayı	<i>Salvia</i>	Saygı
Akantus	<i>Acanthus</i>	Güzel sanatlar sevgisi
Akasya	<i>Acacia</i>	Saf olan aşk
Alıç	<i>Crataegus</i>	Umut
Altın otu	<i>Helichrysum arenarium</i>	Vefa
Amarant	<i>Amaranthus</i>	Sadakat ve bağlılık
Anemon	<i>Anemone</i>	Terk etme
Aynısefa	<i>Calendula</i>	Kaygı
Baldıran	<i>Conium maculatum</i>	İhanet
Bambul otu	<i>Heliotropium</i>	Sonsuz aşk
Biberiye	<i>Rosmarinus officinalis</i>	Güç
Böğürtlen	<i>Rubus</i>	Kıskançlık
Camgüzeli	<i>Impatiens</i>	Sabırsızlık
Cezayir menekşesi	<i>Vinca</i>	Dostluk
Çilek	<i>Fragaria</i>	Haz
Çöpleme	<i>Helleborus</i>	Zekâ
Defne	<i>Laurus nobilis</i>	Zafer
Delice	<i>Lolium temulentum</i>	Zaafiyet
Düğünçiçeği	<i>Ranunculus</i>	İstihza

Ebegümece	<i>Malva</i>	Anne şefkati
Eğrelti	<i>Polypodiopsida</i>	Güven
Fesleğen	<i>Ocimum basilicum</i>	Yoksulluk
Gazaldili	<i>Botrychium</i>	Düşük ücret
Girit kekiği	<i>Origanum dictamnus</i>	Sağduyu
Gül	<i>Rosa</i>	Güzellik
Gümüş ot	<i>Argentina</i>	Hüner
Gündüzgüzeli	<i>Convolvulus</i>	Naz
Hanımeli	<i>Lonicera</i>	Sevgi bağı
Haşhaş	<i>Papaver somniferum</i>	Uyku
Hatmi, Yıldızpatı	<i>Althaea, Aster</i>	Zerafet
Havuç	<i>Daucus</i>	İyi huy
Hezaren	<i>Delphinium</i>	Açık kalp
Hünnap	<i>Ziziphus jujuba</i>	Rahatlama
Isırgan	<i>Urtica dioica</i>	Zalimlik
Işılğan	<i>Ilex</i>	Himaye
İtüzüümü	<i>Solanum</i>	İsraf
Kamelya	<i>Camelia</i>	Kararlılık
Karahindiba	<i>Taraxacum</i>	Kehanet
Karanfil	<i>Dinathus</i>	Ateşli aşk
Kartopu	<i>Viburnum</i>	İlgisizlik
Kediotu	<i>Valeriana officinalis</i>	Gönüllü olma
Kekik	<i>Thmus</i>	Spontane duygular
Kestere	<i>Stachys officinalis</i>	Duygular
Kurtbağrı	<i>Ligustrum</i>	Gençlik
Küpe çiçeği	<i>Fuchsia</i>	Cana yakın
Lale	<i>Tulipa</i>	İhtişam
Lavanta	<i>Lavandula</i>	Sessizlik
Leylak	<i>Syringa</i>	Aşkın dertleri
Löşlek	<i>Arctium</i>	Arsızlık
Melek otu	<i>Angelica</i>	Melankoli

Menekşe	<i>Viola</i>	Alçak gönüllük
Mercanköşk	<i>Origanum majorana</i>	Teselli
Mersin	<i>Myrtus</i>	Aşk
Mürver	<i>Sambucus</i>	Tevazu
Nane	<i>Mentha</i>	Bilgelik
Nergiz	<i>Narcissus</i>	Sevda
Ortanca	<i>Hydrangea</i>	Soğukluk
Papatya	<i>Bellis</i>	Masumiyet
Parmakotu	<i>Potentilla</i>	Anne sevgisi
Pelin otu	<i>Artemisia absinthium</i>	Aşkın acıları ve çileleri
Peygamberçiçeği	<i>Centaurea</i>	Berraklık
Portakal	<i>Citrus sinensis</i>	Cömertlik
Rezene	<i>Foeniculum vulgare</i>	Erdem
Sarırabır	<i>Aloe</i>	Yas
Sarmaşık	<i>Hedera</i>	Bağlılık
Sedefotu	<i>Ruta graveolens</i>	Doğurganlık
Servi	<i>Cupressus</i>	Matem
Sucivanperçemi	<i>Myriophyllum</i>	İyileşme
Sümbül	<i>Hyacinthus</i>	Hoş tavır
Süsen	<i>Iris</i>	Umursamazlık
Şahtere	<i>Fumaria</i>	Kin
Şakayık	<i>Paeonia</i>	Utanç
Şimşir	<i>Buxus sempervirens</i>	Metanet
Taflan	<i>Euonymus</i>	Anı
Turnagagası	<i>Geranium</i>	Aptallık
Unutmabeni	<i>Myosotis</i>	Hatıra
Üçgül	<i>Trifolium</i>	Şüphe
Venüsaçı	<i>Adiantum capillus-veneris</i>	Aşkın bağı
Yasemin	<i>Jasminum</i>	Cana yakınlık
Yer minesi	<i>Verbena</i>	Saf sevgi
Yıldız çiçeği	<i>Dahlia</i>	Bereket

Yüksük otu	<i>Digitalis</i>	Emek
Zambak	<i>Lilium</i>	Saflık
Zeytin	<i>Olea</i>	Barış

Tablo 3: Roma Uygarlığı yazınında bitki semboljisi (Plinius: XII-XVI: b.a; Phillips, 1829a: b.a; Phillips, 1829b: b.a; Folkard, 1892: b.a)

Bitkilerin tıbbi, ticari ya da kozmetik gibi alanlarda kullanılmasının yanı sıra; festivaller, oyunlar ya da törenlerde de dekoratif amaçlarla sıklıkla kullanılıyordu. Koribant alayları esnasında, Roma'nın Kartaca savaşları esnasında Anadolu'dan alıp panteonuna dâhil ettiği ve Roma şehrinin koruyucusu olan Kibele beyaz renkli güllerle anılır, arazi sınırlarının işaretlerini koruyan tanrı Terminus onuruna düzenlenen Terminalia ferstivalinde çiçeklerden yapılmış taşlar takılır ve meyve ile sebzelerin büyümesini sağlayan tanrı Vertumnus onuruna düzenlenen Vertumnalia festivalinde çiçek tomurcuklarında çelenkler yapılırdı. (Folkard, 1892: s. 28)

Akrep otu (*Heliotropium europaeum*) karıncaları uzak tutmak, tüylü kısamahmut (*Teucrium polium*) ise giysileri güvelerden korumak için kullanılırdı. (Theophrastus: I. X.2-5)

Hyacinthus (sümbül) çiçekleri, evlenmekte olan genç kızların nedimleri tarafından taş olarak takılmaktaydı. (Phillips, 1829a: s. 118)

Orchis (salep) antikçağda bir nevi ultrason görevi görüyordu, eğer baba büyük yumrudan yerse çocuğun erkek, anne küçük yumrudan yerse çocuğun kız olacağı öngörülüyordu.

Paeonia (şakayık) bitkisinin dikildiği yere kötü ruhların gelemeyeceğine, bitkinin küçük bir parçasının üzerinde taşındığında büyüden korunulacağına inanılırdı. (Phillips, 1829b: s. 71)

Antikçağda sanatçılar performanslarını izleyen seyircilerden para yerine *Lupinus* (acıbakla) tohumu talep ederlerdi. (Phillips, 1829b: s. 97)

Antikçağda *Hypericum* (kantaron) bitkisinin kötü ruhları uzak tutacağına inanılır ve evlerdeki resimlerin üzerine konulurdu. *Hypericum*, Yunanca 'resim üzerinde' anlamına gelmektedir. (Phillips, 1829b: s. 105)

SONUÇ

Klasik antikitenin iki büyük Uygarlığı'ndan biri olan Roma Uygarlığı'nın yaklaşık olarak M.Ö. 753 yılında dünya sahnesine girişinden, Pön (M.Ö. 264-146) ve Makedon (M.Ö. III-II yüzyıllar) savaşları sonunda Eski Akdeniz dünyasının en başat Uygarlığı olmasına kadar olan sürede geçirdiği siyasal ve kültürel dönüşüm oldukça ilgi çekicidir. Dış dünyadan izole olmuş Britanya adasından, doğa bilimlerinin merkezi Hellas'a; ormanlarla kaplı soğuk kuzey Avrupa'dan, çöllerle kaplı sıcak Afrika ve Arabistan'a kadar birçok farklı coğrafya ve kültürü her alanda etkilemiş olan Roma Uygarlığı; politikası, diplomasisi, mimarisi, ekonomisi, askeri faaliyetleri, inanç sistemi, vb. özellikleri ile sayısız araştırmaya konu olmuştur.

Roma yazını; bitkilerin sınıflandırılması, kullanım alanları, kökenleri ve hatta inanç sistemlerindenki karşılıkları gibi birçok başlıkta hayli zengin bir eser yoğunluğuna sahiptir. Bu eserler bir ölçüde kendinden önce gelenler ile kendisiyle çağdaş olan uygarlıkların da birikimlerini derlemesi bakımından bitki tarihi araştırmacıları için önemini her dönemde korumuştur. Günümüzde, özellikle Avrupa, Batı Asya ve Kuzey Afrika'da görülen bitkilerin büyük bir bölümü, Romalı yazarların söz konusu bitkiler için kullandıkları isimlerle bilinmektedir.

Bu çalışmada bitkilerin; Roma kültüründe iktisadi, siyasi, dinsel, tıbbi, kozmetik, ödül ve ceza ile günlük hayattaki kullanım alanları antikçağ yazarları ile modern yazarların eserleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Roma kültürü; hem siyasal olarak hem de kültürel olarak genişlemesine paralel olarak birçok yeni bitki türünün Avrupa kıtasına taşınmasına önyak olmuş, ekonomik değeri bulunan birçok ağaç ve ot türü Roma'nın eliyle ilk defa Avrupa kıtasına getirilmiş ve kültüre alınmıştır. Bunun yanı sıra Roma kültüründe bitkilerin kazandığı anlam, geçen süre zarfında sosyal ya da dinsel bağlamda köklü değişimlere geçiren Avrupa kıtasında bir ölçüye kadar korunmuş ve Avrupa kıtasının temsil ettiği medeniyetin dünyanın tamamına yayılması ile birlikte de varlığını devam ettirmiştir. Günümüzde matem ya da sevinç anları ile özdeşleşen ökseotu ya da servi gibi bitkilerin, en azından metinsel bağlamda ilk defa Roma'da benzer amaçlarla kullanıldığını görmekteyiz. Yine Roma'nın sistematikleştirdiği birçok tarım, hortikültür ve çiftçilik uygulaması, günümüzde modernleştirilmiş olmakla birlikte, kullanılmaya devam edilmektedir.

Roma kültüründe bitkilerin en yoğun biçimde kullanıldığı alan, bitkilerin simgesel karşılıklarının inançlara yansıtılması olarak kendini göstermektedir. Sembollerle kurulmuş dillerden, harflerle kurulmuş dillere geçiş esnasında görülen yoğun figürativizm, Romalı yazarların metinlerinde daha zengin bir hale bürünmüştür. Çeşitli özellikleri bakımından kişiselleştirilmiş tanrı ya da tanrısal varlıklar, genellikle belirli bir bitki -bazen birden fazla- ile özdeşleştirilmiş; bitkinin gündelik hayatta, ister gıda amaçlı isterse görsel amaçlı kullanılması ile eşdeğer olarak zengin bir hikâye toplamına erişilmiştir. Bitkilerin mitolojik bağlamda kullanılmasına ilişkin örneklere çalışmamızın dördüncü bölümünde yer verilmiştir.

Bitkilerin inanç ekseninde oldukça önemli bir değere sahip olmaları zamanla söz konusu bitkilerin dış ya da iç politika malzemesi olarak kullanılmalarının önünü açmıştır. Bu da, Roma devlet aygıtının, zaferini kutlamak ve yer yer bunun görsel bir şölene dönüştürmek için ya da savaşta olduğu bir ülkeye baskın geldiğini ispatlamak için bitkileri Roma'nın şehir meydanında sergileyerek yararlanması ile kendini göstermiştir. Roma, savaşta ya da toplumsal olaylarda fayda gösteren vatandaşlarını da yine bitkilerle sembolize edilmiş taçlar ya da çelenkler ödüllendirmiştir.

Yaklaşık olarak İmparatorluğun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasına kadar sürede (395) çok tanrılı kültürün egemen olduğu Roma Uygarlığı'nda; yeniden doğumu simgelemeleri, ekonomik ve tıbbi karşılıkları gibi birçok nedenle bitkilere daima ayrı bir önem verilmiştir. Bunun yanı sıra bitkilerin birçok form, koku, renk gibi varyasyonlara sahip olmaları ve insanların sürekli gözlerinin önünde olmaları, onları birçok mitolojik hikâyede başrole taşımış ya da bu hikâyelere ilham olmuşturlardır.

Bu yoğun etkileşim beraberinde savaştan barışa, doğumdan ölüme, kasabadan kente, ekonomiden diplomasiye kadar birçok alanda kendini göstermiş, zamanla kültürlerin iç içe geçmesiyle yeni anlamlar kazanmış ve antikçağdan günümüze kadar taşınmıştır.

DİZİN

Türkçe adı	Latince adı	Sayfa numarası
A		
acıbakla	lupinus	101
acıçiğdem	colchicum	64
adaçayı	salvia	98
akantus	acanthus	50
akasya	acacia	95
alıç	crataegus	98
altınotu	helichrysum	98
andız	inula	60
anemon	anemone	51, 90
asfaltotu	bituminaria	79
aslandiş	leontodon	2
atkuyruğu	equisetum	87
ayıpençesi	acanthus	50
aynısefa	calendula	98
ayrıkotu	elymus	86
B		
badem	amygdala	1
baldıran	conium	83
bambulotu	heliotropium	86
biberiye	rosmarinus	98
böğürtlen	rubus	90
buğday	triticum	87
C		
cehri	rhamnus	87
cezayir menekşesi	vinca	98
civanperçemi	achillea	54
Ç		
çakşır	ferula	96
çam	pinus	3
çiğdem	crocus	57
çilek	fragaria	98
çiriş	asphodelus	87
çöpleme	helleborus	2
çuha	primula	69
D		
danabağırtan	helleborus	2
defne	daphne	58
defne	laurus	5
dişbudak	fraxinus	86
düğünçiçeği	ranunculus	98
E		
ebegümeci	malva	92
eğirotu	acarus	90
elma	malus	86
F		
fafulyas	clymenum	56

fesleğen	ocimum	99
findık	corylus	87
G		
gazaldili	botrychium	99
gelincik	papaver	1
gelinsoğanı	ixia	63
gökbaş	cyanus	57
göknar	abies	87
gül	rosa	83
gülhatmi	altheae	52
gümüşot	argentina	99
gündüzgüzeli	convolvulus	99
güzelavratotu	atropa	54
H		
hanımeli	lonicera	99
havuç	daucus	99
hindiba	taraxacum	4
horozibiği	amaranthus	86
hünnap	ziziphus	95
I		
ısrırgan	urtica	99
ışgın	ribes	4
ışılğan	ilex	99
İ		
incir	ficus	6
itüzümü	solanum	99
K		
kadifeçiçeği	tagetes	71
kakule	cardamomum	1
kanavcı	adonis	50
kankurutan	circaea	63
kantaron	hypericum	101
karahindiba	taraxacum	4
kara hurma	diospyros	5
karaağaç	ulmus	83
karanfil	dianthus	63
kavak	populus	5
kayın	fagus	5
kayısı	apricus	4
kazçimi	eleusine	58
keçiboynuzu	ceratonia	1
kediotu	valeriana	99
kekik	origanum	86
kestere	stachys	99
keten	linum	92
kırmızı kantaron	centaurium	56
kısamahmutotu	teucrium	72
kızılağaç	alder	87
kızılçık	cornus	86

kiraz	cerasus	1, 5
kocayemiş	arbutus	3
kurtbağrı	ligustrum	99
L		
laden	ladanum	xi
lilpar	caltha	4
löşlek	arctium	99
M		
mahmuzotu	delphinium	52
maydanoz	petroselinum	79
melocan	smilax	57
menekşe	viola	62
mersin	myrtus	5
meşe	quercus	86
mineçiçeği	verbena	86
mür	myrrha	1
mürver	sambucus	99
N		
nakıl	silene	71
nane	mentha	66
nar	pomumgranatum	6
nefvel	trifolium	xi
nergis	narcissus	67
nilüfer	nymphaea	67
O		
oğulotu	melisa	66
orkide	orchis	68
Ö		
öğrekotu	heracleum	61
P		
papatya	bellis	55
papirüs	papyrus	88
parmakotu	potentilla	100
parten	mercurialis	66
peygamberçiçeği	centaurea	56
porsukağacı	taxus	90
R		
rezene	foeniculum	100
roka	eruca	87
S		
sabırotu	agave	51
safran	safranum	1
sağirkulağı	serapias	71
saparna	similax	79
sarmaşık	hedera	79
sedefotu	ruta	100
sedir	cedrus	90
servi	cupressus	57
sığla	liquidambar	1

sıyircık	daphne	57
söğüt	salix	87
superisi	naias	67
susam	sesamum	xi, 1
sümbül	hyacinth	62
sümbül	endymion	59
süsen	iris	63
Ş		
şahtere	fumaria	100
şakayık	paeonia	68
şeytan teresi	<i>assa-foetida</i>	1
şimşir	buxus	100
T		
taflan	euonymus	100
tarçın	cinnamomum	91
tespihağacı	melia	65
turnagagası	geranium	100
turp	raphanus	88
U		
unutmabeni	myosotis	100
Ü		
üçgül	trifolium	100
üzüm	vitis	87
Y		
yasemin	jasminum	87
yavşan	absinthium	53
yıldızpatı	aster	99
yonca	medicago	74
yüksükotu	digitalis	101
Z		
zambak	lilium	87
zambak	nerium	95
zeytin	olea	5

EKLER

Ek 1: *Adonis aestivalis*: 20/05/2018;
Kocaeli Kent Ormanı; 354 m.; ormanlık.
© Hüseyin Doğan

Ek 2: *Adonis annua*: 11/04/2018;
Tatarahmet; 220 m.; çayır. © Hüseyin
Doğan

Ek 3: *Anemone hortensis*: 24/03/2017;
Bayındırlık; 138 m.; çayır. © Hüseyin
Doğan

Ek 4: *Anemone coronaria*: 18/03/2017;
Ballıkayalar; 70 m.; ormanlık. ©
Hüseyin Doğan

Ek 5: *Agave americana*: 27/09/2016;
Kocaeli Kent Ormanı; 354 m.; çayır. ©
Hüseyin Doğan

Ek 6: *Althaea cannabina*: 24/07/2017;
Paşasuyu; 140 m.; ormanlık. © Hüseyin
Doğan

Ek 7: *Althaea hirsuta*: 31/07/2016;
Bayındırlık; 108 m.; sulak alan. © Hüseyin
Doğan

Ek 8: *Artemisia vulgaris*: 20/10/2017;
Kocaeli Kent Ormanı; 354 m.;
ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 9: *Artemisia annua*: 15/09/2016;
Bayındırlık; 108 m.; çayır. © Hüseyin
Doğan

Ek 10: *Achillea millefolium*:
01/09/2018; Ercova Yaylası; 1050 m.;
ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 11: *Achillea grandifolia*: 25/08/2018;
Altıoluk Yaylası; 1354 m.; yayla. ©
Hüseyin Doğan

Ek 12: *Achillea crithmifolia*:
25/08/2018; Altıoluk Yaylası; 1354 m.;
yayla. © Hüseyin Doğan

Ek 13: *Achillea setacea*: 01/07/2018;
Zübeyde Hanım Ormanı; 470 m.;
ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 14: *Achillea coarctata*: 18/06/2017;
Çınarlıdere; 70 m.; sulak alan. © Hüseyin
Doğan

Ek 15: *Amaranthus blitoides*:
17/08/2018; Kocaeli Kent Ormanı; 354
m.; ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 16: *Amaranthus retroflexus*:
23/08/2018; İzmit Sahili; 5 m.; deniz
kenarı. © Hüseyin Doğan

Ek 17: *Atropa belladonna*:
26/08/2017; Beşkayalar Tabiat Parkı;
900 m.; ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 18: *Bellis sylvestris*: 15/10/2016;
Kandıra; 33 m.; çayır. © Hüseyin Doğan

Ek 19: *Bellis perennis*: 20/01/2018;
Derbent Deresi; 40 m.; sulak alan. ©
Hüseyin Doğan

Ek 20: *Centaurea phrygia subsp.*
stenolepis: 30/07/2018; Sarısu; 1 m.;
deniz kıyısı. © Hüseyin Doğan

Ek 21: *Centaurea solstitialis*:
14/06/2017; Cephanelik; 70 m.; çayır. ©
Hüseyin Doğan

Ek 22: *Centaurea cariensis*: 10/07/2017;
Uzunkum; 1 m.; deniz kıyısı. © Hüseyin
Doğan

Ek 23: *Centaurea drabifolia*: 14/07/2018;
Kayaüstü Yaylası; 660 m.; ormanlık. ©
Hüseyin Doğan

Ek 24: *Centaurea urvillei*: 14/09/2018;
Tahtalı göleti; 223 m.; sulak alan. ©
Hüseyin Doğan

Ek 25: *Centaurea calcitrapa*:
12/08/2018; Derbent Deresi; 40 m.; sulak
alan. © Hüseyin Doğan

Ek 26: *Centaurium erythraea subsp.*
rumelicum: 17/06/2018; Yalakdere; 190
m.; ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 27: *Centaurium maritimum*:
25/06/2017; Çenedağı; 115 m.; ormanlık.
© Hüseyin Doğan

Ek 28: *Crocus biflorus subsp.*
pulchricolor: 17/03/2018; İnönü Yaylası;
1050 m.; ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 29: *Crocus bifloriformis*: 11/02/2018;
Davuldere Göleti; 215 m.; ormanlık. ©
Hüseyin Doğan

Ek 30: *Crocus flavus*: 04/02/2018; Ütük
göleti; 175 m.; ormanlık. © Hüseyin
Doğan

Ek 31: *Crocus pulchellus*: 30/09/2016;
Kocaeli Kent Ormanı; 354 m.; çayır. ©
Hüseyin Doğan

Ek 32: *Crocus pestalozzae*: 27/02/2017;
Kocaeli Kent Ormanı; 354 m.; çayır. ©
Hüseyin Doğan

Ek 33: *Smilax excelsa*: 15/09/2016;
Bayındırlık; 108 m.; çayır. © Hüseyin
Doğan

Ek 34: *Cyanus depressus*: 19/05/2018;
Ballıkayalar; 70 m.; sulak alan. ©
Hüseyin Doğan

Ek 35: *Cupressus sempervirens*:
20/02/2017; Kocaeli Kent Ormanı; 354
m.; ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 36: *Daphne pontica*: 08/04/2017;
Bağıranlı; 20 m.; deniz kıyısı. ©
Hüseyin Doğan

Ek 37: *Eleusine indica*: 25/09/2016;
Cephanelik; 70 m.; ormanlık. ©
Hüseyin Doğan

Ek 38: *Inula heterolepis*: 04/08/2018;
Serindere Kanyonu; 450 m.; ormanlık. ©
Hüseyin Doğan

Ek 39: *Inula salicina*: 10/07/2017;
Uzunkum; 5 m.; sulak alan. © Hüseyin
Doğan

Ek 40: *Inula ensifolia*: 21/06/2017; Kocaeli
Kent Ormanı; 354 m.; çayır. © Hüseyin
Doğan

Ek 41: *Inula britannica*: 09/10/2016;
Tahtalı göleti; 223 m.; çayır. ©
Hüseyin Doğan

Ek 42: *Inula conyza*: 22/07/2017; Seyrek; 1
m.; deniz kıyısı. © Hüseyin Doğan

Ek 43: *Heracleum sphondylium*
subsp. ternatum: 21/07/2018;
Menekşe Yaylası; 920 m.; ormanlık.
© Hüseyin Doğan

Ek 44: *Heracleum platytaenium*:
14/04/2018; Serindere Kanyonu; 450 m.;
ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 45: *Viola kitaibeliana*:
01/04/2018; Taşköprü Çobangeçidi
Kanyonu; 200 m.; çayır. © Hüseyin
Doğan

Ek 46: *Viola gracilis*: 04/06/2017;
Kuzuyayla; 1300 m.; ormanlık. © Hüseyin
Doğan

Ek 47: *Viola arvensis*: 16/04/2017;
Hereke Yaylası; 320 m.; yayla. ©
Hüseyin Doğan

Ek 48: *Viola alba subsp. dehnhardtii*:
28/02/2017; Sekbanlı; 163 m.; ormanlık. ©
Hüseyin Doğan

Ek 49: *Viola tricolor*: 11/06/2017;
Suadiye; 62 m.; çayır. © Hüseyin Doğan

Ek 50: *Iris germanica*: 07/05/2017;
Cephanelik; 70 m.; çayır. © Hüseyin
Doğan

Ek 51: *Iris sintenisii*: 13/05/2017;
Paşasuyu; 140 m.; ormanlık. © Hüseyin
Doğan

Ek 52: *Iris pseudacorus*: 20/05/2017;
Sapanca Gölü; 42 m.; sulak alan. ©
Hüseyin Doğan

Ek 53: *Iris suaveolens*: 13/04/2018;
Ballıkayalar; 70 m.; sulak alan. ©
Hüseyin Doğan

Ek 54: *Dianthus leptopetalus*:
17/08/2018; Çamlıbel; 470 m.; ormanlık.
© Hüseyin Doğan

Ek 55: *Dianthus armeria*: 15/06/2018;
İfrazıye; 740 m.; çayır. © Hüseyin Doğan

Ek 56: *Dianthus corymbosus*:
19/05/2018; Ballıkayalar; 70 m.; sulak
alan. © Hüseyin Doğan

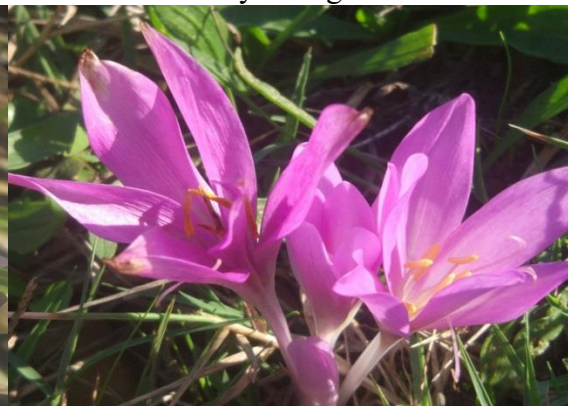
Ek 57: *Dianthus giganteus*: 11/06/2017;
Suadiye; 62 m.; çayır. © Hüseyin Doğan

Ek 58: *Circaea lutetiana*: 26/08/2017;
Beşkayalar Tabiat Parkı; 900 m.;
ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 59: *Colchicum micranthum*:
06/10/2018; Kocaeli Çayırova Yolu; 316
m.; çayır. © Hüseyin Doğan

Ek 60: *Colchicum turcicum*: 06/10/2018;
Kocaeli Çayırova Yolu; 316 m.; çayır. ©
Hüseyin Doğan

Ek 61: *Colchicum balansae*:
01/09/2018; İnönü Yaylası; 1050 m.;
ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 62: *Colchicum bivonae*: 01/09/2018;
İnönü Yaylası; 1050 m.; ormanlık. ©
Hüseyin Doğan

Ek 63: *Melia azedarach*:
18/05/2018; Çamlıbel; 470 m.;
ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 64: *Melissa officinalis*: 15/07/2017;
Arıklar Gölü; 110 m.; sulak alan. © Hüseyin
Doğan

Ek 65: *Mentha aquatica*:
05/08/2017; Derbent Deresi; 40 m.;
sulak alan. © Hüseyin Doğan

Ek 66: *Mercurialis annua*: 25/02/2017;
Paşasuyu; 140 m.; ormanlık. © Hüseyin
Doğan

Ek 67: *Narcissus tazetta*: 20/01/2018;
Derbent Deresi; 40 m.; sulak alan. ©
Hüseyin Doğan

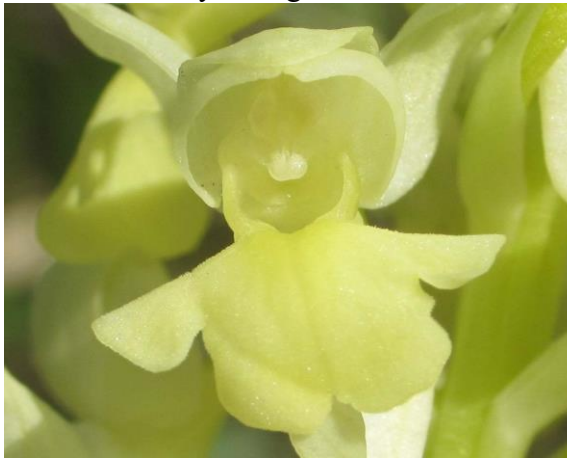
Ek 68: *Narcissus jonquilla*: 20/01/2018;
Derbent Deresi; 40 m.; sulak alan. ©
Hüseyin Doğan

Ek 69: *Narcissus pseudonarcissus*:
11/03/2017; Maşukiye; 53 m.; dere
kenarı. © Hüseyin Doğan

Ek 70: *Nymphaea alba*: 10/07/2017;
Uzunkum; 5 m.; sulak alan. © Hüseyin
Doğan

Ek 71: *Orchis pallens*: 14/04/2018; İnönü
Yaylası; 1050 m.; ormanlık. © Hüseyin
Doğan

Ek 72: *Orchis provincialis*: 22/04/2017;
Paşasuyu; 140 m.; ormanlık. © Hüseyin
Doğan

Ek 73: *Orchis simia*: 13/04/2018;
Ballıkayalar; 70 m.; sulak alan. ©
Hüseyin Doğan

Ek 74: *Orchis anatolica*: 13/04/2018;
Ballıkayalar; 70 m.; sulak alan. ©
Hüseyin Doğan

Ek 75: *Orchis purpurea*: 27/04/2017;
Zübeyde Hanım Ormanı; 470 m.;
ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 76: *Primula vulgaris*: 17/03/2018;
İnönü Yaylası; 1050 m.; yayla. ©
Hüseyin Doğan

Ek 77: *Primula vulgaris* subsp. *rubra*:
04/02/2018; Ütük göleti; 175 m.;
ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 78: *Serapias vomeracea*: 19/05/2018;
Ballıkayalar; 70 m.; sulak alan. ©
Hüseyin Doğan

Ek 79: *Silene vulgaris* subsp. *macrocarpa*: 01/06/2018; Zübeyde Hanım Ormanı; 470 m.; ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 80: *Silene dichotoma*: 17/06/2018; Karamürsel; 5 m.; deniz kenarı. © Hüseyin Doğan

Ek 81: *Silene armeria*: 15/06/2018; İfrazıye; 740 m.; çayır. © Hüseyin Doğan

Ek 82: *Silene coronaria*: 08/06/2018; Çamlıbel; 470 m.; ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 83: *Silene thymifolia*: 03/06/2018; Uzunkum; 5 m.; deniz kıyısı. © Hüseyin Doğan

Ek 84: *Silene bellidifolia*: 03/06/2018; Uzunkum; 5 m.; deniz kıyısı. © Hüseyin Doğan

Ek 85: *Silene conica*: 08/04/2018;
Uzunkum; 5 m.; deniz kıyısı. ©
Hüseyin Doğan

Ek 86: *Silene gallica*: 05/04/2018; Kocaeli
Kent Ormanı; 354 m.; çayır. © Hüseyin
Doğan

Ek 87: *Silene latifolia* subsp. *alba*:
09/04/2017; Çınarlıdere; 70 m.; sulak
alan. © Hüseyin Doğan

Ek 88: *Teucrium scordium* subsp.
scordioides: 01/09/2018; İnönü Yaylası;
1050 m.; ormanlık. © Hüseyin Doğan

Ek 89: *Teucrium chamaedrys*:
03/06/2018; Uzunkum; 5 m.; deniz
kıyısı. © Hüseyin Doğan

Ek 90: *Teucrium lamiifolium*: 25/06/2017;
Çenedağı; 115 m.; ormanlık. © Hüseyin
Doğan

Ek 91: *Teucrium polium*: 02/06/2017;
Cephanelik; 70 m.; çayır. © Hüseyin Doğan

Ek 93: M.Ö. 300-282 yılları arasına ait olduğu düşünülen ön yüzünde Kirenli Magas, arka yüzünde de Silfiyum bitkisinin olduğu sikke. © CNG Coins:
<https://www.cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=272811> Erişim tarihi: 21/11/2018

Ek 92: Kocaeli’li Flavius Arrianus’un mezar taşı üzerinde yer alan *Smilax* yaprağı.
06/07/2018; Sekapark, İzmit. © Hüseyin Doğan

KAYNAKÇA

Antik Kaynak Edisyonları ve Kısaltmalar Listesi

Aeschines (=Aeschines)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Carey, C. (2003). **The Oratory of Classical Greece**. Austin: University of Texas Press.

Apollodorus (=Apollodorus)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Frazer, J. G. (2016). **The Library**. Hastings: Delphi Classics.

Appianus (=Appianus, İskenderiyeli)

Kullanılan Metinler ve Çeviriler: White, H. (1912). **Appian's Roman History I**. New York: The MacMillan Co.

White, H. (1964). **Appian's Roman History III**. Cambridge: Harvard University Press.

Arethaeus (=Arethaeus, Kapadokyalı)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Adams, F. (1856). **The Extant Works of Arethaeus**. London: Sydenham Society.

Aristoteles (=Aristoteles)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Hett, W. S. (1955). **Minor Works**. Cambridge: Harvard University Press.

Aristophanes (=Aristophanes)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Sommerstein, A. H. (2002) **Lysistrata**. London: Penguin.

Arrianus (=Flavius Arrianus)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Chinnock, E. J. (1884) **Anabasis of Alexander**. London: Hodder and Stoughton.

Caesar (=Gaius Iulius Caesar)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Duncan, W. (1837) **Commentaries of Caesar**. Philadelphia: Thomas Wardle.

Cato (=Marcus Porcius Cato)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Hooper, W. D. (2016). **Complete Works of Cato the Elder**. Hastings: Delphi Classics.

Cicero (=Cicero)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Sutton, E. W. (1967). **De oratore I**. Cambridge: Harvard University Press.

Dio (=Cassius Dio)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Cary, E. (1914). **Roman History I**. New York: The MacMillan Co.

Dioscorides (=Dioscorides Pedanius)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Osbaldeston, T. A. (2000) **De Materia Medica**. Johannesburg: Ibidis Press.

Dionysius (=Dionysius, Halikarnash (Halicarnassos))

Kullanılan Metinler ve Çeviriler: Spelman, E. (1758) **The Roman Antiquities I**. London: Bookfellers.

Cary, E. (1963) **The Roman Antiquities VI**. Cambridge: Harvard University Press.

Euripides (=Euripides)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Day, A. S. (1912) **Ion. Hippolytus. Medea. Alcestis**. London: William Heinemann.

Frontinus (=Sextus Iulius Frontinus)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Herschel, C. (1925). **The Stratagems and The Aqueducts of Rome**. London: William Heinemann.

Hesiodos (=Hesiodos)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Evelyn-White, H. G. (1914). **The Homeric Hymns and Homerica**. London: William Heinemann.

Hippocrates (=Hippocrates)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Adams., F. (1849) **The Genuine Works of Hippocrates II**. London: Sydenham Society.

Homeros (=Homeros)

Kullanılan Metinler ve Çeviriler: Pope, A. (1909) **The İliad**. London: Cassel and Company.

Erhat, A – Kadir, A. (1970) **İlyada**. İstanbul: Varlık Yayınları.

Erhat, A. – Kadir, A. (1970) **Odysseia**. İstanbul: Can Yayınları.

Hyginus (=Gaius Iulius Hyginus)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Munckerus, T. (1681) **Mythographi Latini**. Amstelodami: Someren.

Xenophon (=Xenophon, Atinalı)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Gökçöl, T. (1974) **Anabasis**. İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Livius (=Titus Livius)

Kullanılan Metinler ve Çeviriler: Baker, G. (1823). **History of Rome I**. Boston: Wells & Lilly.

Baker, G. (1823). **History of Rome III**. Boston: Wells & Lilly.

Ovidius (=Publius Ovidius Naso)

Kullanılan Metinler ve Çeviriler: Miller, F. J. (1916) **Metamorphoses II**. Cambridge: Cambridge University Press.

Miller, F. J. (1951). **Metamorphoses I**. Cambridge: Cambridge University Press.

Pausanias (=Pausanias)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Frazer, J. G. (1898) **Description of Greece**. Cambridge: Cambridge University Press.

Phaedrus (=Phaedrus)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Smart, C. (1765) **The Fables**. London: J. Dodsley.

Plato (=Plato)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Shorey, P. (1937) **The Republic**. Loeb Classical Library. Cambridge: Harvard University Press.

Plautus (=Titus Maccius Plautus)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Riley, H. T. (1852) **Comedies**. London: Henry G. Bohn.

Plinius (Gaius Plinius Secundus, Yaşlı)

Kullanılan Metinler ve Çeviriler: Rackham, H. (1945) **Natural History, IV, Libri XII-XVI**. Cambridge: Harvard University Press.

Jones, W. H. S. (1951) **Natural History, VI, Libri XX-XXIII**. Cambridge: Harvard University Press.

Rackham, H. (1961) **Natural History, II, Libri III-VII**. Cambridge: Harvard University Press.

Jones, W. H. S. (1963) **Natural History, VIII, Libri XXVIII-XXXII**. Cambridge: Harvard University Press.

Jones, W. H. S. (1966) **Natural History, VII, Libri XXIV-XXVII**. Cambridge: Harvard University Press.

Rackham, H. (1970) **Natural History, V, Libri XVII-XIX**. Cambridge: Harvard University Press.

Plutarch (=Lucius Mestrius Plutarch)

Kullanılan Metinler ve Çeviriler: Perrin, B. (1964). **Plutarch's Lives**. London: William Heinemann.

Strabo (=Strabo)

Kullanılan Metinler ve Çeviriler: Jones, H. L. (1930). **The geography of Strabo: VII**. London: William Heinemann.

Jones, H. L. (1960). **The geography of Strabo: VI**. Cambridge: Loeb Classical Library.

Jones, H. L. (1961). **The geography of Strabo: V**. Cambridge: Loeb Classical Library.

Suetonius (=Gaius Suetonius Tranquillus)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Holland, P. (1930). **History Of Twelve Caesars**. London: George Routledge.

Tacitus (=Gaius Cornelius Tacitus)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Peterson, W. (1914). **Dialogus. Agricola. Germania**. London: William Heinemann.

Theophrastus (=Theophrastus)

Kullanılan Metinler ve Çeviriler: Hort, A. (1916a) **Enquiry into Plants, Volume I**. New York: Loeb Classical Library.

Hort, A. (1916b) **Enquiry into Plants, Volume II**. New York: Loeb Classical Library.

Vergilius (=Publius Vergilius Maro)

Kullanılan Metinler ve Çeviriler: Fairclough, H. R. (1916). **Eclogues, Georgics, Aeneid, 1-6**. London: William Heinemann.

Araştırma Eserleri

Adam, Alexander (1835). **Roman Antiquities**. Glasgow: Blackie & Son.

Adanson, Michel (1763). **Familles des Plantes**. Paris: Vincent.

Alparslan, Metin (1870). "Geçmiş Kaydetmek: Hitit Tarih Yazıcılığı". **Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu**. (Haz.: Meltem Doğan-Alparslan ve Metin Alparslan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 48-63.

Bauer, Susan Wise (2015) **Antik Dünya: İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına**. (Çev.: Mehmet Morali). İstanbul: Alfa.

Beeton, Samuel Orchart (1871) **Beeton's Classical Dictionary : A Cyclopaedia of Greek and Roman Biography, Mythology, and Antiquities**. London: Ward, Lock, and Co.

Bernhardt, Peter (2008) **Gods and Goddesses in the Garden: Greco-Roman Mythology and the Scientific Names of Plants**. New Jersey: Rutgers University Press.

Beckett, Elspeth (1988) **Wild flowers of Majorca, Minorca and Ibiza**. Rotterdam: A.A. Balkema.

Beekes, Robert (2010) **Etymological Dictionary of Greek**. Boston: Brill.

Berens, E. M. (2009) **The Myths and Legends of Ancient Greece and Rome**. Amsterdam: MetaLibri.

Breisach, Ernst (2018). **Tarihyazımı**. (Çev.: Hülya Kocaoluk). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Brock, A. J. (1916). **On The Natural Faculties**. London: William Heinemann.

Browne, Patrick (1756). **Civil and Natural History of Jamaica**. London: T. Osborne and J. Shipton.

Bunbury, Edward Herbert (1870). "Juba II". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology vol. II**. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 636-637.

Cadiou, François; Coulomb, Clarisse; Lemonde, Anne; Santamaria, Yves (2013) **Tarih Nasıl Yapılır?** (Çev.: Devrim Çetinkasap). İstanbul: İletişim Yay.

Chisholm, Hugh (1911). "Martialis, Quintus Gargilius". **Encyclopaedia Britannica**. vol. 17. Cambridge: Cambridge University Press, s. 790.

Conte, Gian Biagio (1999). **Latin literature: A history**. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Cornell, Tim (2013). **The Fragments of the Roman Historians**. Oxford: Oxford University Press.

Cruttwell, Charles Thomas (1877). **A History of Roman Literature**. London: Charles Griffin.

Cullen, Katherine E. (2006). **Biology: The People Behind the Science**. New York: Chelsea House.

D'Andrea, Jeanne (1989). **Ancient Herbs**. Los Angeles: Getty Publications.

Davis, Peter Hadland (1965). **Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. I**. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Davis, Peter Hadland (1972). **Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. II**. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Demircioğlu, Halil (1967) "Roma Devletinin Eyalet (Provincia) Sistemi Hakkında". **Tarih Araştırmaları Dergisi** Cilt: 5 (Sayı: 8), ss. 443-459.

Demiriş, Bedia (1999). "Romalılar'da Tarih Yazımı". **Anadolu Araştırmaları**, 15, ss. 431-459.

Demiriş, Bedia (2006). **Roma Yazımında Tarih Yazıcılığı: Başlangıçtan İ.S. 5. Yüzyıla**. İstanbul: Ege Yayınları.

Desfontaines, René Louiche (1789). **Genera Plantarum**. Paris: Apud Viduam Herissant.

Diakov, V. ve Kovalev, S. (2008). **İlkçağ Tarihi II Roma**. Çev.: Özdemir İnce, İstanbul: Yordam Kitap.

Don, David (1825) **Prodromus Florae Nepalensis**. London: J. Gale.

Don, David (1829) "Mr. Don's New Classification of the Cichoraceae". **Edinburgh New Philosophical Journal** vol. VI. ss. 306-311.

Don, David (1834) "An Attempt at a New Arrangement of the Ericaceae". **Edinburgh New Philosophical Journal**, vol. XVII. ss. 150-160.

Donne, William Bodhan (1870a). "Fabianus, Papirius". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 131.

Donne, William Bodhan (1870b). "Flaccus, Verrius". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 160-161.

Dyer, Thomas (1870). "P. Ovidius Naso". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. III. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 68-74.

Dumortier, Barthélemy Charles Joseph (1827) **Florula Belgica**. Tornaci Nerviorum: J. Casterman.

Eck, Werner (2007) **The Age of Augustus**. Oxford: Blackwell.

De Beer, Susanna (2013). "The Geographical Revolution in Humanist Commentaries on Pliny's *Natural History* and Mela's *De situ orbis* (1450-1700)". **Neo-Latin Commentaries and the Management of Knowledge in the Late Middle Ages and the Early Modern Period (1400-1700)**. (Ed.: Karl Enekel ve Henk Nellen). Leuven: Leuven University Press, ss. 139-197.

Elder, Edward (1870). "Asclepiades". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 575-576.

Erhat, A. Ve Eyuboğlu, S. (1977) **Eseri ve Kaynakları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Erhat, Azra (1972) **Mitoloji Sözlüğü**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Farmer, Virginia (1913) **Roman Farm Managment (The Treatises of Cato and Varro)**. (Transl.: E. J. Chinnock). London: Hodder and Stoughton.

Forster, E. S. (1950) "Columella and His Latin Treatise on Agriculture". **Cambridge University Press. Greece & Rome**, Vol. 19, No. 57, ss. 123-128.

Folkard, Richard (1892) **Plant Lore, Legends, and Lyrics Embracing the Myths, Traditions, Superstitions, and Folk-Lore of the Plant Kingdom**. London: Sampson Company.

Franke, Peter Robert (2007) **Roma Döneminde Küçükasya: Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı**. (Çev.: Nezahat Baydur). İstanbul: Ege Yayınları.

Freeman, Charles (2003) **Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları**. (Çev.: Suat Kemal Angı). Ankara: Dost Kitabevi.

Gaertner, Joseph (1788). **De Fructibus et Seminibus Plantarum**. Stuttgart: Sumtibus Auctoris.

Gibson, R. J. Harvey (1919) **Outlines of the History of Botany**. London: A & C Black.

Gledhill, David (2002). **The Names of Plants**. Cambridge: Cambridge University Press.

Grafton, Anthony (2004) **Yeni Dünyalar Eski Metinler: Geleneğin Gücü ve Keşiflerin Yarattığı Şaşkınlık**. (Çev.: Füsun Savcı). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Greene, Edward Lee (1870). **Landmark of Botanical History**. Washington: Smithsonian Institution.

Greenhill, William Alexander (1870a). "Asclepiades". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 381-382.

Greenhill, William Alexander (1870b). "Castor, Antonius". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 628.

Greenhill, William Alexander (1870c). "Cratevas". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 885-886.

Greenhill, William Alexander (1870d). "Criton". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 895.

Greenhill, William Alexander (1870e). "Diocles Carystius". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 1011.

Greenhill, William Alexander (1870f). "Diophanes". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 1049.

Greenhill, William Alexander (1870g). "Erasistratus". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 42-44.

Greenhill, William Alexander (1870h). "Euphorbus". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 97.

Greenhill, William Alexander (1870i). "Heracleides". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 390-391.

Greenhill, William Alexander (1870j). "Hicesius". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 449.

Greenhill, William Alexander (1870k). "Hippocrates". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 482-489.

Greenhill, William Alexander (1870l). "Musa, Antonius". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 1124.

Greenhill, William Alexander (1870m). "Niger". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 1021.

Greenhill, William Alexander (1870n). "Philinus". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. III. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 268-269.

Greenhill, William Alexander (1870o). "Valerianus, C. Plinius". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. III. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 1217.

Greive, James (1814). **Aulus Cornelius Celsus Of Medicine**. Edinburgh: Dickinson and Company.

Greene, Marjorie Glicksman, Depew, David J. (2014). **The philosophy of biology: An episodic history**. New York: Cambridge University Press.

Hardy, Gavin-Totelin, Laurence (2015). **Ancient Botany**. London: Routledge.

Hayes, A. Wallace (2008) **Principles and Methods of Toxicology**. Boca Raton: Taylor & Francis.

Hill, John (1756) **The British Herbal: An History of Plants and Trees**. London: T. Osborne and J. Shipton.

Hort, A. (1916) **Enquiry into Plants, Volume I**. New York: Loeb Classical Library.

Hughes, Bettany (2006) **Hellen of Troy**. Great Britain: Pimlico.

Hunt, Patrick (2008) **Poetry in the Song of Songs**. New York: Peter Lang.

Jussieu, Antoine Laurent de (1789) **Genera Plantarum**. Paris: Herissant et Theophilum Barrois.

Morton, John K. (2003). "Silene". **Flora of North America** vol. 5. (Ed.: Flora of North America Editorial Committee). New York: Oxford Univ. Press, ss. 166-197.

Kaya, Mehmet Ali (1996) "III. Macedonia Savaşına Kadar Roma'nın Anadolu Politikası", **Tarih İncelemeleri Dergisi** XI, ss. 211-236.

Kaya, Mehmet Ali (2003) "Anadolu'daki Roma Garnizonları", **Tarih İncelemeleri Dergisi** Cilt: XVIII (Sayı: 2), ss. 83-94.

Kaya, Mehmet Ali (2005) "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", **Tarih Araştırmaları Dergisi** Cilt: 24 (Sayı: 38), ss. 11-30.

Kızıllarslan, Ç., Özhatay, N. (2009) "Local names of some plants from the South part of İzmit (Northwest Turkey)" **İstanbul Ecz. Fak. Mec.** 40, ss. 37-46.

Koenig, Johann Gerhard (1776) **Physiographiska Sälskapets Handlingar**. Stockholm: J.A. Carlbohm.

Krebs, Robert E. (2004) **Groundbreaking scientific experiments, inventions, and discoveries of the Middle Ages and the Renaissance**. Westport, CT: Greenwood Press.

Kunth, Karl Sigismund (1816) **Nova Genera et Species Plantarum**. Paris: Librariae Graeco.

Kunth, Karl Sigismund (1843) **Enumeratio Plantarum Omnium Hucusque Cognitarum**. Stuttgart: J.G. Cotta.

Kurt, Mehmet (2010) "Roma Cumhuriyeti'nin Anadolu Politikası ve Pergamon (Bergama) Krallığı'nın Rolü", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi** 23, ss. 97-111.

Lagasca y Segura, Mariano (1821). **Amenidades Naturales de las Españas**. Madrid: Por Ibarra.

Lamarck, Jean Baptiste Antoine Pierre de Monnet de (1789). **Encyclopédie Méthodique, Botanique**. Paris: Panckoucke.

Liebs, Detlef (2017). **Summoned to the Roman Courts**. (Trans.: Rebecca L. R. Garber and Carole Gustely Cürten). Berkeley: University of California Press.

Lindley, John (1843). **Edwards's Botanical Register**. London: James Ridgway.

Link, Johann Heinrich Friedrich (1805), “De Helianthemi genere observaiones auctore”, **Neues Journal für die Botanik** 1, ss. 51-55.

Linnaeus, Carl von (1753a). **Species Plantarum Tomus I**. Stockholm: Impensis Laurentii Salvii.

Linnaeus, Carl von (1753b). **Species Plantarum Tomus II**. Stockholm: Impensis Laurentii Salvii.

Linnaeus, Carl von (1755). **Flora Suecica**. Stockholm: Sumtu & literis Laurentii Salvii.

Linnaeus, Carl von (1764). **Opobalsamum declaratum in dissertatione medica**. Uppsala: Wilhelmus Le Moine.

Lis, Michel (2007). **Bitkilerin Serüveni**. (Çev.: Gülnar Önay). İstanbul: Troia.

Lodge, B. (1873). **On Husbandrie**. London: N. Trübner & Co.

Loefling, Pehr (1758). **Iter Hispanicum**. Stockholm: Lars Salvii Kostnad.

Long, George (1870a). “Mucianus, Licinius”. **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. III. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 1118.

Long, George (1870b). “Xenophon”. **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. III. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 1297-1303.

Longman, Hurst (1816) **The Classes and Orders of the Linnaean System of Botany vol. I**. London: T. Bensley.

Loureiro, João de (1790) **Flora Cochinchinensis**. Lisbon: Typis.

Mancuso, Stefano ve Viola, Alessandra (2019). **Bitki Zekası**. (Çev.: Almila Çiftçi). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Mansel, Arif Müfid (1999) **Ege ve Yunan Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Mason, Charles Peter (1870). “Attalus”. **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 411.

Medikus, Friedrich Kasimir (1787). **Ueber einige künstliche Geschlechter aus der Malven-Familie**. Manheim: Erscheinungsjahr.

Meyer, Ernst Heinrich Friedrich (1837). **Commentariorum de Plantis Africae Australioris**. Leipzig: Apud Leopoldum Voss.

Millar, A. (1745). **L. Junius Moderatus Columella Of Husbandry: In Twelve Books: and His Book Concerning Trees**. Wisconsin: A. Millar.

Miller, Philip (1754). **The Gardeners Dictionary**. London: John and James Rivington.

Milman, Henry Hart (1870). “Q. Harotius Flaccus”. **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 518-524.

Momigliano, Arnaldo (2011). **Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri**. (Çev.: Güneş Ayas). İstanbul: İthaki.

Morren, Charles Jacques Édouard (1880). **La Belgique Horticole**. La Haye: Chez K. Fuhri.

Morikian, E. S. (1983). “Apricots Of Armenia: Origin and Classification of Varieties” **Acta Hortic**. 121, ss. 271-274.

Naude, C. P. T. (1961). “An aspect of early Roman historiography”. **Acta Classica: Proceedings of the Classical Association of South Africa**, Volume 4, Issue 1, ss. 53-63.

Osbaldeston, T. A. (2000) **De Materia Medica**. Johannesburg: Ibidis Press.

Ortaylı, İlber (2011). **Tarih Yazıcılık Üzerine**. Ankara: Cedit Neşriyat.

Pastırmacı, İ. (2017) **Doğa Tarihi (I. ve II. Kitap)**. İstanbul: Say Yayınları.

Pelling, Christopher (2007). "The Greek Historians of Rome". **A Companion to Greek and Roman Historiography I**. (Ed. John Marincola). Oxford: Blackwell Publishing. ss. 244-258.

Persoon, Christiaan Hendrik (1806) **Synopsis Plantarum**. Paris: C.F. Cramerum.

Phillips, Henry (1829a) **Flora Historica I**. London: E. Lloyd and Son.

Phillips, Henry (1829b) **Flora Historica II**. London: E. Lloyd and Son.

Poiret, Jean Louis Marie (1808). **Encyclopédie Méthodique, Botanique**. Paris: Panckoucke.

Prioreschi, Pilinio (1996). **A history of medicine**. Omaha: Horatius Press.

Quattrocchi, Umberto (1999). **CRC World Dictionary of Plant Names: Common Names, Scientific Names, Eponyms, Synonyms, and Etymology vol. III**. London: CRC Press.

Ramsay, William (1870a). "Fenestella". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 145.

Ramsay, William (1870b). "Hyginus, C. Iulius". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 534-536.

Ramsay, William (1870c). "Macer, Aemilius". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 882-883.

Ramsay, William (1870d). "Mela, Pomponius". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 1011-1012.

Ramsay, William (1870e). "Nepos, Cornelius". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 1156-1158.

Reed, Howard S. (1942). **A Short History of the Plant Sciences**. Waltham: Chronica Botanica.

Rostand, Edmond (2004). **Cyrano de Bergerac**. New York: Pocket Books.

Ruiz López, Hipólito ve Pavón, José Antonio (1794). **Florae Peruvianaee, et Chilensis Prodromus**. Madrid: En la imprenta de Sancha.

Salisbury, Richard Anthony (1805). "Description of the Natural Order of Nymphaeaceae". **Annals of Botany** 2, ss. 69-76.

Schmitz, Leonhard (1870a). "Agave". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 66-67.

Schmitz, Leonhard (1870b). "Alexander Cornelius". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 115-116.

Schmitz, Leonhard (1870c). "Althaea". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 134.

Schmitz, Leonhard (1870d). "Andromeda". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 173.

Schmitz, Leonhard (1870e). "Astraea". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 389.

Schmitz, Leonhard (1870f). "Artemis". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 375-376.

Schmitz, Leonhard (1870g). "Chloris". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 695.

Schmitz, Leonhard (1870h). "Dirce". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 1056.

Schmitz, Leonhard (1870i). "Dryas". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 1088-1089.

Schmitz, Leonhard (1870j). "Damascenus, Nicolaus". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. I. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 930-932.

Schmitz, Leonhard (1870k). "Herodotus". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 431-436.

Schmitz, Leonhard (1870l). "Hesiodus". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 439-443.

Schmitz, Leonhard (1870m). "Ixion". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 691.

Schmitz, Leonhard (1870n). "Melia". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 1021.

Schmitz, Leonhard (1870o). "Mentha". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 1091.

Schmitz, Leonhard (1870p). "Nymphae". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 1216-1217.

Schmitz, Leonhard (1870r). "Nysiades". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 1213.

Schmitz, Leonhard (1870s). "Perseus". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. III. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 205-206.

Schmitz, Leonhard (1870t). "Pictor". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. III. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 364-365.

Schmitz, Leonhard (1870u). "Pleione". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. III. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, s. 412.

Schmitz, Leonhard (1870v). "Phyllis". **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. III. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 365-364.

Schur, Philipp Johann Ferdinand (1853) **Verhandlungen und Mittheilungen des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt**. Hermannstadt: Jahrgang.

Schwertheim, Elmar (2009) **Antikçağda Anadolu**. Çev.: Nuran Batu, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Smale, Terry (2005). “Serapias”. **The Pleione Review**, 2005, issue 18. s. 19-23.

Smith, James Edward (1806). **Florae Graecae Prodromus**. London: Richardi Taylor.

Smith, Philip (1870a). “Orpheus”. **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. II. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 59-62.

Smith, Philip (1870b). “Pamphilus”. **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. III. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 102-105.

Smith, Philip (1870c). “Phanias”. **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. III. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 236-237.

Society for the Diffusion of Useful Knowledge (1840). “Polyhistor, Alexander”. Ed.: George Long. **Penny Cyclopaedia** vol. XVIII. London: Charles Knight and Co., s. 359.

Stahr, Adolph (1870). “Aristoteles”. **A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology** vol. III. (Ed.: William Smith). Boston: Little Brown and Company, ss. 317-345.

Stapf, Otto (1916) **Hooker's Icones Plantarum**. London: Green & Longman.

Swartz, Olof (1788). **Nova Genera et Species Plantarum seu Prodromus**. Stockholm: M. Swederi.

Şahin, Sencer (1995) “Türkiye Geneline Eskiçağ Bilimleri ve Eskiçağ Tarihi Temel Bilimleri”. **Arkeoloji Dergisi** 3, ss. 203–214.

Taşdöner, Kevser (2012). “Romalı Triumvir Marcus Antonius’un Anadolu’da Siyasi Düzenlemeleri”, **Tarih Araştırmaları Dergisi** Cilt: 31 Sayı: 51. ss. 209-235.

Tatlock, Jessie M. (1917). **Greek and Roman Mythology**. New York: The Century Co.

Tekin, Oğuz (2016). **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tenore, Michele (1811). **Prodromus Florae Neapolitanae**. Napoli: Nella Stamperia reale.

Tozan, Murat (2016). **Roma'nın Anadolu'daki Egemenlik Politikası**. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ulmer, Rivka (2009). **Egyptian Cultural Icons in Midrash**. Berlin: W. de Gruyter.

Webb, Philip Barker (1846). **Histoire Naturelle des Îles Canaries**. Paris: Béthune.

Wiggers, Friedrich Heinrich (1780). **Primitiae Florae Holsaticae**. Kiliae: Litteris Mich..

Willdenow, Carl Ludwig von (1799) **Species Plantarum**. Berlin: Impensis G.C. Nauk.

Wiseman, T. P. (2007). "The Prehistory of Roman Historiography". Ed. John Marincola. **A Companion to Greek and Roman Historiography** I. Oxford: Blackwell Publishing. ss. 67-75.

Zeyrek, Turgut H.-Asal, Rahmi (2005). "İzmit (Nikomedea) Seka-Fabrikası Buluntuları 2003 Yılı Çalışmaları Ön Raporu". **Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 22. ARAŞTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI 1. CİLT**. Ankara: Blackwell Publishing. ss. 1-10.

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında İzmit’te doğdu. İlk ve orta öğrenimini İzmit, Yükseköğrenimi ise Kahramanmaraş ve Eskişehir’de tamamladı. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı’nda sunmuş olduğu “Roma Kültüründe Bitkiler” adlı tezi ile Bilim Uzmanı unvanı kazandı.

Uluslararası Kocaeli Tarihi, Orhan Gazi Sempozyumu’nda sunulmuş “İkili Adlandırma Sisteminde Tarihî ve Mitolojik Karakter Kullanımı- Kocaeli Florası Örneği” başlıklı bildirisi Sempozyum Bildiriler kitabında yayımlanmıştır.

Bitki Tarihi üzerine çalışmalar yürüten Hüseyin Doğan; Kocaeli Üniversitesi’nde idari personel (GİH) olarak görev yapmakta olup, iyi derecede İngilizce ve başlangıç derecesinde Latince bilmektedir.

huseyincahiddogan@gmail.com